Evropská unie
Evropský sociální fond
Operační program Zaměstnanost

Závěrečná evaluační zpráva Společně na svobodu

Verze 1.0 – Konečná verze

Závěrečná evaluační zpráva projektu „Společně na svobodu“ přináší hlavní evaluační zjištění a doporučení. Její součástí je shrnutí intervence a analýza konečného stavu cílové skupiny. Samostatným dokumentem, v jehož kontextu by zpráva měla být chápána je Metodika inovačního řešení. Z formálních důvodů existují rovněž dokumenty Analýza konečného stavu cílové skupiny a Shrnutí inovačního řešení, které jsou však bezezbytku obsaženy v této Závěrečné evaluační zprávě. K dispozici je rovněž samostatná grafická verze shrnutí, anglické shrnutí a krátký videospot (https://youtu.be/CpeecXXvw5k).

RUBIKON CENTRUM

Ing. Vladimír Kváča, Ph.D., Mgr. Ing. Adela Gottwaldová
Společně na svobodu
27.01.2021

Název projektu	Společně na svobodu
Doba realizace projektu	1. 6.2018 – 31.12.2020
Evidenční číslo projektu	CZ.03.3.60/0.0/0.0/15_024/0006920
Hodnocená intervence	Propojení standardizovaných postupů vězeňských pracovníků a podpůrných individualizovaných integračních služeb pro cílovou skupinu propouštěných vězňů, sdílení a šíření dobré praxe.
Tvůrci evaluačních výstupů	Ing. Vladimír Kváča, Ph.D. Mgr. Ing. Adela Gottwaldová
Kontakt	vladimir.kvaca@gmail.com
Odborná supervize použití psychodiagnostického nástroje PICTS-cz	PhDr. Petr Novák, Ph.D.

Shrnutí evaluace projektu
Společně na svobodu

Projekt se snaží co nejlépe integrovat propouštěné vězně do společnosti, klíčovými prvky intervence jsou intenzivní spolupráce věznice a neziskové organizace a individualizovaná podpora klientů před i po propuštění z výkonu trestu.

Zapojené věznice:

Horní Slavkov #
Příbram #
Stráž pod Ralskem #
Světlá n. Sázavou #

Realizátor:

RUBIKON Centrum z. ú.
Vězeňská služba ČR

Projekt:

červen 2018 – prosinec 2020

Přímá práce s klienty a klientkami:

srpen 2018 – září 2020

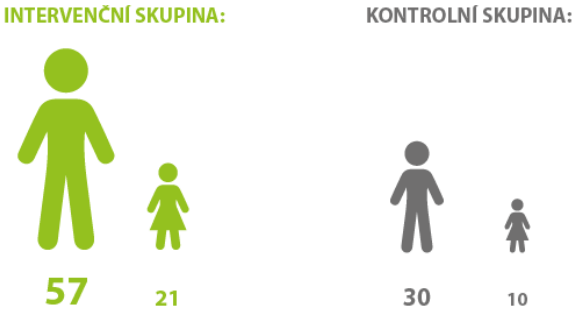

Obě skupiny ve srovnání s obecnou vězeňskou populací mírně rizikovější z hlediska dynamických i statických rizikových faktorů. Osoby s vyšším počtem předchozích trestů odnětí svobody a s nižším dosaženým vzděláním.

Financování:

9 900 tis. Kč

Evropská unie
Evropský sociální fond
Operační program Zaměstnanost

Zjednodušená teorie změny projektu

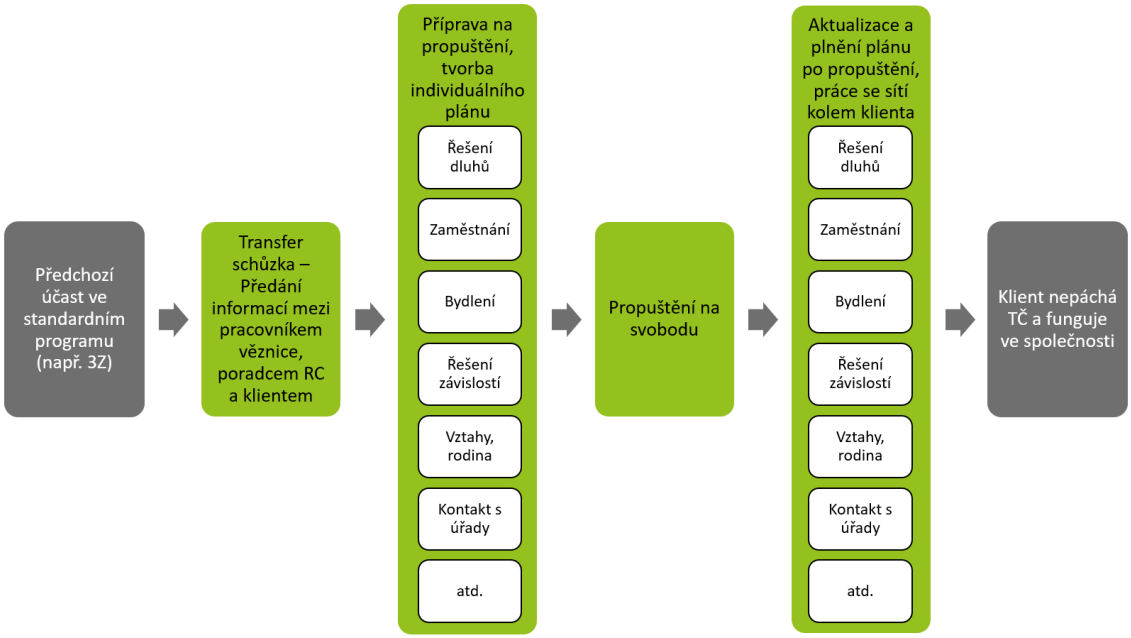

Design a metody evaluace

Geografický experiment:
Do intervenční skupiny rekrutovány osoby předpokládající návrat do regionů, kde působí RUBIKON Centrum (extrémy z hlediska míry rozvinutosti regionu Praha a Středočeský kraj vs. Moravskoslezský a Karlovarský kraj).
Ostatní regiony kontrolní.

Hlavní použitá data

Sběr dat v rámci evaluace

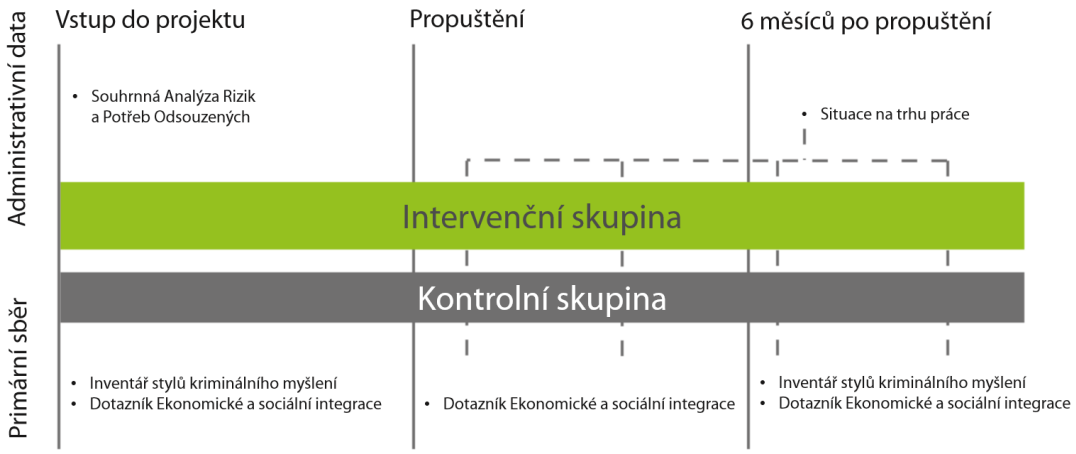

Klíčová slova - metodologie
On-going, geographic experiment.
Quasi-experimental design (Difference-in- difference, Propensity score matching). Theory-based, single case study with embedded units of analysis, Qualitative Comparative Analysis, Customer Journey.

Hlavní efekty projektu

Zaměstnanost

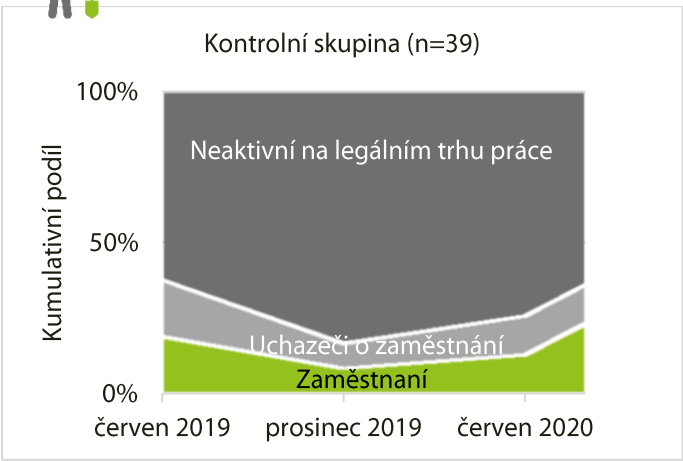

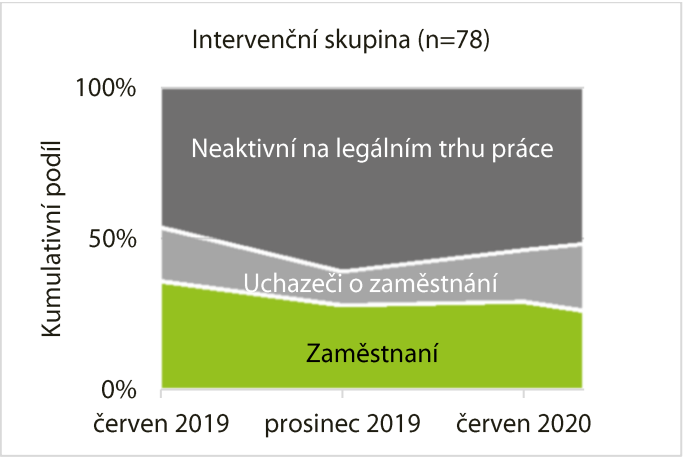

- V průměru téměř dvojnásobná míra zaměstnanosti intervenční skupiny oproti kontrolní skupině.
- Průměrná míra zaměstnanosti u IS byla 29,6 %, zatímco u KS jen 15,7 %. Rozdíl je poměrně výrazný v období od června 2019 do června 2020, nicméně se velmi snižuje u posledního měření v srpnu 2020, kdy činí již jen necelé 3 procentní body. Další vývoj budeme sledovat.
- Průměrná míra přítomnosti na legálním trhu práce u IS byla 47,1 %, zatímco u KS jen 28,9 %, i zde se rozdíl u posledního měření snižuje, a to na 12 p. b.
- Od ledna 2019 do srpna 2020 vygeneroval projekt u 78 členů IS úhrnem 148,25 dodatečných měsíců práce na plný úvazek, které by IS pravděpodobně bez intervence neodpracovala. To odpovídá příjmu za zaměstnání v objemu cca 2,5 mil. Kč, pokud uvažujeme mzdu na úrovni 17 tis. Kč měsíčně. Na jednu osobu to odpovídá dodatečným 1,9 odpracovaným měsícům během období necelých 12 měsíců pobytu na svobodě. K 88 % výše uvedeného efektu dochází na běžném trhu práce, objem tréninkových míst poskytovaných v rámci projektu vysvětluje jen necelých 12 %.

Současné kriminální myšlení

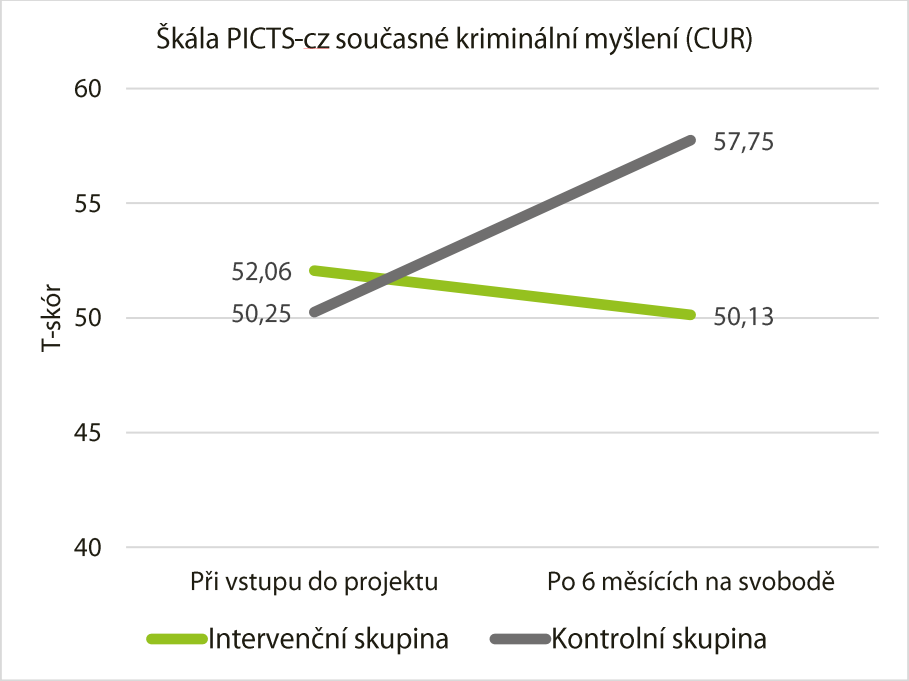

- Přes malý počet pozorování jsme byli schopni detekovat i statisticky významný pozitivní efekt na škály Inventáře stylů kriminálního myšlení. Efekt se přitom skládá z poměrně výrazného zhoršení u KS a slabého zlepšení u IS. To lze interpretovat tak, že u odsouzených, kteří nemají k dispozici podporu obdobnou našemu projektu, dochází časem k oslabování korektivních mechanismů, zatímco u IS se tomuto negativnímu posunu daří bránit, a naopak dochází k slabému zlepšení.

Předběžná cost-benefit analýza

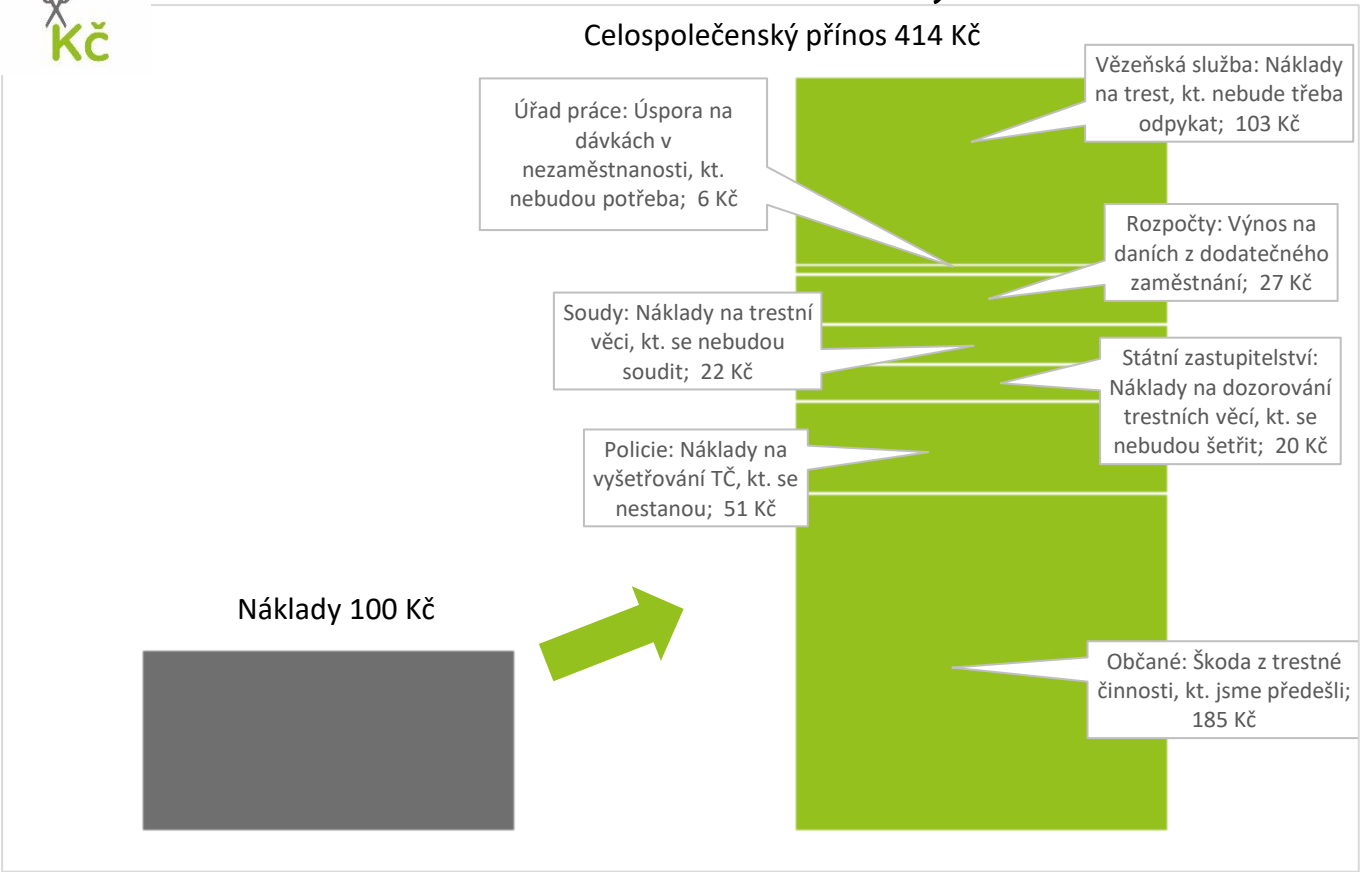

Náklady na přímou práci s klienty činily 4 875 000 Kč.

Při 78 podpořených osobách to je 62 500 Kč na jednu podpořenou osobu.

Pokud se na úrovni čistých efektů podaří jednu osobu zaměstnat a současně zachránit před kriminální recidivou, můžeme odhadnout celospolečenský přínos ve výši 3 140 tis. Kč.

Úspěšnost zaměstnávání činí 15,8 % a úspěšnost prevence kriminální recidivy prozatím odhadujeme za základě jiných studií na 7,9 %.

Při těchto hodnotách dostáváme čistý přínos na jednu osobu ve výši 196 311 Kč, případně návratnost investice ve výši 414 %.

Projekt tedy vygeneroval společenský přínos přes 20 mil. Kč.

Pokud bychom dokázali intervenci při stejné efektivitě škálovat na celou vězeňskou populaci, mohli bychom dosáhnout zaměstnání dodatečných 1 819 osob a prevenci recidivy u 909 osob. Celospolečenské přínosy takového zlepšení systému trestní justice by představovaly přes 2,9 mld. Kč, při potřebné investici ve výši 718 mil. Kč.

Výsledky této intervence nejsou špatné, ale skutečně kvalitní systém trestní justice může být ještě 4x-5x lepší.

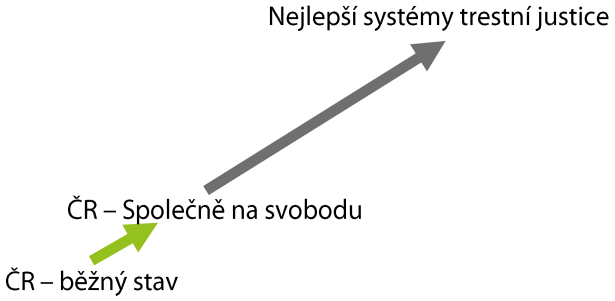

Dílčí poznatky k funkčnosti teorie změny

Projekt probíhal podle výchozí teorie změny.

Teorie změny je prokazatelně funkční alespoň pro část klientů.

Mechanismus vyvolává významné efekty na zaměstnanost účastníků, pravděpodobně pozitivně ovlivňuje i míru současného kriminálního myšlení účastníků.

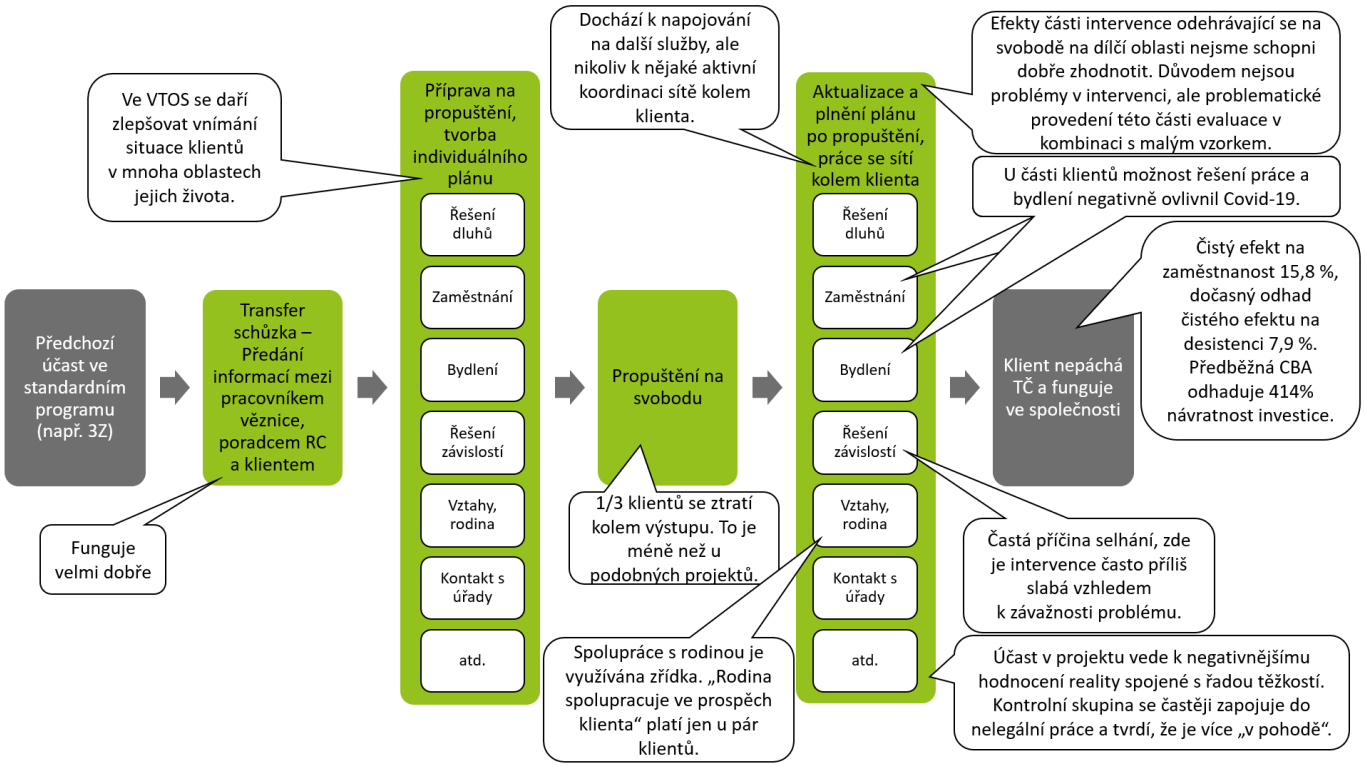

Hlavní výzvy pro další rozvoj řešení Společně na svobodu

Nalézt systémový a udržitelný způsob financování, pokud možno na jiném než projektovém základě. Předběžná cost-benefit analýza ukazuje na vysokou společenskou návratnost vložených prostředků.

Pro další kvalitativní posun je třeba nalézat způsoby lepší spolupráce, integrace služeb, sdílení informací a case managementu napříč řadou organizací veřejného i neziskového sektoru. Další příležitosti skýtá možnost využití stylu práce založeného více na komunitě a méně na vztahu jeden na jednoho (poradce-klient). Zahraniční obdobná řešení systému trestní justice jsou popsaná v odborné literatuře.

Vliv pandemie Covid-19

Pandemie Covid-19 se dotkla asi dvou pětin cílové skupiny projektu, které vystupovali z VTOS během nebo blízko před vyhlášením nouzového stavu na jaře 2020.

Výrazně se změnily podmínky pro provádění intervence ze strany realizačního týmu, který však v řádu několika málo týdnů s přispěním velmi flexibilního přístupu zapojených věznic dokázal vytvořit alternativní postupy, které alespoň částečně nahradily předchozí podobu intervence.

Pandemie a s ní spojený nouzový stav obecně silně zdramatizoval životní situaci „propustili mne právě z vězení“. Bylo velký problém najít dostupné bydlení, výrazně se omezila nabídka zaměstnání, situace prohloubila komplikace ve vztazích a státní sociální podpora na mnoha místech prakticky přestala existovat.

„Máma pořád chce, abych pracovala, teď když chodím do práce, tak se bojí, že je nakazím, a nesmím se s nimi vídat“
„Přítel je nervózní, že nemá peníze, hodně se hádáme.“

„Nešlo najít práci, evidenci na UP jsem musela řešit na dálku, bez RUBIKONU bych se vůbec neuměla zaevidovat.“
„Nešlo najít bydlení, azyly nebraly nové lidi, zůstala jsem bydlet u rodiny.“

„Všechno úplně jinak, nezůstal kámen na kameni. Zavřené ubytovny, velký stres najít bydlení pro klienty. Klient, který měl jít mimo Prahu kvůli izolování se od alkoholu, skončil v Praze na ubytovně, jedné z mála, která brala klienty. Teď vybírat nešlo. Byli jsme rádi za nějaký ubytování. Azyláky, buď zavřený, nebo plný, čekačka obrovská.“

„Zaměstnavatelé odpadli, přestali s jednou výjimkou přijímat.“
„Věznice se zavřely, ale začaly obratem reagovat na maily… tohle se zlepšilo…“
„Kurátoři fungovali strašně nepřehledně, podle toho, jak se zavřely jednotlivé úřady. Část z nich byla na home officu, ale neměli služební mobil, zveřejněná na webu byla jen pevná linka. Spíš zmatek, než nefungování.“
„Exekutorský úřady se zasekly v komunikaci, obtíže při zjišťování dluhů.“
„Zastavení mobiliárních exekucí v nouzovém stavu klienti uvítali.“

Průběh individuální práce s klienty

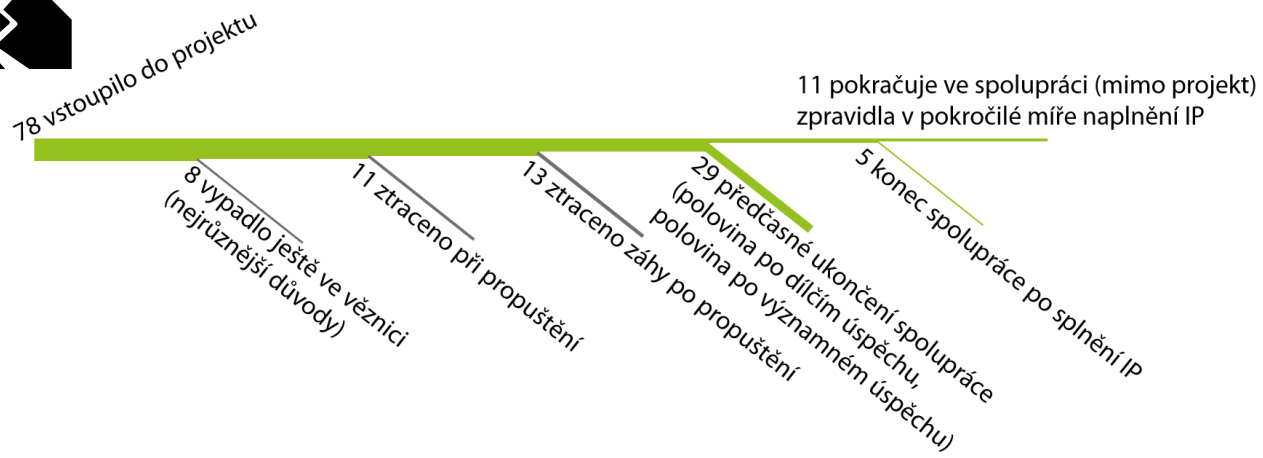

Veškeré efekty jsou v evaluaci uvažovány v přepočtu na všech 78 původních členů intervenční skupiny, přestože s částí z nich práce reálně neprobíhala. Efektivita práce s těmi, co v intervenci vydrželi, je tedy o to vyšší.

Práce před propuštěním směřuje k úvaze, že čím konkrétněji si propuštěný dovede představit, jak budou první dny a týdny na svobodě vypadat, a čím podrobněji jsou jeho první chvíle na svobodě naplánovány, tím více stoupá pravděpodobnost jeho úspěchu. Jako velmi účinný krok se ukazuje předjednání zaměstnání, zajištění ubytování a analýza dluhů včetně opakované edukace klientů v oblasti výpočtu nezabavitelné částky a ochrany základního majetku před exekucí.

Celkem 1800 hodin práce pro klienty, průměr 26 hodin na klienta.

Celkem 24 mil. Kč zjištěných dluhů u 78 členů intervenční skupiny, medián 275 tis. Kč.

313 tis. Kč přímé finanční podpory, medián 2 tis. na klienta.

65 % klientů získalo práci, o kterou se ucházelo, polovina ji udržela alespoň tři měsíce.

V rámci projektu se podařilo formulovat koncept minimálního standardu při propuštění a většina propouštěných klientů jej naplňovala.

Zkušenosti ukazují, že je nepravděpodobné, že by se ze špatné kvality spolupráce mezi klientem a poradcem na začátku postupně vyvinula spolupráce dobrá.

Šíření dobré praxe

Týmu poradců se velmi rychle podařilo navázat dobré vztahy s liniovými pracovníky zapojených věznic.

Postupy vyvinuté v rámci projektu se současně uplatňují ve veškerém poradenství poskytovaném RUBIKON Centrem.

V závislosti na výsledcích projektu je dojednáno na úrovni věznic i Generálního ředitelství Vězeňské služby ČR možné pokračování praxe vzešlé z projektu ve všech čtyřech zapojených věznicích a jedné další v Moravskoslezském kraji, za předpokladu, že RUBIKON Centrum získá finanční podporu z Norských fondů.

Poptávka po službách RUBIKON Centra ze strany věznic je větší než dostupná kapacita, nedaří se však vyřešit systémové (neprojektové) financování poskytovaných služeb.

Pro koho intervence nejlépe funguje?

(Jaké charakteristiky klientů na vstupu do projektu nejlépe predikují úspěch?)

Charakteristiky spíše spojené s úspěchem

Špatná situace v oblastech zachycených faktorem dynamického rizika SARPO:

- Rodina a sociální kontakty
- Bydlení
- Finance
- Zaměstnání

Možné vysvětlení: Pokud klienti nemají dostupné bydlení, hodně dluží, nemají pracovní zkušenosti a především mají špatné sociální zázemí, je to pro ně motivací pro účast a vytrvání v projektu, možná proto, že nevidí jinou cestu.

Vyšší hodnoty na škále PICTS-cz Strach ze změny.

Možné vysvětlení: Intervence pomáhá strach ze změny odbourávat a následně napomáhá zlepšení i v dalších oblastech.

Ženy

Možné vysvětlení: Intervence umí lépe pracovat se ženami. Alternativní vysvětlení: Vyšší kvalita práce poradkyně pracující se ženskou částí intervenční skupiny nebo lepší práce v rámci Věznice Světlá nad Sázavou

Charakteristiky spíše spojené s neúspěchem

Špatná situace v oblastech zachycených faktorem dynamického rizika SARPO:

- Závislosti
- Osobnost a chování
- Výchova a vzdělání

Možné vysvětlení: Tato rizika se nedaří v rámci intervence dobře ošetřit a v souladu s předpoklady tak komplikují práci s klienty.

Obsah

Shrnutí evaluace projektu Společně na svobodu 3

Co tato zpráva obsahuje? 13

1. Zkoumaná intervence – Shrnutí inovačního řešení 14

Příprava na propuštění 14

Kontinuální podpora po propuštění 15

2. Rekapitulace předchozích zjištění 17

3. Odpovědi na evaluační otázky 18

EO1: Je teorie změny projektu funkční? 18

Efekt intervence na ekonomickou aktivitu 22

Efekt intervence na kriminální myšlení klientů 25

Efekty projektu na úroveň ekonomické a sociální integrace 28

Efekty v rámci VTOS (Porovnání výsledků ESI I a ESI II) 29

Efekty po výstupu z VTOS (Porovnání výsledků ESI II a ESI III) 31

Celkové efekty intervence (Porovnání výsledků ESI I a ESI III) 32

Porovnání konečného stavu CS v oblasti bydlení, osob blízkých, zaměstnání a financí 33

Případové studie 39

Dílčí závěry o teorii změny 42

EO5: Jak pandemie Covid-19 ovlivnila zkoumanou intervenci? 43

Pohled klientů 44

Pohled case manažerů 45

Kvantitativní analýza 48

EO3: Jak se daří individuální práce s klienty? 49

EO2: U jaké kombinace faktorů týkajících se jednotlivých členů intervenční skupiny se (ne)dostavuje pozitivní změna? 54

EO4: Jak se projektu daří šířit dobrou praxi a ovlivňovat síť relevantních stakeholderů? 57

4. Předběžná cost-benefit analýza 60

Úroveň jednotlivce 60

Úroveň projektu 63

Úroveň systému 64

5. Diskuze hlavních závěrů 65

6. Doporučení 68

A) Doporučení pro RUBIKON Centrum 68

B) Doporučení pro evaluátory a výzkumníky u obdobných intervencí 70

C) Zeď nářků – doporučení pro další aktéry v systému trestní justice 70

Použité zdroje 72

Přílohy 76

Seznam příloh

Příloha 1 - Změna ESI II vs. ESI I - řešení metodou Propensity score matching 76
Příloha 2 - Dílčí analýzy řešení EO 2 78
Příloha 3 - Technické řešení evaluace 85
Příloha 4 - Případové studie (samostatný dokument) 85

Seznam tabulek

Tabulka 1 - Porovnání ekonomické aktivity IS a KS (leden 2019 - srpen 2020) 23
Tabulka 2 - Forma zaměstnanosti IS a KS 23
Tabulka 3 – Odhad efektů na jednotlivé škály PICTS-cz, metoda Difference-in-difference 26
Tabulka 4 - Popisné statistiky změn mezi jednotlivými pozorováními PICTS-cz u IS a KS... 28
Tabulka 5 - Rozdíly mezi ESI I a II – IS vs. KS, rozdíl v rozdílech 30
Tabulka 6 - Rozdíly mezi ESI II a III – IS vs. KS, rozdíl v rozdílech 31
Tabulka 7 - Rozdíly mezi ESI I a III – IS vs. KS, rozdíl v rozdílech 33
Tabulka 8 - T-test shody středních hodnot: Dodatečné baterie ESI III IS vs. KS 34
Tabulka 9 - Přehled případových studií 41
Tabulka 10 - Hodnocení CM v kombinaci se stavem projektu 50
Tabulka 11 - Srovnání míry (ne)spolupráce klientů v projektech ESF 51
Tabulka 12 - Shrnutí známek pokroku 58
Tabulka 13 - Rozdíly mezi ESI I a II – IS vs. KS, propensity score matching 77

Seznam obrázků

Obrázek 1 - Výstupy práce s klientem 14
Obrázek 2 - Výchozí kauzální model projektu Společně na svobodu 20
Obrázek 3 - Teorie změny projektu formulovaná realizačním týmem (na následující stránce) 20
Obrázek 4 - Porovnání vývoje ekonomické aktivity u IS a KS, 12/2018 - 8/2020 24
Obrázek 5 - Přehled odpovědí na 1. otázku dodatečné baterie Bydlení v rámci ESI III 35
Obrázek 6 - Přehled odpovědí na 1. otázku dodatečné baterie Finance v rámci ESI III u IS/KS, tvrzení 1.1. - 1.4. 36
Obrázek 7 - Přehled odpovědí na 1. otázku dodatečné baterie Finance v rámci ESI III u IS/KS, tvrzení 1.5. - 1.8. 36
Obrázek 8 - Situace z hlediska finančních náhrad a alimentů u IS a KS v rámci dotazování ESI III 37
Obrázek 9 - Porovnání vnímání současného příjmu u IS, KS a reprezentativního vzorku CZ populace z roku 2018 38
Obrázek 10 - (Ne)legálnost práce u IS a KS 38
Obrázek 9 - Hlavní postřehy k teorii změny 43
Obrázek 10 - Průběh spolupráce s IS 50
Obrázek 11 - Zájmy IS v oblasti bydlení a zaměstnání 51
Obrázek 12 – Situace IS v oblasti zvládání závislostí 53
Obrázek 13 – Úspora nákladů pro společnost na investovaných 100 Kč. 63
Obrázek 14 - Pokrok je jen částečný 67
Obrázek 15 - Common support 76

Co tato zpráva obsahuje?

Závěrečná evaluační zpráva projektu „Společně na svobodu“ přináší hlavní evaluační zjištění v podobě odpovědí na evaluační otázky, předběžnou cost-benefit analýzu zkoumané intervence, širší interpretaci zjištění a doporučení. Její součástí je shrnutí intervence a analýza konečného stavu cílové skupiny. Samostatným dokumentem, v jehož kontextu by zpráva měla být chápána je Metodika práce s klienty plnící roli Metodiky inovačního řešení. Z formálních důvodů existují rovněž dokumenty Analýza konečného stavu cílové skupiny a Shrnutí inovačního řešení, které jsou však bezezbytku obsaženy v této Závěrečné evaluační zprávě.

Dokument je členěn do šesti věcných kapitol, hlavní závěry jsou pak uvedeny v úvodním grafickém shrnutí. V první kapitole je stručně popsána samotná intervence včetně jejího kontextu. V druhé kapitole rekapitulujeme zjištění z předchozí evaluační práce na tomto projektu, především v oblasti výchozího stavu cílové skupiny. Hlavní část zprávy je obsažena ve třetí kapitole, ve které přinášíme odpovědi na pět evaluačních otázek stanovených v evaluačním plánu. Čtvrtá kapitola přináší ekonomický pohled na intervenci v podobě předběžné cost-benefit analýzy. V širším kontextu s využitím poznatků mimo rámec projektu jsou v páté kapitole diskutovány hlavní závěry. Poslední šestá kapitola pak obsahuje seznam evaluačních doporučení pro různé aktéry a také reakci RUBIKON Centra na doporučení na něj směřovaná. Samostatnou přílohou zprávy pak jsou vybrané případové studie klientů.

1. Zkoumaná intervence – Shrnutí inovačního řešení

V rámci projektu Společně na svobodu byla těžištěm práce příprava vězněných osob na propuštění z výkonu trestu odnětí svobody (dále jen VTOS) a podpora při následné integraci do společnosti po propuštění. Přímá práce s klienty byla postavena na dvou hlavních pilířích – **maximální návaznost na práci odborných pracovníků věznic** a **komplexnost v klientské práci**.

Výstupy práce s klientem ukazuje přiložené schéma:

Obrázek 1 - Výstupy práce s klientem

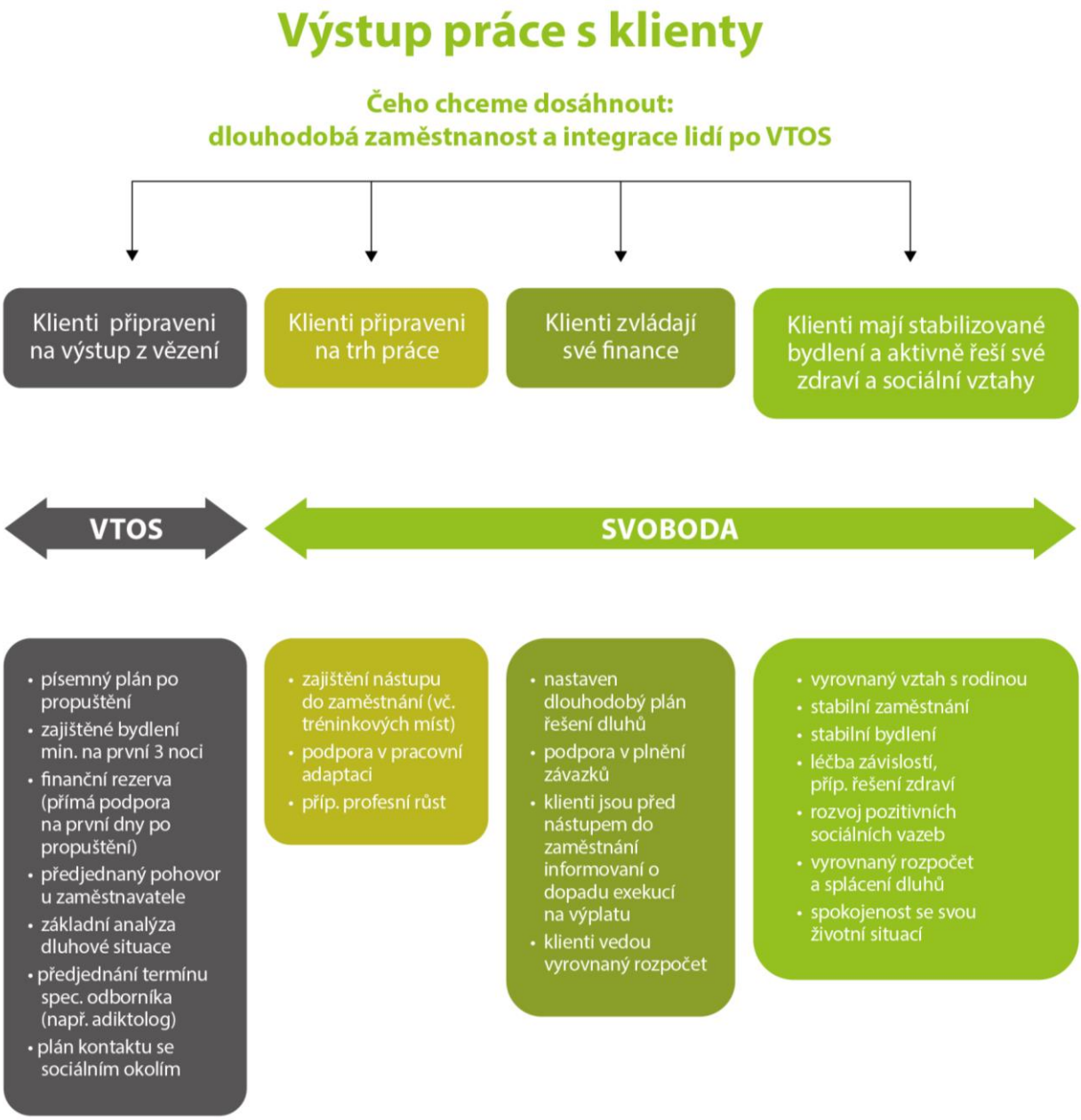

Zdroj: Metodika inovačního řešení

Příprava na propuštění

V rámci přípravy klientů na propuštění a eliminace systémových překážek se při realizaci projektu ukazuje jako funkční velmi podrobná příprava kroků po propuštění, která vychází **z individuálního plánu klienta**, stanoveného v návaznosti na:

- podklady získané z věznice (komplexní zpráva SARPO, program zacházení, výpis z ekonomického oddělení);
- výstupy z řízeného sběru dat pomocí dotazníku ekonomické a sociální integrace (ESI);
- výstupy z transfer schůzky s odbornými pracovníky (lektory resocializačních programů či pedagogy specializovaných oddílů) v rámci diagnostiky rizik a sdílení výstupů práce odborných pracovníků věznic s klienty během VTOS;
- potřeby a cíle, které identifikuje odsouzený.

V rámci praxe projektu byl stanoven tzv. **minimální standard přípravy na propuštění**, který definuje okruh nejčastějších řešených problémových bodů v klíčových oblastech (např. zaměstnanost, dluhy, bydlení, atd.). Standard je tvořen principem otázek, které k problému směřují a vedou pracovníka RUBIKON Centra k tomu, aby s klientem o problému hovořil a aby společně nalezli řešení. Při tvorbě min. standardu jsme vycházeli zejména z dlouhodobých zkušeností s doprovázením klientů, kteří jsou propuštěni z VTOS a reagovali jsme na problém roztříštěné a nejednotné praxe v podpoře osob opouštějících VTOS. Cílem standartu je podchytit většinu řešených problémů a pokusit se klienty projektu co nejlépe připravit na dobu po propuštění z VTOS. Podrobnější informaci o práci s klienty projektu je možné nalézt v metodice inovačního řešení.

V rámci projektu se pracuje s hypotézou, že čím konkrétněji si propuštěný dovede představit, jak budou první dny a týdny na svobodě vypadat, a čím podrobněji jsou jeho první chvíle na svobodě naplánovány, tím více stoupá pravděpodobnost jeho úspěchu. Jako velmi účinný krok se ukazuje předjednání zaměstnání, zajištění ubytování a analýza dluhů včetně opakované edukace klientů v oblasti výpočtu nezabavitelné částky a ochrany základního majetku před exekucí. Dalšími podstatnými tématy jsou rodinné vztahy a sociální okolí klienta a řešení závislostí.

Intenzivní a dlouhodobá spolupráce mezi case managery a odsouzenými v rámci přípravy na propuštění a integrace po propuštění poskytuje v neposlední řadě prostor pro **budování profesionálního vztahu case managera s klientem**. Ten se ukazuje jako naprosto zásadní pro pokračování spolupráce na svobodě (když se nepodaří vztah vybudovat, po propuštění klienti odpadají nebo se neozvou vůbec).

Kontinuální podpora po propuštění

Po propuštění z VTOS navazuje pracovník RUBIKON Centra na předchozí spolupráci ve VTOS, klíčové je pomoci klientovi, aby realizoval svůj individuální plán a ošetřit problémové body, které byly identifikované v rámci minimálního standardu přípravy na propuštění. Pracovník RUBIKON Centra řeší celou šíři zakázek, které klient má a které se mohou týkat různých oblastí. Zakázky se po propuštění z VTOS mohou velmi rychle proměňovat. V případě potřeby připojuje pracovník RUBIKON Centra k řešení externího specialistu. Možná šíře řešených témat je popsána v závěru metodiky inovačního řešení, kde na čtyřech kazuistikách ukazujeme, jaká témata může klient s pracovníkem RUBIKON Centra řešit.

Zkušenosti case managerů z realizace projektu potvrzují v rámci návazné spolupráce s klientem na svobodě nutnost:

- návaznosti na plán integrace zpracovaný ve vězení, včetně vyhodnocení a případné aktualizace plánu (dle potřeb klientů);
- zároveň i nutnost návaznosti na podklady poskytnuté odbornými pracovníky věznice – diagnostika rizik, zprávy ze standardizovaných programů;
- časté zásadní změny původního plánu ze strany klientů, často včetně návrat do jiného regionu, s částí klientů je tedy case manager v kontaktu zejména telefonicky;

- nutnost všestrannosti case managera (klient řeší mnoho různých témat) a připravenost zapojených pracovníků věnovat klientům nadstandardní objem času;
- flexibilní využívání přímé materiální podpory v návaznosti na potřeby klientů, zároveň však s opatrností – podpora je poskytována pouze v případě, že klient nemá jiné finanční prostředky a jejich nedostatek může negativně ovlivnit plnění individuálního plánu;
- důsledná pozornost věnovaná i zdánlivě okrajovým tématům jako způsoby trávení volného času a sociální okolí klienta;
- kontakt a spolupráce s rodinami klientů.

V menším množství případů se podařilo v rámci práce s klientem na svobodě nastavit funkční spolupráci s dalšími aktéry, zejména s kurátory, Probační a mediační službou, zaměstnavateli a adiktologickými pracovišti.

2. Rekapitulace předchozích zjištění

Tato závěrečná evaluační zpráva (ZEZ) přirozeně navazuje na předcházející evaluační výstupy a snaží se je zbytečně neduplikovat. Evaluační design je obšírněji vysvětlen v Evaluačním plánu (Kváča 2018a), v ZEZ se omezujeme na konkrétní detaily řešení či významnější odchylky od evaluačního plánu. Důležité poznatky především o výchozím stavu cílové skupiny, včetně porovnání výchozí situace intervenční a kontrolní skupiny jsou pak obsahem První a Druhé průběžné evaluační zprávy (PEZ1, PEZ2) (Kváča a Gottwaldová 2019a; 2020). Jejich zjištění zde detailně neopakujeme, avšak je vhodné si připomenout shrnutí těch částí, které zůstávají relevantní pro ZEZ:

Projekt Společně na svobodu je realizován **ve čtyřech věznicích**, a to v ryze mužských věznicích Horní Slavkov, Příbram a Stráž pod Ralskem a v ryze ženské věznici ve Světlé nad Sázavou. Tyto věznice byly vybrány nenáhodně, na základě existujících vztahů realizátora projektu s těmito věznicemi a ochoty vedení příslušných věznic k zapojení do projektu.

Proces výběru cílové skupiny (CS) probíhal ve dvou krocích. Nejprve byly vybrány čtyři věznice a v nich probíhal screening odsouzených z hlediska daných kritérií, jejichž výsledkem je **118 členů a členek CS, z toho 78 je zařazeno do intervenční skupiny** (IS, 57 mužů a 21 žen) a **40 do kontrolní skupiny** (KS, 30 mužů a 10 žen). Klíčem k zařazení do skupin je region předpokládaného místa návratu z výkonu trestu. Nábor byl ukončen v lednu 2020.

Ve srovnání s obecnou vězeňskou populací je CS projektu mírně rizikovější z hlediska dynamických i statických rizikových faktorů obsažených v SARPO (Souhrnná Analýza Rizik a Potřeb Odsouzených), jedná se i o osoby s vyšším počtem předchozích trestů odnětí svobody a s nižším dosaženým vzděláním.

Podle provedených testů je **intervenční a kontrolní skupina v zásadě ekvivalentní** z hlediska proměnných obsažených v rámci SARPO i podle škál Inventáře stylů kriminálního myšlení (PICTS-cz). V rámci oblastí Ekonomické a sociální integrace (ESI) zjišťujeme statisticky významné rozdíly v mnoha oblastech ESI s tím, že KS má výchozí situaci u většiny oblastí lepší. Příčinou však může být odlišný způsob práce s nástrojem ESI u obou skupin. Realizační tým popisuje, že u IS má tendenci „jít více do hloubky“ u jednotlivých oblastí a více se doptávat, neboť ESI představuje i výchozí bod v rámci tvorby individuálního plánu klienta. Způsob sběru dat tak může působit zkreslení hodnot ESI v neprospěch IS. IS a KS se tak pravděpodobně liší méně, než by vyplývalo z hodnot ESI. Vzhledem k tomu, že data ESI jsou v rámci intervence zjišťována třikrát (*pre-test* a dva *post-testy*) nepředstavuje odlišný výchozí stav ESI u IS a KS významnější problém pro evaluační design, protože můžeme zkoumat změnu, nikoliv jen výsledek (metoda *difference-in-difference)*. Větším rizikem je ztráta spolupráce CS (*attrition*) v průběhu projektu, která může nestejně dopadat na IS a KS.

Získaná data naznačují **vyšší stupeň společenského znevýhodnění odsouzených žen** oproti odsouzeným mužům. Výzkumně zajímavým zjištěním jsou rozdíly mezi muži a ženami u škál PICTS-cz, které jsou výrazně odlišné od hodnot zaznamenaných v zahraničních výzkumech.

Podle názoru pracovníků zapojených věznic **projekt Společně na svobodu velmi dobře pokrývá jinak nedostatečná místa v přípravě na výstup z VTOS**.

V rámci spolupráce s aktéry v rámci projektu byla velmi dobrá situace s liniovými pracovníky ve věznicích. Významným dílčím úspěchem je, že se podařilo ošetřit administrativní stránku výstupu z VTOS tak, aby propouštění získali zdravotní dokumentaci z průběhu VTOS.

Evaluační plán byl opakovaně upraven vzhledem k prodloužení projektu a rozšířen o evaluačního otázku týkající se vlivu pandemie Covid-19 na intervenci a cílovou skupinu.

3. Odpovědi na evaluační otázky

V rámci plánovaní této evaluace jsme stanovili pět evaluačních otázek:

- Evaluační otázka č. 1 (EO1): *Je teorie změny projektu funkční?*
- Evaluační otázka č. 2 (EO2): *U jaké kombinace faktorů týkajících se jednotlivých členů intervenční skupiny se (ne)dostavuje pozitivní změna?*
- Evaluační otázka č. 3 (EO3): *Jak se daří individuální práce s klienty?*
- Evaluační otázka č. 4 (EO4): *Jak se projektu daří šířit dobrou praxi a ovlivňovat síť relevantních stakeholderů?*
- Evaluační otázka č. 5 (EO 5): *Jak pandemie Covid-19 ovlivnila zkoumanou intervenci?*

V této hlavní části ZEZ evaluační otázky podrobně zodpovíme, pro plynulost výkladu v odlišném pořadí, než odpovídá jejich číslům.

EO1: Je teorie změny projektu funkční?

Stručná odpověď:

Intervence byla realizována v souladu s výchozí teorií změny. Máme dobré důkazy, že teorie změny je funkční alespoň pro část klientů. Místem, které vede často k selhání, je řešení závislostí, ve kterém je intervence často příliš slabá vzhledem k závažnosti problému.

U cca třetiny klientů se nedaří navázat spolupráci na svobodě. Klient buď mizí bezprostředně po propuštění nebo po prvotním kontaktu s poradcem na svobodě.

Mechanismus přes spolupráci s rodinou je využíván relativně málo často a není bez obtíží, tvrzení že „Rodina spolupracuje ve prospěch klienta“ je možné potvrdit jen u velmi malého množství klientů.

Poradci propojují aktéra na další služby a zasíťovávají ho na další aktéry. Tvrzení teorie změny, že „realizační tým pracuje se sítí kolem klienta“ však nelze vysvětlovat v podobě nějaké aktivní koordinace sítě aktérů. V tomto bodě je velmi velký potenciál k dalšímu vývoji intervence.

Intervence s velkou jistotou vede k vyšší míře zaměstnanosti klientů, která je v průběhu prvního roku po propuštění dvojnásobná oproti situaci bez intervence. Člen intervenční skupiny tak díky intervenci odpracoval za svůj první rok na svobodě přibližně o dva měsíce práce na plný úvazek více. Vyšší je i míra registrované nezaměstnanosti u IS, což lze stále vnímat pozitivně v podobě přítomnosti na legálním trhu práce.

Přes malý počet pozorování jsme byli schopni detekovat i statisticky významný pozitivní efekt na škály Inventáře stylů kriminálního myšlení. Efekt se přitom skládá z poměrně výrazného zhoršení u KS a slabého zlepšení u IS. To lze interpretovat tak, že u odsouzených, kteří nemají k dispozici podporu obdobnou našemu projektu, dochází časem k oslabování korektivních mechanismů, zatímco u IS se tomuto negativnímu posunu daří bránit, a naopak dochází k slabému zlepšení.

V rámci přípravy na výstup z VTOS se daří zlepšovat situaci klientů v mnoha oblastech jejich života. Efekty části intervence odehrávající se na svobodě nejsme schopni dobře zhodnotit. Důvodem nejsou problémy v intervenci samotné, ale problematické nastavení této části evaluace v kombinaci s malým počtem pozorování IS i KS, které se podařilo kontaktovat šest měsíců po propuštění.

Dílčí data naznačují, že snaha začlenit se řádným způsobem do společnosti, o což také se intervence snaží s IS, vede k negativnějšímu hodnocení reality spojeného s řadou těžkostí, na rozdíl od KS, která se častěji zapojuje do nelegální práce a tvrdí, že je více „v pohodě“. Toto patrně souvisí s nastavením veřejných politik, kdy se do značné míry „nevyplácí“ snažit se o legální zaměstnání a řešení svých dluhů.

Výchozí design řešení této evaluační otázky je v rovině evaluace vedené teorií (*theory-based impact evaluation,* TBIE) jako explanatorní *single-case design with multiple embeded units of analysis*, tedy případová studie s vnořenými jednotkami analýzy na úrovni jednotlivých členů cílové skupiny (CS) (Yin 2013, s. 50). Zkoumaným případem je zde projekt „Společně na svobodu“ a jeho aktivity, včetně souvisejícího kontextu. Evaluace nutně nesleduje formální hranice projektu, který je do značné míry umělým výsekem reality definovaným zdrojem financování, viz (Yin 2013, s. 34 a 50). Pro jevy týkající se projektu jako celku jsou zvoleny přístupy odvozené od *process tracing* (Beach a Pedersen 2013).

V rámci evaluace vedené teorií pracujeme tak, že se snažíme popsat kauzální mechanismus projektu (teorii změny) a následně ověřovat, jaké máme důkazy, že jednotlivé části mechanismu skutečně fungují.

Výchozí teorie změny byla v rámci projektu formulována hned dvakrát, poprvé v rámci tvorby evaluačního plánu evaluátorem za spolupráce realizačního týmu (Obrázek 2) a podruhé samotným realizačním týmem při tvorbě Metodiky inovačního řešení (Obrázek 3). Oba pohledy však vyprávějí v zásadě shodnou logiku intervence. V rámci evaluace se opíráme především o první variantu (Obrázek 2).

K ověření toho, že jednotlivé části kauzálního mechanismu v projektu skutečně fungují, používáme kombinaci dílčích metod a z nich odvozených testů, včetně kontrafaktuálních.

Zaprvé, v rovině desk-research, můžeme kauzální mechanismus konfrontovat s existujícími teoriemi desistence, které jsou poměrně dobře shrnuty v metastudii *What Works to Reduce Reoffending* (Sapouna et al. 2015), v českém kontextu pak dobrý přehled přináší i publikace Kriminální recidiva a recidivisté (Marešová 2011). Zde jsme již na začátku projektu ověřili, že toto dosavadní poznání bylo poměrně dobře reflektováno i v přípravě samotné intervence (Kváča 2018a).

Zadruhé, design intervence s kontrolní skupinou nám umožňuje provést poměrně robustní testy ověřující efekty intervence na ekonomickou aktivitu, změnu situace v mnoha oblastech ekonomické a sociální integrace ještě během VTOS a vzhledem k dostupným datum méně robustní testy týkající se ekonomické a sociální integrace po propuštění a efektů na intenzitu kriminálního myšlení CS. Zde saháme po dílčích kvaziexperimentech, tedy kontrafaktuálních metodách evaluace.

Zatřetí, průběh spolupráce a to, zda tato odpovídá předpokládané teorii změny, ověřujeme na „vnořených jednotkách analýzy“, tedy případových studiích vybraných klientů.

Začtvrté, používáme i jiné poznatky získané u řešení ostatních evaluačních otázek a také např. zúčastněným pozorováním během poměrně úzké spolupráce evaluátorského týmu s realizátory projektu.

Některé další testy pak jsou plánovány na období po skončení samotného projektu. Zde do budoucna mimo formální rámec projektu plánujeme jednak sledovat vývoj ekonomické aktivity CS, abychom mohli ověřit i dlouhodobější efekty na zaměstnanost a jednak s využitím administrativních dat ověřit i efekt na kriminální recidivu, což není smysluplné během realizace projektu, kdy je CS na svobodě v průměru něco přes jeden rok. Pro výskyt recidivy jsou totiž klíčové první tři roky po propuštění, neboť „maximum recidivujících pachatelů se dopouští nového trestného činu v průběhu 3 let po propuštění“ (Marešová 2011, s. 17), z hlediska měření recidivy je pak nutno s ohledem na trestně právní podstatu jejího měření (Marešová 2011, s. 11) počítat s délkou trestního řízení před tím, než je případný recidivista opětovně odsouzen.

V rámci dalšího textu nejprve detailně ukážeme výsledky dílčích kontrafaktuálních testů a následně shrneme zjištění z případových studií.

Obrázek 2 - Výchozí kauzální model projektu Společně na svobodu

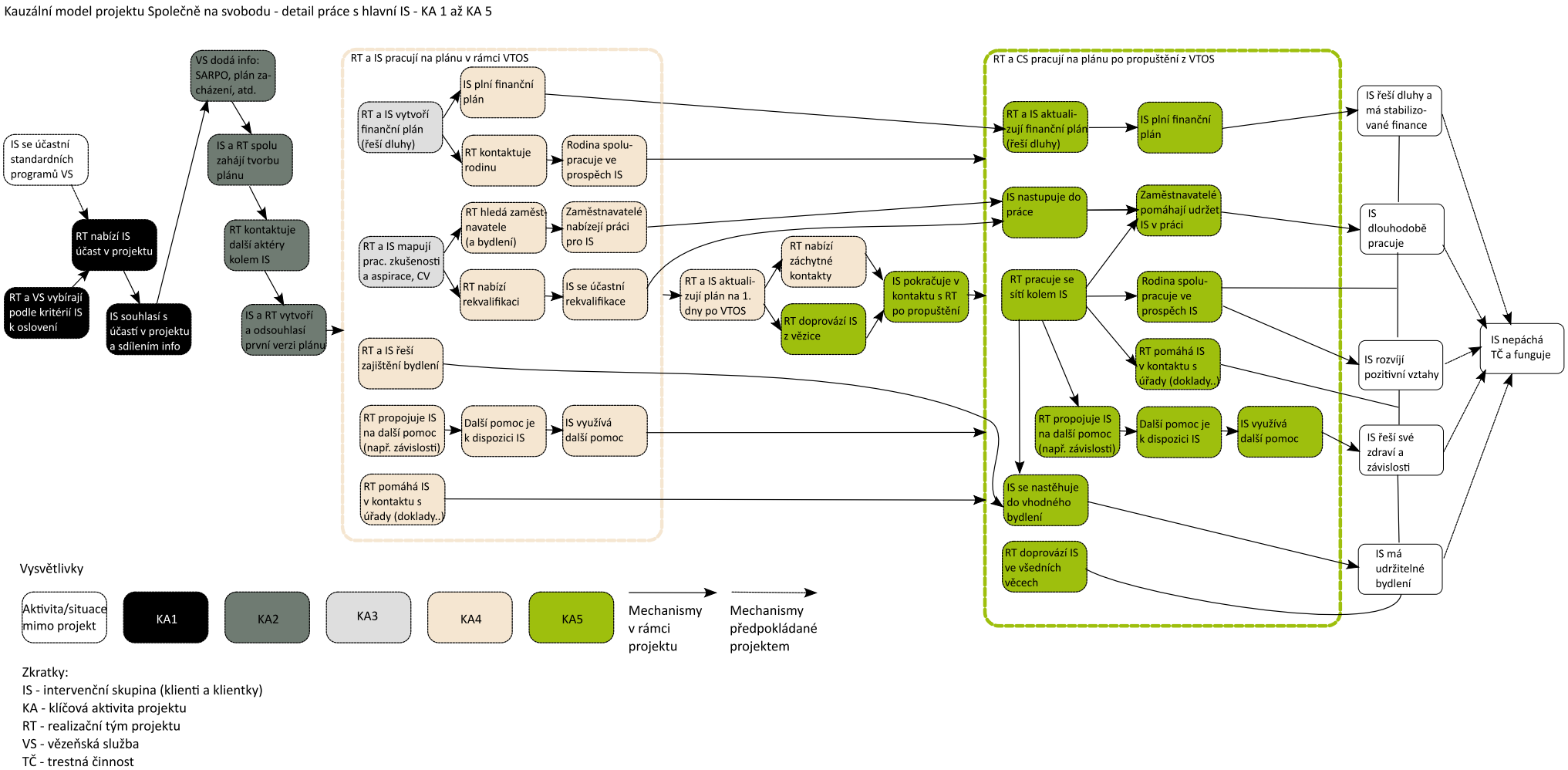

Zkratky:
IS - intervenční skupina (klienti a klientky)
KA - klíčová aktivita projektu
RT - realizační tým projektu
VS - vězeňská služba
TČ - trestná činnost

Obrázek 3 - Teorie změny projektu formulovaná realizačním týmem (na následující stránce)

Zdroj: Metodika inovačního řešení

Příprava odsouzených na propuštění a podpora po propuštění, cílem je dosáhnout jejich plnohodnotného začlenění do společnosti a snížení recidivy

VSTUPNÍ SITUACE

Klienti ve VTOS se rozhodnou pro životní změnu.

AKTIVITY

- Navázání spolupráce ve věznici.
- Transfer schůzka – zajištění návaznosti spolupráce mezi NNO a věznicí.
- Vytvoření individuálního plánu s klientem a stanovení kroků k jeho naplnění.
- Příprava na propuštění – realizace individuálního plánu ve vězení.
- Podpora po propuštění, specifické aktivity jako Pohovory nanečisto, tréninková místa .
- Podpora k rozvoji vztahu s okolím, podpora vztahu s rodinou.

NÁSTROJE ZMĚNY

- Case management a vztah důvěry mezi klientem a pracovníkem.
- Hledání silných stránek klienta a jejich posilování, vyhledávání rizikových míst v klientově plánu, práce s rizikem.
- Kombinace odborného poradenství a materiální podpory, připojování dalších odborných služeb.
- Kontinuita podpory ve VTOS i po propuštění.

Práce klíčových pracovníků navazuje na práci odborných zaměstnanců VS ČR, pokrývá všechny aspekty klientova života se zaměřením na trvalou a udržitelnou změnu a stabilitu.

VÝSLEDKY

- Klienti opouští věznici s písemným plánem, mají naplánované jasné první kroky po propuštění.
- Bezprostředně po propuštění mají klienti pokryté základní materiální potřeby.
- Klienti jsou schopni mít dlouhodobé plány.
- Klienti získávají kontrolu nad svým životem a přijímají zodpovědnost za své činy.
- Klienti se stávají samostatnější v životních dovednostech.
- Klienti si najdou naplňující a udržitelné zaměstnání, mají pod kontrolou své finance, řeší dluhy a nezadlužují se znovu.
  Chovají se v souladu se zákonem.
- Klienti navazují zdravé vztahy se sociálním okolím a zvládají udržovat vztahy se svými přáteli a rodinou.
  Snaží se být dobrými rodiči.
- Klienti se učí upřímnosti a důvěře k sobě a k druhým.
- Klienti si budují novou pozitivní identitu.

CÍL

Klienti se rozhodli žít svůj život jinak, jsou schopni a mají vůli jednat podle své volby.

DLOUHODOBÝ CÍL

Každý má příležitost žít stabilní a hodnotný život jako součást společnosti.

Je stanoven minimální standard přípravy na propuštění.

Je zajištěna kontinuita práce ve VTOS a na svobodě, státní i nestátní organizace spolupracují.

RUBIKON Centrum shromažďuje a analyzuje data a informace včetně svých výsledků (evaluace projektu).

RUBIKON Centrum se inspiruje příběhy klientů a zlepšuje podporu pro klienty.

Inspirující systémová změna

- Práce klíčových pracovníků je utvářena na základě zkušeností s klienty.
- Ovlivnění systému podpory osob opouštějících VTOS.
- Systémové překážky v integraci osob po VTOS jsou pochopeny, popsány a odstraňovány.
- Společenské podmínky umožňují úspěšnou integraci odsouzených do společnosti.
- Přístup NNO ke klientům je profesionální, partnerský, je přizpůsobený jejich potřebám.
- Ovlivnění změny systému v praxi.
- Význam komplexní podpory osob opouštějících vězení je uznáván v politice a v praxi.
- Propuštění získávají kvalifikovanou a komplexní podporu založenou na profesionální práci odborníků.
- Klesá recidiva, roste bezpečí ve společnosti.

Efekt intervence na ekonomickou aktivitu

Jednou z klíčových proměnných, které popisují efekty projektu, je vliv intervence na ekonomickou aktivitu podpořených klientů. Funguje-li teorie změny projektu, měli bychom proto být schopni tyto efekty pozorovat.

Východiska, způsob řešení a použitá data

Pro zkoumání dílčí otázky, jaký byl vliv intervence na ekonomickou aktivitu podpořených klientů, jsme mohli využít administrativní data systému IS ESF, které nám v agregované, a tedy anonymizované podobě poskytlo MPSV. K dispozici máme šest snímků IS i KS, a to vždy k červnu a prosinci v letech 2018, 2019 a 2020, v roce 2020 namísto prosince je nejnovější dostupný údaj za srpen. Data obsahují informace, kterými disponují ÚP a ČSSZ, tedy zda je osoba registrovaná jako uchazeč o zaměstnání, případně zda je za ni placeno sociální pojištění (a tudíž je legálně zaměstnaná, případně OSVČ). Jednoho člena KS se nepodařilo ztotožnit se záznamem v rejstříku obyvatel a jeho data chybí, data tak máme jednak za skupinu všech 78 členů IS a za skupinu 39 z 40 členů KS. Co nemůžeme postihnout z těchto dat je případná aktivita na ilegálním trhu práce (např. zaměstnání „na černo“). Je vhodné poznamenat, že v datech je evidována velmi malá ekonomická aktivita u obou skupin ještě před propuštěním z VTOS (1-2 případy práce na dohodu). Může jít buď o chybu v datech, nebo situaci, kdy je DPP či DPČ fingovaně napsaná na osobu, která byla aktuálně ve VTOS, případně mohla nastat situace, kdy šlo o skutečnou ekonomickou aktivitu těsně před uvězněním u klientů, kteří vstoupili do projektu později. Vzhledem k tomu, že vliv na závěry je v jakémkoliv případě zanedbatelný, jsme tuto otázku dále nezkoumali a jako výchozí úroveň předpokládáme nulovou ekonomickou aktivitu (případnou práci ve VTOS zde neuvažujeme).

Otázku efektu na ekonomickou aktivitu zkoumám pomocí prostého porovnání intervenční a kontrolní skupiny. V analýze výchozího stavu CS (Kváča a Gottwaldová 2020) jsme ukázali, že IS a KS lze považovat za ekvivalentní, případně, že výběrové zkreslení je pravděpodobnější směrem v neprospěch IS. Vliv na ekonomickou aktivitu také můžou mít rozdílné oblasti návratu (připomínáme výběr na základě geografického experimentu), avšak u IS nacházíme regiony jak s velmi dobrou situací na trhu práce (Praha, Středočeský kraj), tak regiony silně strukturálně postižené (Karlovarský a Moravskoslezský kraj). Z těchto dvou důvodů považujeme prosté porovnání IS a KS za poměrně spolehlivý odhad efektů, který by neměl být významně zkreslen ve prospěch IS.

Výsledky

Získaná data shrnují následující tabulky a také Obrázek 4.

Pokud budeme uvažovat, že DPČ a DPP odpovídají polovině úvazku a pracovní smlouva a OSVČ plnému (u DPP nejsou zohledněny dohody do 10 tis. měsíčně, ze kterých se neodvádí sociální pojištění a o kterých tudíž ČSSZ neví), můžeme spočítat objem odvedené práce za sledované období, tj. 20 měsíců od ledna 2019 do srpna 2020. Období mezi jednotlivými pozorováními pro tento účel interpolujeme prostou lineární funkcí. IS takto odpracovala cca 239,25 člověkoměsíců práce FTE, KS (o poloviční velikosti) pak 45,5 člověkoměsíců FTE. V alternativním vyjádření člen IS odpracoval za sledovaných 20 měsíců v průměru 3,1 měsíce, zatímco člen KS jen 1,2 měsíce. Skutečná délka pobytu na svobodě (mezi propuštěním z VTOS a koncem srpna 2020, za kdy máme poslední data), přitom byla u IS v průměru 11,6 měsíce a u KS 11,8 měsíce.

Tabulka 1 - Porovnání ekonomické aktivity IS a KS (leden 2019 - srpen 2020)

	Intervenční skupina (N=78)					Kontrolní skupina (N=39)				
	XII.18	VI.19	XII.19	VI.20	VIII.20	XII.18	VI.19	XII.19	VI.20	VIII.20
Zaměstnaný	0	10	14	18	17	0	3	2	4	7
Zaměstnaný a invalidní důchod	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0
Zaměstnaný a OSVČ	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0
OSVČ	0	0	0	1	1	0	0	0	0	1
Zaměstnaný a uchazeč o zaměstnání	0	0	0	1	1	0	0	0	1	1
Uchazeč o zaměstnání	0	5	6	13	17	0	3	2	5	5
Invalidní důchod	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
Neaktivní mimo VTOS	0	13	32	41	40	0	10	20	29	25
Ještě ve VTOS	78	50	24	2	1	39	23	15	0	0
Míra zaměstnanosti *	0%	36%	28%	29%	26%	0%	19%	8%	13%	23%
Míra přítomnosti na legálním trhu práce **	0%	54%	41%	46%	48%	0%	38%	17%	26%	36%

* V našem případě počítáme specifickou míru zaměstnanosti jako podíl legálně ekonomicky aktivních (zaměstnání či OSVČ) na množině již propuštěných členů skupiny.

** Míru přítomnosti na legálním trhu práce chápeme jako součet míry zaměstnanosti + míry registrované nezaměstnanosti (tj. podíl ekonomicky aktivních + registrovaných uchazečů o zaměstnání).

Tabulka 2 - Forma zaměstnanosti IS a KS

	Intervenční skupina (N=78)					Kontrolní skupina (N=39)				
	XII.18	VI.19	XII.19	VI.20	VIII.20	XII.18	VI.19	XII.19	VI.20	VIII.20
DPČ	0	0	0	4	3	0	0	0	0	1
DPP	0	1	0	0	0	0	1	1	1	1
Pracovní smlouva	0	9	15	17	16	0	2	1	4	6

Obrázek 4 - Porovnání vývoje ekonomické aktivity u IS a KS, 12/2018 - 8/2020

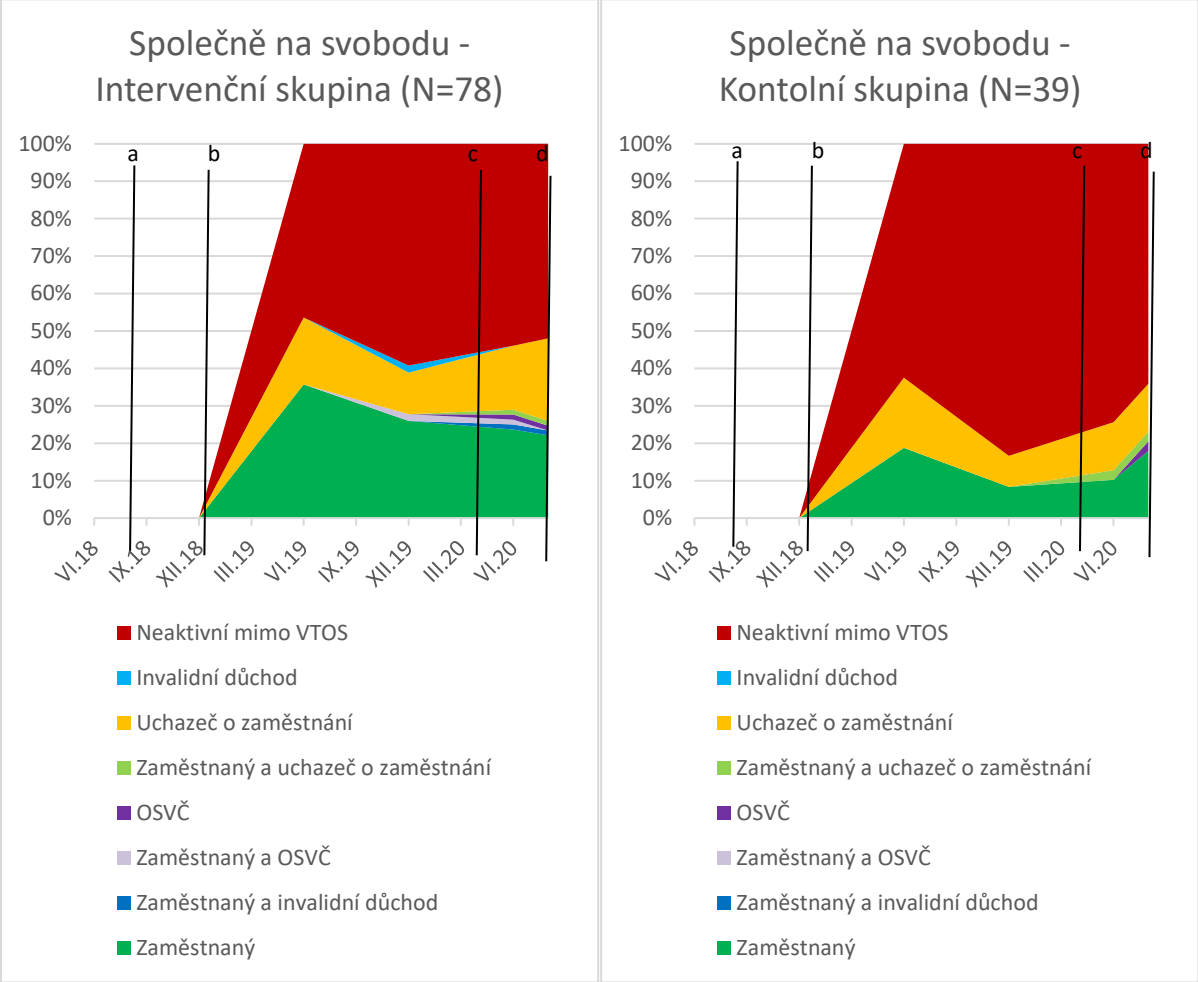

Grafy zachycující vývoj situace intervenční a kontrolní skupiny na trhu práce. Svislé čáry označují (a) začátek přímé práce s klienty v rámci projektu, (b) první výstup klienta z VTOS, (c) poslední výstup klienta z VTOS (s výjimkou dvou případů, kdy klient dostal „nášup“, tedy dodatečný trest za předchozí trestnou činnosti) a (d) konec přímé práce s klienty v rámci projektu (u některých však práce pokračuje mimo projekt).

Závěry

Průměrná míra zaměstnanosti u IS byla 29,6 %, zatímco u KS jen 15,7 %. Rozdíl je poměrně výrazný v období od června 2019 do června 2020, nicméně se velmi snižuje u posledního měření v srpnu 2020, kdy činí již jen necelá 3 %. Zaměstnanost IS se v čase pomalu snižuje, lze zde očekávat částečný efekt umělé zaměstnanosti v podobě podporovaného zaměstnání. Poměrně vysoký nárůst zaměstnanosti u KS mezi červnem a srpnem 2020 je dosti překvapivý, v rámci dalších plánovaných pozorování bude zajímavé sledovat, zda šlo o dočasnou fluktuaci, nebo trvalejší posun. Od toho se bude odvíjet i otázka, nakolik pozitivní efekty intervence přetrvají dále po skončení projektu.

Průměrná míra přítomnosti na legálním trhu práce u IS byla 47,1 %, zatímco u KS jen 28,9 %, i zde se rozdíl u posledního měření snižuje, a to na 12 %.

Pokud použijeme údaje o intenzitě zaměstnání KS jako kontrafaktuální odhad situace IS bez intervence, můžeme odhadnout, že v průběhu 20 měsíců od ledna 2019 do srpna 2020 vygenerovala zkoumaná intervence u 78 členů IS úhrnem 148,25 dodatečných měsíců práce na plný úvazek, které by IS pravděpodobně bez intervence neodpracovala. To odpovídá příjmu za zaměstnání v objemu cca 2,5 mil. Kč, pokud uvažujeme mzdu na úrovni 17 tis. Kč měsíčně,

jak odhadují poradci v rámci realizačního týmu. Na jednu osobu to odpovídá dodatečným 1,9 odpracovaným měsícům během období necelých 12 měsíců pobytu na svobodě.

Vhodné je tento výsledek porovnat i s objemem podporovaného zaměstnání (tedy tréninkových míst) poskytovaných v rámci projektu. Do těch se zapojilo pouze 6 osob z IS v celkovém úhrnu 17,25 ekvivalentu měsíce na plný úvazek. Platí tedy, že k 88 % výše uvedeného efektu dochází na běžném trhu práce.

Zároveň je užitečné připomenout, že data jsou získaná pro IS a KS tak, jak tyto skupiny byly určeny na vstupu do projektu. U IS přitom platí, jak blíže rozebíráme u EO3, že zdaleka ne všichni absolvovali intervenci v plném rozsahu. 8 klientů vypadlo z nejrůznějších důvodů ještě ve VTOS, 11 při výstupu z VTOS a 13 velmi záhy po výstupu z VTOS, takže aktivity na svobodě v nějakém relevantním rozsahu probíhaly jen u 46 klientů a klientek. Pokud bychom porovnávali jen těchto 46 členů IS, pak by za předpokladu, že efekty jsou koncentrovány do této podskupiny, byly všechny výsledky cca o 70 % vyšší.

Stručně lze shrnout, že míra zaměstnanosti intervenční skupiny byla oproti kontrolní skupině téměř dvojnásobná, nicméně rozdíl se postupem času snižuje a projekt vygeneroval 148 dodatečných měsíců odvedené práce celkem u 78 členů IS, tedy člen intervenční skupiny díky intervenci odpracoval za svůj první rok na svobodě přibližně o dva měsíce práce na plný úvazek více. Vyšší je i míra registrované nezaměstnanosti u IS, což lze stále vnímat pozitivně v podobě přítomnosti na legálním trhu práce.

Efekt intervence na kriminální myšlení klientů

Dalším efektem, který můžeme v rámci projektu hodnotit, je vliv intervence na výsledky dosažené v Inventáři kriminálních stylů myšlení (PICTS-cz)(Blatníková et al. 2016). Jde o psychodiagnostický nástroj pro zjišťování kriminálních stylů myšlení a v rámci projektu jsme hodnoty zjišťovali dvakrát, jednou při vstupu do projektu a jednou cca 6 měsíců po výstupu z VTOS. Funguje-li teorie změny projektu, měli bychom být schopni pozorovat efekty i na sílu kriminálního myšlení zkoumaných osob.

Východiska, způsob řešení a použitá data

Pro zkoumání dílčí otázky, jaký byl vliv intervence na kriminální myšlení klientů, se opíráme o primární data sbíraná v rámci projektu. K dispozici máme dva snímky IS i KS, a to jednak na vstupu do projektu a jednak přibližně 6 měsíců po výstupu z VTOS, tedy obvykle s odstupem přibližně jednoho roku. Jde o panelová data, takže můžeme porovnávat změny na úrovni jednotlivých osob. Nástroj PICTS-cz, který jsme použili, má podobu osmdesátipoložkového inventáře, kdy respondent vyjadřuje na čtyřbodové škále míru svého (ne)souhlasu s předloženými výroky. Každá z položek inventáře sytí několik z celkem 21 škál. Osm škál odpovídá osmi základním stylům kriminálního myšlení, devět škál agreguje různé aspekty kriminálního myšlení, tři škály slouží k validaci odpovědí a jedna speciální škála sleduje možnost změny myšlení. Jednotlivé škály jsou normalizovány na t-skóry, tedy hypotetickou škálu, u které platí, že hodnota 50 odpovídá průměru v rámci referenční populace (tou je zde obecná česká vězeňská mužská populace) a velikost směrodatné odchylky je 10. Hodnota 60 tedy odpovídá výsledku o jednu směrodatnou odchylku vyšší, než je průměr populace, hodnota 70 o dvě směrodatné odchylky atd.

Limitujícím faktorem je zde dostupnost dat pro post-test. Zatímco pre-test byl proveden ve VTOS s výjimkou jedné osoby z IS a jedné z KS u každého účastníka projektu (Kváča a Gottwaldová 2020, s. 20), sběr dat pro prost-test byl značně obtížný pro nespolupráci či nemožnost kontaktovat jednotlivé členy IS a KS. Nakonec se podařilo získat pouze 18 pozorování u IS a 11 u KS, ze čehož však validní data jak u pre-testu, tak u post-testu jsou pouze

u 16 členů IS a u 8 členů KS. Míra ztráty vzorku (*attrition*) tak byla poměrně vysoká, avšak pro vysoké nasazení realizačního týmu nižší než u jiných obdobných projektů (Kváča 2018b; Kváča a Gottwaldová 2019b).

Přes malou konečnou velikost skupin s dostupnými daty jsme se pokusili o vyčíslení efektů na jednotlivé škály PICTS-cz v designu kvaziexperimentální kontrafaktuální výsledkové evaluace, a to pomocí odhadu kontrafaktuální situace jednak metodou Difference-in-difference (Khandker et al. 2010a, s. 71) a jednak pomocí Propensity score matching (PSM) v kombinaci s Difference-in-difference (DD), jak je popsáno např. v (Khandker et al. 2010a, s. 79)[1].

Výsledky

Tabulka 3 – Odhad efektů na jednotlivé škály PICTS-cz, metoda Difference-in-difference

		Průměr KS Pre	Průměr IS Pre	Rozdíl Pre	p_value	Průměr KS Post	Průměr IS Post	Rozdíl Post	p_value	Změna KS Post-Pre	Změna IS Post-pre	Rozdíl rozdílů	p_value	Statistická signifikance
Současné kriminální myšlení	CUR	50.25	52.06	-1.81	0.65	57.75	50.13	7.63	0.07	7.50	-1.94	**-9.44**	0.03	**
Minulé kriminální myšlení	HIS	56.88	53.63	3.25	0.35	59.75	52.63	7.13	0.14	2.88	-1.00	**-3.88**	0.29	
Vyhýbání se problémům	PRB	52.88	53.56	-0.69	0.86	59.50	49.88	9.63	0.02	6.63	-3.69	**-10.31**	0.02	**
Interpersonální hostilita	HOS	53.25	50.56	2.69	0.50	56.38	50.25	6.13	0.09	3.13	-0.31	**-3.44**	0.45	
Sebeprosazování/sebeklam	AST	57.75	53.50	4.25	0.18	58.50	52.94	5.56	0.22	0.75	-0.56	**-1.31**	0.66	
Popření újmy	DNH	45.38	47.69	-2.31	0.51	52.88	49.13	3.75	0.44	7.50	1.44	**-6.06**	0.24	
Proaktivní kriminální myšlení	P	57.75	53.25	4.50	0.15	59.13	52.94	6.19	0.14	1.38	-0.31	**-1.69**	0.61	
Reaktivní kriminální myšlení	R	52.38	52.88	-0.50	0.89	58.63	50.13	8.50	0.05	6.25	-2.75	**-9.00**	0.03	**
Strach ze změny	FOC	47.25	52.94	-5.69	0.15	55.38	50.94	4.44	0.29	8.13	-2.00	**-10.13**	0.04	**
Souhrnný skór kriminálního myšlení	GSCT	50.00	47.75	2.25	0.62	56.00	46.00	10.00	0.04	6.00	-1.75	**-7.75**	0.10	*
Zdůvodnění	MO	50.75	47.75	3.00	0.36	54.50	47.50	7.00	0.05	3.75	-0.25	**-4.00**	0.23	
Odříznutí	CO	54.38	53.31	1.06	0.75	57.75	52.00	5.75	0.13	3.38	-1.31	**-4.69**	0.18	
Oprávnění	EN	57.50	52.06	5.44	0.10	58.25	53.31	4.94	0.17	0.75	1.25	**0.50**	0.87	
Orientace na moc	PO	51.13	48.06	3.06	0.47	51.88	50.50	1.38	0.73	0.75	2.44	**1.69**	0.71	
Sentimentalita	SN	45.00	51.56	-6.56	0.09	50.00	49.44	0.56	0.88	5.00	-2.13	**-7.13**	0.15	
Superoptimismus	SO	55.25	52.81	2.44	0.44	54.63	52.44	2.19	0.65	-0.63	-0.38	**0.25**	0.96	
Kognitivní indolence	CI	53.50	51.63	1.88	0.63	60.25	49.56	10.69	0.00	6.75	-2.06	**-8.81**	0.08	*
Diskontinuita	DS	52.00	54.88	-2.88	0.51	57.38	51.00	6.38	0.09	5.38	-3.88	**-9.25**	0.04	**

O výsledku intervence vypovídá sloupec Rozdíl rozdílů, přičemž negativní hodnoty představují chtěný výsledek (čím nižší hodnoty, tím lépe).
Hvězdičky značí výsledky testu shody středních hodnot v souladu se statistickou konvencí – hypotézu o odlišnosti středních hodnot lze přijmout na * 90%, ** 95%, resp. *** 99% hladině významnosti.

Z dat lze vypozorovat několik užitečných skutečností. V (Kváča a Gottwaldová 2020, s. 27) jsme ukázali, že IS a KS jako celek lze považovat za v zásadě ekvivalentní z hlediska PICTS-cz měřeného na vstupu do projektu. Podobný závěr lze učinit i pro porovnání pouze těch částí IS

[1] Při pokusu o odhad kontrafaktuálu metodou PSM-DD jsme naráželi na technické obtíže spojené s velmi malým počtem pozorování. Metoda PSM-DD se snaží porovnávat co nejpodobnější osoby s IS a KS mezi sebou (zatímco metoda DD sleduje průměry přes celé skupiny). Byli jsme schopni spočítat *propensity score* na základě demografických charakteristik a výchozích hodnot SARPO a žádné pozorování nebylo vyloučeno v rámci testu *common support*. Při párování 1:1 metodou nejbližšího souseda se ukázala vysoká závislost na jediném pozorování z KS (jeden člen KS byl párován s více než polovinou členů IS). V dalším kroku jsme tak přistoupili k párování člena IS vždy se třemi nejbližšími členy KS, abychom citlivost na jednotlivá pozorování snížili. Výsledný odhad efektů byl velmi citlivý na zvolenou metodu párování, nicméně odhad efektu zůstával pozitivní a řádově shodný. Výsledky zde pro jejich výše uvedenou nestabilitu neuvádíme, nicméně přijímáme závěr, že odhad kontrafaktuálu metodou PSM-DD nevyvrací odhad metodou DD.

a KS, ke kterým máme pre- i post-testová data. U post-testů však už nacházíme jisté signifikantní rozdíly.

Na základě modelu PICTS-cz považujeme za klíčové pro zhodnocení efektů intervence tři škály (v tabulce oranžově), a to:

- Škála „Současné kriminální myšlení“ je považována za dobrý prediktor budoucího problémového chování ve věznici i recidivy po propuštění. Tato škála by měla být podle modelu nejvýznamnější pro účely naší evaluace, neboť nejlépe na ní bychom měli být schopni zachytit změny v myšlení jedince vyvolané aktivitami projektu. (Blatníková et al. 2016, s. 48–49).
- Speciální škála „Strach ze změny“ (FOC – Fear of Change). Model PICTS-cz předpokládá, že by mohla predikovat možnost úspěchu při intervenci. „Zjišťuje jedincovy obavy ze změny, a míru, do níž tento strach stojí v cestě efektivní intervenci. Zatímco vysoký skór reflektuje znepokojení nebo obavy z možnosti změnit své chování, nízký skór může naopak signalizovat celkový nedostatek porozumění svým emocím, nedostatek ochoty či připravenosti ke změně.“ (Blatníková et al. 2016, s. 51). Případné snížení tohoto skóru (avšak nikoliv na velmi nízké hodnoty) bychom považovali za indikaci šance, že pozitivní změny mohou pokračovat i po skončení intervence.
- Souhrnný skór kriminálního myšlení (GCT – General Criminal Thinking Score). Tato škála jednak v sobě shrnuje dílčí styly kriminální myšlení, současně má být dobrým prediktorem recidivy v krátkém období po propuštění (do 2 let), ale selhává jako prediktor v delším časovém horizontu (Blatníková et al. 2016, s. 51).

Pokud se podíváme na posuny v rámci skupin, zjišťujeme, že u KS dochází u všech škál (s výjimkou stylu myšlení „Superoptimismus“) k nárůstu hodnot, tedy ke zhoršení. U evaluačně významných škál je to zhoršení poměrně výrazné. Naopak u IS pozorujeme u většiny škál (a u všech tří evaluačně významných) slabé zlepšení oproti pre-testu[2].

Celkový efekt, tedy porovnání změn u IS a KS, je přes malou velikost skupin statisticky signifikantní na 95% hladině spolehlivosti u škál „Současné kriminální myšlení“ (efekt -9,44 bodu), „Vyhýbání se problémům“ (-10,31), „Reaktivní kriminální myšlení“ (-9,00), „Strach ze změny“ (-10,13) a „Diskontinuita“ (-9,25), na 90% hladině pak u „Souhrnného skóru kriminálního myšlení“ (-7,75) a „Kognitivní indolence“ (-8,81). Vhodné je připomenout, že v konstrukci PICTS-cz odpovídá 10 bodů jedné směrodatné odchylce v referenční populaci, jde tedy o efekty poměrně silné.

Současně je vhodné poukázat na to, že v rámci skupin nacházíme poměrně vysokou variabilitu, a to zvláště u IS, kde nacházíme jak výrazná zlepšení, tak i značná zhoršení:

[2] Výsledky celkem odpovídají tezi, vycházející z dvoufaktorového modelu psychopatie (s interpersonálně-afektivní a deviantně-behaviorální komponentou), kdy pouze ta druhá je výrazněji modifikovatelná KBT intervencí (kam, lze v zásadě zkoumanou intervenci zařadit). Lze tak predikovat, že některé škály (především ty, které budou sytit reaktivní agresi, tj. Co, Ci a Ds) se budou měnit výrazněji než ty, které sytí proaktivní agresi (Mo, En, Po, So) a které zůstanou např. u dissociálů a psychopatů neměnné. Naše výsledky tomuto předpokladu velmi dobře odpovídají. Např. superoptimismus (So) vykazuje v našich výsledcích nejmenší změny, což odpovídá tomu, že je poměrně stabilní osobnostní proměnnou, která se v myšlení jen manifestuje, ale původ nemá v kognici, ale v samotné struktuře osobnosti. (Za cenný postřeh děkujeme dr. Novákovi.)

Tabulka 4 - Popisné statistiky změn mezi jednotlivými pozorováními PICTS-cz u IS a KS.

Kontrolní skupina

Proměnná	N	Prům	Std. Dev.	Min	Max
Změna CUR	8	7.5	7.540368	-2	18
Změna FOC	8	8.125	14.21707	-9	28
Změna GSCT	8	6	9.971388	-14	17

Intervenční skupina

Proměnná	N	Prům	Std. Dev.	Min	Max
Změna CUR	16	-1.9375	9.855413	-25	15
Změna FOC	16	-2	8.793937	-16	15
Změna GSCT	16	-1.75	10.3634	-25	19

Klienta IS s největším zlepšením si poradce vybavuje jako od začátku bezproblémového klienta, naopak klient s největším zhoršením prožíval závažné psychické problémy vč. sebevražedných pokusů.

S malým počtem platných pozorování pro post-test se pojí dva problémy.

Zaprvé, nejsme schopni jakékoliv vnitřní diferenciace výsledků, což by bylo žádoucí především v rozdělení na muže a ženy (připomínáme, že PICTS-cz je použit v podobě normované na českou mužskou vězeňskou populaci, viz diskuze v (Kváča a Gottwaldová 2020, s. 20)), nicméně pro čistě evaluační účely je toto přípustné. Muži a ženy jsou v IS i KS podobně zastoupeni – v IS máme s validními PICTS-cz údaji 8 mužů a 8 žen, v KS 5 mužů a 3 ženy.

Zadruhé, malý počet pozorování přináší značnou nepřesnost a je vhodné dobře diskutovat možná výběrová zkreslení. Zde (na rozdíl od ESI) je možné s ohledem na podobu a způsob administrace inventáře PICTS-cz uvažovat, že osoba administrátora, který sbíral data, by neměla hrát roli. Určité rozdíly však mohou být v odlišném charakteru *attrition-biasu*, tedy v otázce, kdo z původní skupiny zůstal v kontaktu s projektem v případě IS a kdo u KS.

Závěry

Stručně lze shrnout, že přes malý počet pozorování jsme byli schopni detekovat statisticky významný pozitivní efekt na škály Inventáře stylů kriminálního myšlení. IS se oproti KS výrazně zlepšila u „Současného kriminálního myšlení“ i „Souhrnného skóru kriminálního myšlení“ (a některých dalších škál souvisejících především s reaktivním kriminálním myšlením). Efekt se přitom skládá z poměrně výrazného zhoršení u KS a slabého zlepšení u IS. To lze interpretovat tak, že u odsouzených, kteří nemají k dispozici podporu obdobnou našemu projektu dochází časem k oslabování korektivních mechanismů, zatímco u IS se tomuto negativnímu posunu daří bránit, a naopak dochází k slabému zlepšení. Současně jsme identifikovali výrazné změny u „Strachu ze změny“, které interpretujeme tak, že intervence měla pozitivní efekt na předpoklad dalších pozitivních změn u IS.

Efekty projektu na úroveň ekonomické a sociální integrace

Poslední oblastí efektů, kterou můžeme (zatím) v rámci projektu hodnotit, je vliv intervence na úroveň ekonomické a sociální integrace.

Východiska, způsob řešení a použitá data

ESI, tedy dotazník Ekonomické a Sociální Integrace, používáme ve verzi, která hodnotí 12 oblastí kompetencí, které jsou jednak sebehodnoceny ze strany příslušného účastníka projektu a případně korigovány ze strany experta, který vedl hodnoticí rozhovor. Tato verze se liší od verze, která již byla využita u dvou projektů s vězeňskou tématikou (Kváča, 2017c)

(Kváča, 2017d), a která má oblastí 14. Současně je vhodné poznamenat, že prvních 11 oblastí je velmi blízkých tzv. vězeňské hvězdě ze zahraničního nástroje Outcome Star (Triangle 2020).

Pro použití v rámci projektu Společně na svobodu došlo na základě zkušeností k mírné modifikaci nástroje ESI, a to v podobě jemného zjednodušení jazyka textové části a sloučení oblastí 12-14 (které byly spolu silně korelovány) do jediné oblasti relevantní k oblasti zaměstnání. Základní dotazník ESI je předkládán CS ve třech vlnách, při vstupu do projektu, při propuštění a cca 6 měsíců po propuštění. Třetí vlna obsahuje dodatečné baterie otázek týkající se bydlení, práce, vztahů a financí účastníka. Tyto dodatečné baterie byly rozšířeny pro potřeby projektu Společně na svobodu.

Tři pozorování IS i KS dávají poměrně široké možnosti analýzy, jsou však omezeny, podobně jako PICTS-cz, malou dostupností dat z posledního pozorování (ESI III) pro velkou *attrition rate.*

Připomínáme, že v PEZ2 (Kváča a Gottwaldová 2020, s. 33) jsme zjistili určité předintervenční rozdíly v tom smyslu, že výchozí úroveň KS byla o něco lepší. Má tak smysl porovnávat především posun mezi jednotlivými pozorováními než stavy v jednotlivých pozorováních.

Posuny můžeme sledovat tři, kdy porovnání výsledků ESI I a II nám ukazuje efekt práce ještě ve VTOS, porovnání ESI II a III nám ukazuje efekt práce po výstupu z VTOS a konečně porovnání ESI I a III nám shrnuje celkový efekt intervence v této oblasti.

Tato tři porovnání postupně provedeme. Metodologicky bude nejrobustnější porovnání v rámci VTOS, kde máme výrazně více pozorování.

Efekty v rámci VTOS (Porovnání výsledků ESI I a ESI II)

Již v neúplné analýze provedené v rámci druhé průběžné evaluační zprávy (Kváča a Gottwaldová 2020) jsme porovnali výsledky ESI na vstupu projektu a před propuštěním na 80 členech CS, nyní můžeme porovnání zopakovat s konečnými daty.

Máme k dispozici 98 členů CS, od kterých máme jak údaje jak ESI I, tak ESI II, z toho 67 členů intervenční skupiny a 31 členů kontrolní skupiny.

Velikost skupin nám již umožňuje uvažovat o statistické signifikanci našich zjištění a data umožňují provést kontrafaktuální analýzu dvěma metodami, a to metodou rozdílu v rozdílech (*double difference*) (Khandker et al. 2010b, s. 71) a také metodou párování v kombinaci s rozdílem v rozdílech (*propensity score matching*, PSM-DD) (Khandker et al. 2010b, s. 53).

Výsledky metodou rozdílů v rozdílech přináší Tabulka 5.

S opatrností můžeme interpretovat následující závěry, s vědomím náchylnosti ESI na postoje jak dotazovaného, tak tazatele, tak i s vědomím toho, že pokles hodnoty ESI na nějaké škále nutně nemusí být negativní, také může být projevem lepšího uvědomění si problémů či závažnosti situace viz např. případová studie 075 (pan A).

U intervenční skupiny zjišťujeme mírné zlepšení u všech oblastí, s výjimkou sebehodnocení u oblasti Positivní využití času. Tento posun činí v průměru přibližně necelý jeden bod na desetistupňové škále ESI u sebehodnocení a lehce nad jeden bod u hodnocení tazatelem. Největší zlepšení je u oblasti bydlení (o 2,2 bodu u hodnocení tazatele a 1,96 bodu u sebehodnocení).

Kontrolní skupina spíše jen v jednotlivých oblastech osciluje kolem výchozího stavu, v průměru vykazuje zlepšení o 0,22 (sebehodnocení) resp. 0,12 (hodnocení tazatele) bodu. Nejsilnější zlepšení u Bydlení (1,1 bodu u sebehodnocení, 0,7 bodu u hodnocení tazatele) a zhoršení u Rodičovství a péče (-0,6 bod).

Tabulka 5 - Rozdíly mezi ESI I a II – IS vs. KS, rozdíl v rozdílech

	IS(N)	KS(N)	Prům. změna IS	Prům. změna KS	Rozdíl rozdílů	p_value
Sebehodnocení						
Bydlení	67	30	1.955	1.100	0.855	0.103
Životní kompetence a samostatnost	66	31	0.637	0.000	0.637	0.110
Duševní zdraví a well-being	67	31	0.732	-0.097	0.828	0.059 *
Přátelé a komunita	67	31	0.791	0.484	0.307	0.619
Vztahy a rodina	67	31	0.560	0.290	0.271	0.619
Rodičovství a péče	38	18	0.816	-0.555	1.371	0.036 **
Drogy a alkohol	67	31	1.045	0.355	0.690	0.203
Positivní využití času	67	31	-0.030	0.065	-0.095	0.840
Zvládání silných emocí	67	31	0.478	0.290	0.188	0.679
Život bez trestné činnosti	67	31	1.000	0.419	0.581	0.117
Nakládání s penězi	67	30	1.298	-0.067	1.365	0.006 ***
Zaměstnání	67	31	1.358	0.387	0.971	0.011 **
Průměr			**0.887**	**0.223**	**0.664**	
Hodnocení tazatele						
Bydlení	67	30	2.150	0.700	1.450	0.005 ***
Životní kompetence a samostatnost	66	31	0.864	0.613	0.251	0.640
Duševní zdraví a well-being	67	31	0.910	-0.162	1.072	0.017 **
Přátelé a komunita	67	31	0.866	0.581	0.285	0.631
Vztahy a rodina	67	31	0.702	0.162	0.540	0.384
Rodičovství a péče	38	18	0.711	-0.611	1.322	0.030 **
Drogy a alkohol	67	31	1.224	-0.226	1.450	0.020 **
Positivní využití času	67	31	0.686	0.129	0.557	0.161
Zvládání silných emocí	67	31	0.761	0.065	0.697	0.113
Život bez trestné činnosti	67	31	1.418	-0.129	1.547	0.001 ***
Nakládání s penězi	67	30	1.224	0.100	1.124	0.009 ***
Zaměstnání	67	31	1.492	0.258	1.234	0.003 ***
Průměr			**1.084**	**0.123**	**0.961**	

U ESI platí, že čím vyšší hodnota, tím lépe, takže kladné změny představují pozitivní vývoj.

Hvězdičky značí výsledky testu shody středních hodnot v souladu se statistickou konvencí – hypotézu o odlišnosti středních hodnot lze přijmout na * 90%, ** 95%, resp. *** 99% hladině významnosti.

Pokud vzájemně započteme změny u IS a KS v duchu konstrukce kontrafaktuálu metodou rozdíl v rozdílech můžeme opatrně shrnout následující změny. Intervence má pozitivní vliv na hodnocení intervenční skupiny, v průměru o 0,7 bodu v případě sebehodnocení a 1 bod u hodnocení tazatele. Největší a statisticky signifikantní na 99% hladině spolehlivosti je efekt na oblast Nakládání s penězi (obě hodnocení) a u hodnocení tazatele u oblastí Bydlení, Život bez trestné činnosti a Zaměstnání. Dalších šest oblastí má statisticky významné výsledky alespoň na 90% hladině spolehlivosti, viz Tabulka 5.

Provedli jsme rovněž konstrukci kontrafaktuálu metodou PSM. Detailní výsledky obsahuje Příloha 1.

Výsledky metodou PSM nejsou dramaticky odlišné od výsledků metodou DD. S předchozí metodou panuje shoda v tom, že efekt intervence je pozitivní v průměru kolem 0,9 bodu na desetibodové škále.

Obě metody se shodují na statisticky významné pozitivní změně u Bydlení, Rodičovství a péče a Zaměstnání (obě hodnocení), dále sebehodnocení oblastí Nakládání s penězi a u hodnocení tazatele oblastí Duševní zdraví a well-being a Život bez trestné činnosti.

Nelze jednoznačně říci, jaký výsledek – zda metodou PSM-DD nebo DD – je správnější. Na jednu stranu PSM-DD teoreticky eliminuje více zdrojů případného výběrového zkreslení, na druhou stranu může být více ovlivněno výsledky odlehlých pozorování (*outliers*).

Interpretace výsledků však vyžaduje jistou opatrnost, neboť naše použití nástroje ESI vykazuje některé znepokojivé vlastnosti, které mohou výsledky vychylovat. Tyto problémy budou diskutovány v následujících podkapitole.

Efekty po výstupu z VTOS (Porovnání výsledků ESI II a ESI III)

Stejnou logikou, jakou na základě rozdílů mezi ESI II a ESI I odhadujeme efekty té části intervence, která se odehrává ve VTOS, bychom mohli na základě porovnání výsledků ESI III a ESI II usuzovat na efekty části intervence odehrávající se na svobodě.

Pokud to uděláme metodou DD, získáme následující výsledky, které jsou značně překvapující.

Tabulka 6 - Rozdíly mezi ESI II a III – IS vs. KS, rozdíl v rozdílech

	IS(N)	KS(N)	Prům. změna IS	Prům. změna KS	Rozdíl rozdílů	p_value
Sebehodnocení						
Bydlení	19	9	0.000	0.778	-0.778	0.439
Životní kompetence a samostatnost	19	10	-0.632	-0.800	0.169	0.837
Duševní zdraví a well-being	19	10	-1.369	0.900	-2.268	0.018 **
Přátelé a komunita	19	10	0.737	1.400	-0.663	0.643
Vztahy a rodina	19	10	-0.316	-0.500	0.184	0.887
Rodičovství a péče	11	4	1.728	2.500	-0.772	0.666
Drogy a alkohol	19	10	-0.158	0.700	-0.858	0.292
Positivní využití času	19	10	0.948	0.200	0.748	0.590
Zvládání silných emocí	19	10	0.210	-0.300	0.511	0.656
Život bez trestné činnosti	19	10	1.263	1.000	0.263	0.759
Nakládání s penězi	19	10	0.421	0.500	-0.079	0.949
Zaměstnání	19	10	0.368	-0.100	0.469	0.570
Průměr			**0.267**	**0.523**	**-0.256**	
Hodnocení tazatele						
Bydlení	18	9	-0.111	1.667	-1.778	0.164
Životní kompetence a samostatnost	18	10	-0.555	-0.500	-0.056	0.959
Duševní zdraví a well-being	18	10	-1.111	2.000	-3.111	0.002 ***
Přátelé a komunita	18	10	1.389	2.200	-0.811	0.620
Vztahy a rodina	18	10	-0.500	0.200	-0.700	0.580
Rodičovství a péče	11	4	2.364	3.750	-1.387	0.514
Drogy a alkohol	18	10	0.111	1.100	-0.989	0.284
Positivní využití času	18	10	1.056	1.000	0.056	0.971
Zvládání silných emocí	18	10	0.167	-0.700	0.867	0.467
Život bez trestné činnosti	18	10	1.389	1.000	0.389	0.733
Nakládání s penězi	18	10	-0.056	-0.600	0.544	0.495
Zaměstnání	18	10	0.111	1.200	-1.089	0.297
Průměr			**0.355**	**1.026**	**-0.672**	

Hvězdičky značí výsledky testu shody středních hodnot v souladu se statistickou konvencí – hypotézu o odlišnosti středních hodnot lze přijmout na * 90%, ** 95%, resp. *** 99% hladině významnosti.

Pokud bychom je bez dalšího interpretovali, zjišťujeme, že jsou s výjimkou oblasti Duševní zdraví a well-being statisticky nevýznamné, v průměru lehce převažuje negativní efekt (situace obou skupin se zlepšuje, ale KS více než IS) a zmíněná oblast Duševní zdraví má signifikantní negativní efekt. Tedy, zdá se, že část intervence na svobodě škodí, minimálně v oblasti Duševního zdraví a well-beingu.

Výsledky jsou to značně neintuitivní, odporující teorii i anekdotické evidenci a výpovědím poradců. Je proto užitečné se zamyslet nad tím, čím mohou být způsobeny a nakolik je lze brát za relevantní. Zde nacházíme několik možných zdrojů významných zkreslení:

Zaprvé, vzhledem k velké ztrátě vzorku máme poměrně malý počet pozorování, cca 18 u IS a 10 u KS. To je v jednotlivých skupinách dokonce méně než počet sledovaných proměnných,

což nevyhnutelně přináší riziko náhodného šumu označeného za platný výsledek. Ztráta vzorku s sebou nevyhnutelně nese riziko *attrition bias*. Dá se usuzovat, že u IS nám zůstali ve vzorku klienti, kteří byli dlouhodobě ochotni pracovat na svých problémech. Naopak u KS tazatele popisují respondenty jako „ty, co jsou v pohodě“. Dost možná šlo o osoby, pro které bylo lákavé získat pár set korun výměnou za rozhovor. Data PICTS-cz (a data o zaměstnanosti to nepřímo potvrzují) ukazují na to, že jde o osoby s prohlubující se intenzitou kriminálního myšlení. Zde bývá poměrně typická sebestylizace do bezproblémového prožívání: „všechno mám pod kontrolou, žádné problémy nemám“ odpovídající adaptaci na hypermaskulinní prostředí věznic (Mertl 2020, s. 525).

Zadruhé, způsob sběru ESI III se u KS skupiny odlišoval jak od sběru ESI I a ESI II, tak od sběru ESI III u IS. U IS v naprosté většině případů data sbírali poradci, kteří s klientem pracovali, a to u všech sběrů. U KS v případě ESI I a ESI II sbírali data opět poradci, kteří jinak pracují s IS, avšak u ESI III jsme většinu záznamů získali za pomoci dalšího tazatele, který se na jiných sběrech dat nepodílel. Důvody tohoto řešení byly rozpočtové a logistické – jednak jsme si nemohli dovolit za klienty vysílat nezávislé tazatele a využít ke sběru dat poradce, kdy navíc ESI se ukázalo jako velmi užitečný nástroj pro tvorbu individuálního plánu, jednak jsme pro velmi nejisté a časově a dopravně náročné sbírání dat od KS na svobodě nemohli využít poradce, kteří byli potřeba pro práci s IS.

Toto přináší několik možných problémů. Zaprvé, už v (Kváča a Gottwaldová 2017, s. 25 a příloha 5) jsme ukázali, že výsledky ESI jsou nejspíš značně závislé na osobě tazatele i přes jejich jednotné proškolení. Tazatel sbírající ESI III od KS tak mohl vzorek významně vychýlit, zatímco u ESI I a ESI II zůstávali rozdíly způsobené tazateli nejspíše stabilní. Zadruhé, již v (Kváča a Gottwaldová 2020, s. 32) jsme zaznamenali, odlišný způsob práce s ESI u IS a KS. Kromě toho, že s IS jdou poradci více do hloubky, lze očekávat, že dlouhodobý pracovní vztah mezi klientem a poradcem povede k prohloubení důvěry a také k lepší schopnosti klienta o svých problémech přemýšlet a větší ochotě o nich otevřeně mluvit. Tento jev bychom mohli nazvat *relational bias*.

Úhrnem jsou všechny tyto efekty pravděpodobně způsobilé porušit základní předpoklad evaluačního designu metodou *Difference-in-difference*, a to že kontrafaktuální trend je rovnoběžný s trendem srovnávací skupiny, tedy že všechny nepozorovatelné rozdíly mezi účastníky a neúčastníky jsou konstantní v čase, nebo ještě jinými slovy, že *selection bias* spočívá pouze ve výchozí úrovni, nikoliv v trendu. To v našem případě téměř jistě není pravda.

Výsledky porovnání ESI III a ESI II tak musíme považovat za nevalidní, a to pro kombinaci problémů v evaluačním designu a malého počtu pozorování.

Celkové efekty intervence (Porovnání výsledků ESI I a ESI III)

Porovnáním ESI III a ESI I bychom mohli získat představu o celkových efektech intervence. Přináší je následující tabulka. Zde jsou výsledky mírně pozitivní, a nalézáme statisticky signifikantní pozitivní efekt u oblasti Nakládání s penězi. Vzhledem k tomu, že i zde používáme velmi problematické měření ESI III, nemůžeme výsledkům příliš věřit, a to ze stejných důvodů, jaké byly vysvětleny u předchozí podkapitoly.

Tabulka 7 - Rozdíly mezi ESI I a III – IS vs. KS, rozdíl v rozdílech

	IS(N)	KS(N)	Prům. změna IS	Prům. změna KS	Rozdíl rozdílů	p_value
Sebehodnocení						
Bydlení	19	9	2.263	2.111	0.152	0.897
Životní kompetence a samostatnost	19	9	0.474	-0.111	0.585	0.589
Duševní zdraví a well-being	19	9	-0.948	-0.111	-0.837	0.370
Přátelé a komunita	19	9	1.842	2.111	-0.269	0.859
Vztahy a rodina	19	9	0.263	0.555	-0.292	0.850
Rodičovství a péče	11	5	1.363	-0.400	1.764	0.245
Drogy a alkohol	19	9	0.632	0.445	0.187	0.866
Positivní využití času	19	9	1.211	0.222	0.989	0.437
Zvládání silných emocí	19	9	1.105	0.111	0.994	0.405
Život bez trestné činnosti	18	9	2.167	1.556	0.611	0.113
Nakládání s penězi	19	9	2.737	1.000	1.737	0.077 *
Zaměstnání	19	9	1.895	0.666	1.228	0.155
Průměr			**1.250**	**0.680**	**0.571**	
Hodnocení tazatele						
Bydlení	18	9	2.222	2.445	-0.222	0.860
Životní kompetence a samostatnost	18	9	1.222	1.556	-0.334	0.786
Duševní zdraví a well-being	18	9	-0.222	0.666	-0.889	0.479
Přátelé a komunita	18	9	1.889	2.889	-1.000	0.472
Vztahy a rodina	18	9	0.389	0.666	-0.278	0.861
Rodičovství a péče	11	5	2.182	1.800	0.382	0.843
Drogy a alkohol	18	9	1.722	0.334	1.389	0.264
Positivní využití času	18	9	2.055	1.556	0.500	0.722
Zvládání silných emocí	18	9	1.667	0.222	1.445	0.295
Život bez trestné činnosti	18	9	2.611	1.334	1.278	0.216
Nakládání s penězi	18	9	2.278	-0.555	2.833	0.001 ***
Zaměstnání	18	9	1.667	1.000	0.666	0.548
Průměr			**1.640**	**1.159**	**0.481**	

Hvězdičky značí výsledky testu shody středních hodnot v souladu se statistickou konvencí – hypotézu o odlišnosti středních hodnot lze přijmout na * 90%, ** 95%, resp. *** 99% hladině významnosti.

Porovnání konečného stavu CS v oblasti bydlení, osob blízkých, zaměstnání a financí

V rámci nástroje ESI máme ještě jednu část údajů, se kterou jsme zatím nepracovali. Jde o tzv. dodatečné baterie, ve kterých se při zjišťování ESI III ptáme na konkrétní situaci či chování ve čtyřech oblastech. Těmito oblastmi jsou Bydlení (kvalita a stabilita), Osoby blízké (existence a intenzita styku), Finance (finanční stres) a Práce (intenzita a prekarizace). Navíc ještě zjišťujeme, zda jsou respondenti v kontaktu s jinými pomáhajícími organizacemi. V rámci naší CS bylo uskutečněno celkem 30 dotazování ESI III, z toho 19 u IS a 11 u KS.

Při konstrukci dodatečné baterie „Bydlení“ jsme vyšli z amerického přístupu zkoumání rizika bezdomovectví (Office of Family Assistance nedatováno), která zkoumá především typ aktuálního bydlení a možnosti jeho udržení. V rámci dodatečné baterie finance jsme rovněž vyšli z existujících klasických dotazníků zkoumajících oblast finanční tísně (Aldana a Liljenquist 1998; Pearlin et al. 1981). Při konstrukci dodatečné baterie „Práce“ jsme se snažili podchytit nejen kvantitu, tj. intenzitu práce, ale i kvalitu, abychom zjistili, do jaké míry se dotazovaný nachází v situaci prekérního zaměstnání (např. nedobrovolná podzaměstnanost, nelegální zaměstnaní či nejistota udržení práce) (Kalleberg 2014).

Tato data máme k dispozici pouze jednorázově po několika měsících pobytu na svobodě. Můžeme jimi jednak poměrně výstižně popsat situaci cílové skupiny, případně můžeme

porovnat IS a KS, byť je to problematické a platí zde většina argumentů o problematičnosti ESI III vysvětlených výše.

Pro celkové porovnání můžeme pro jednotlivé oblasti použít souhrnné indexy, které používáme v rámci QCA analýzy (viz řešení EO 2). Hodnoty mohou nabývat mezi 0 a 1, přičemž hodnoty nad 0,5 lze interpretovat jako v zásadě dobré (u Bydlení, Osob blízkých, Financí a Práce). U Intenzity jiné podpory pak lze hodnoty pod 0,5 považovat za nevýznamnou míru podpory.

Porovnání skupin přináší následující tabulka.

Tabulka 8 - T-test shody středních hodnot: Dodatečné baterie ESI III IS vs. KS

	N (IS)	N(KS)	Průměr IS	Průměr KS	Rozdíl	p_value
Bydlení	19	11	0.768	0.872	-0.104	0.224
Osoby blízké	19	11	0.880	0.926	-0.046	0.542
Finance	18	11	0.636	0.804	-0.169	0.076 *
Práce	19	11	0.541	0.530	0.011	0.941
Intenzita jiné podpory	19	11	0.079	0.159	-0.080	0.466

Z toho pozorování plyne užitečné zjištění v tom, že intenzita jiné podpory je velmi malá a nemusíme se tak obávat příliš toho, že by výsledky naší CS byly významněji ovlivněny jinými intervencemi. Samotné porovnání IS a KS je (statisticky slabě významný negativní rozdíl u Financí) je nutné brát s rezervou vzhledem k problémům popsaným u dat ESI III.

Jednotlivé oblasti pak detailně vypadají následovně.

Bydlení:

V oblasti bydlení jsme zkoumali především chování klientů za poslední měsíc a vnímanou jistotu zajištění ubytování. Přehled odpovědí na otázku „Kde jste spal uplynulý měsíc, tedy posledních 30 nocí?“ přináší Obrázek 5 níže (popisky jednotlivých odpovědí jsou v obrázku zkrácené, jejich přesné znění je uvedeno v poznámce pod obrázkem). Respondenti jak z IS, tak KS uvádějí nejčastěji, že bydlí u přátel či příbuzných. Další časté odpovědi jsou vlastní nebo přímo respondentem najatý dům či byt, případně komerční ubytovna. Výjimkou je jeden člen KS s bezdomoveckou epizodou. Většina považuje bydlení za stabilní, pouze cca čtvrtina z dotazovaných (jak IS, tak KS) uvádí, že stávající bydlení mají domluveno nanejvýš na jeden měsíc. Všichni takoví respondenti z IS přitom tvrdí, že vědí, kam půjdou následně bydlet. U KS nacházíme ojediněle nejistotu ohledně bydlení v dalších měsících. Pobírání příspěvku na bydlení je v rámci obou skupin deklarováno pouze ojediněle.

Obrázek 5 - Přehled odpovědí na 1. otázku dodatečné baterie Bydlení v rámci ESI III

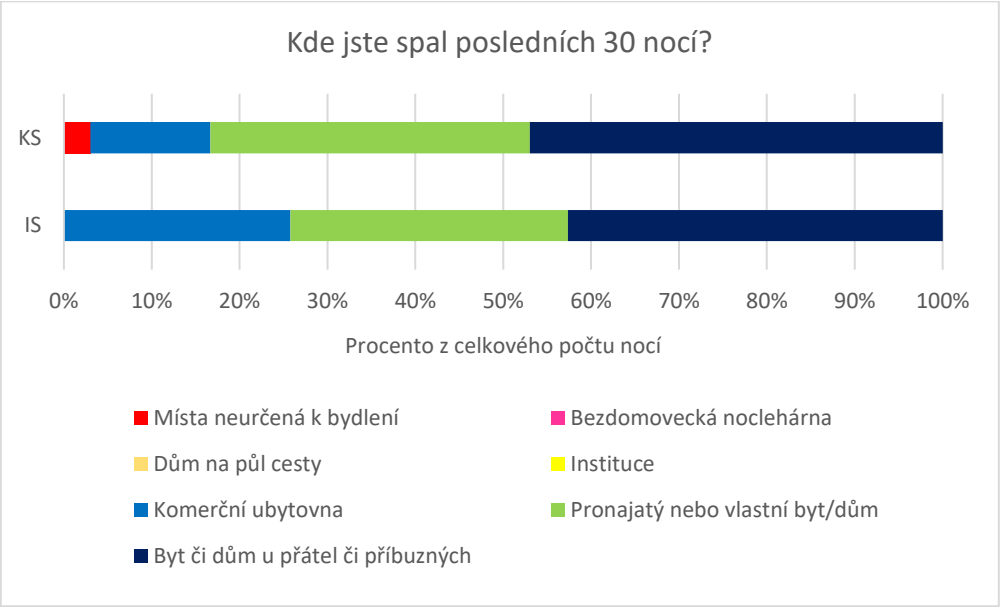

Pozn. ke Obrázek 5 - přesné znění odpovědí, ze kterých mohli dotazovaní vybírat, k otázce „Kde jste spal uplynulý měsíc, tedy posledních 30 nocí?“:
A1. Na místech, která nejsou určená k bydlení (ulice, park, auto, ...)
A2. Bezdomovecká noclehárna (nebo podobná instituce, kterou je nutné přes den opustit)
B1. V podporovaném domě na půl cesty, komunitním bydlení (nebo podobná instituce, kde se nepředpokládá trvalé ubytování)
B2. V instituci (např. nemocnice, léčebna, věznice)
B3. V komerční ubytovně (typicky pronajatá postel či pokoj)
C1. Ve vlastním nebo pronajatém bytě/domě (dotazovaný je vlastníkem nebo nájemcem)
C2. V bytě či domě u přátel či příbuzných (dotazovaný není vlastníkem ani to není on, na koho zní nájemní smlouva)

Osoby blízké:
Všichni klienti jak z dotazované IS, tak z dotazované KS deklarují, že mají nějakou osobu blízkou (např. partnerku, děti nebo rodiče). Většina klientů z dotazované IS i KS žije s touto osobou trvale v jedné domácnosti. V ojedinělých případech v obou skupinách se však klienti se svou osobou blízkou za poslední měsíc vůbec neviděli nebo se viděli pouze částečně, tj. několik dní v měsíci. Důvody byly u různých klientů různé, opakovaně se však vyskytoval jeden důvod, a to omezení volného pohybu osob z důvodu pandemie Covid-19.

Finance:
V této části dotazníku jsme respondentům představili sadu tvrzení ohledně jejich finanční situace a požádali jsme je, aby se k nim jednotlivě vyjádřili. Odpovědi jsou zobrazeny v Obrázek 6 a Obrázek 7 níže. Většina z dotazované IS i KS deklaruje dobrou finanční situaci, kdy si zvládá platit léky, zdravotní péči, náklady na stravování, nájem apod.; současně jejich vztahy nejsou (nebo jsou jenom zřídka) ovlivněny finančními problémy. Situace je u obou skupin v zásadě podobná, i když respondenti z IS o něco málo častěji připouštějí horší situaci.

Obrázek 6 - Přehled odpovědí na 1. otázku dodatečné baterie Finance v rámci ESI III u IS/KS, tvrzení 1.1. - 1.4.

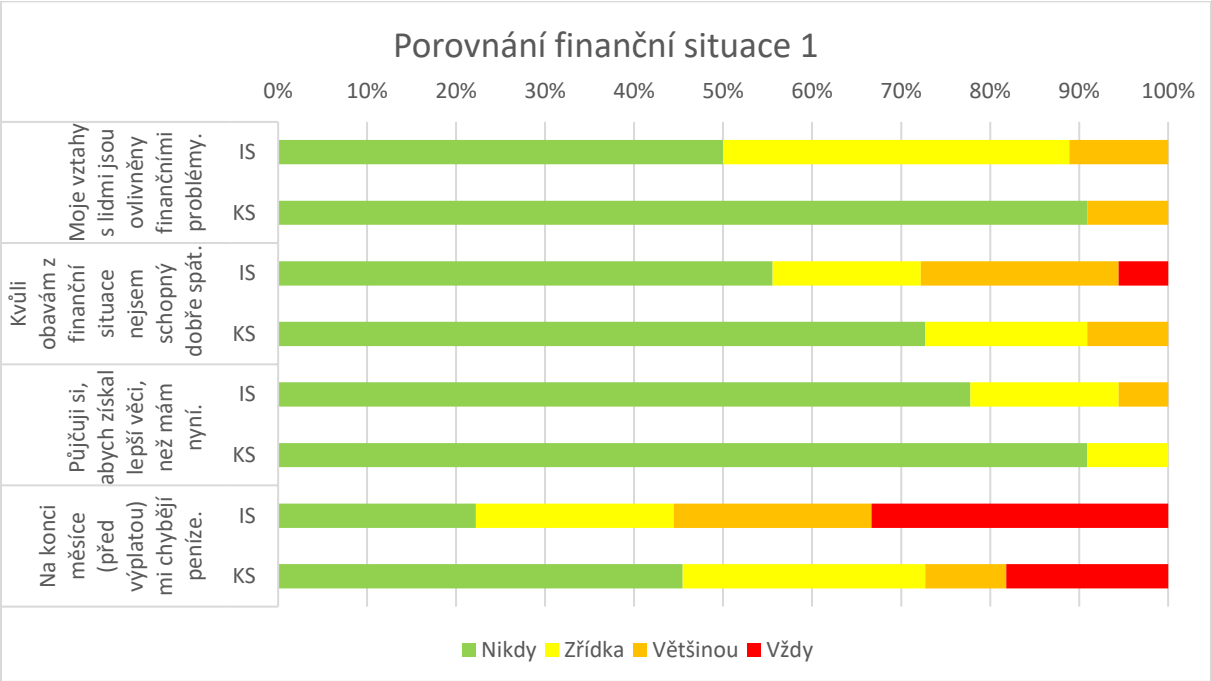

Obrázek 7 - Přehled odpovědí na 1. otázku dodatečné baterie Finance v rámci ESI III u IS/KS, tvrzení 1.5. - 1.8.

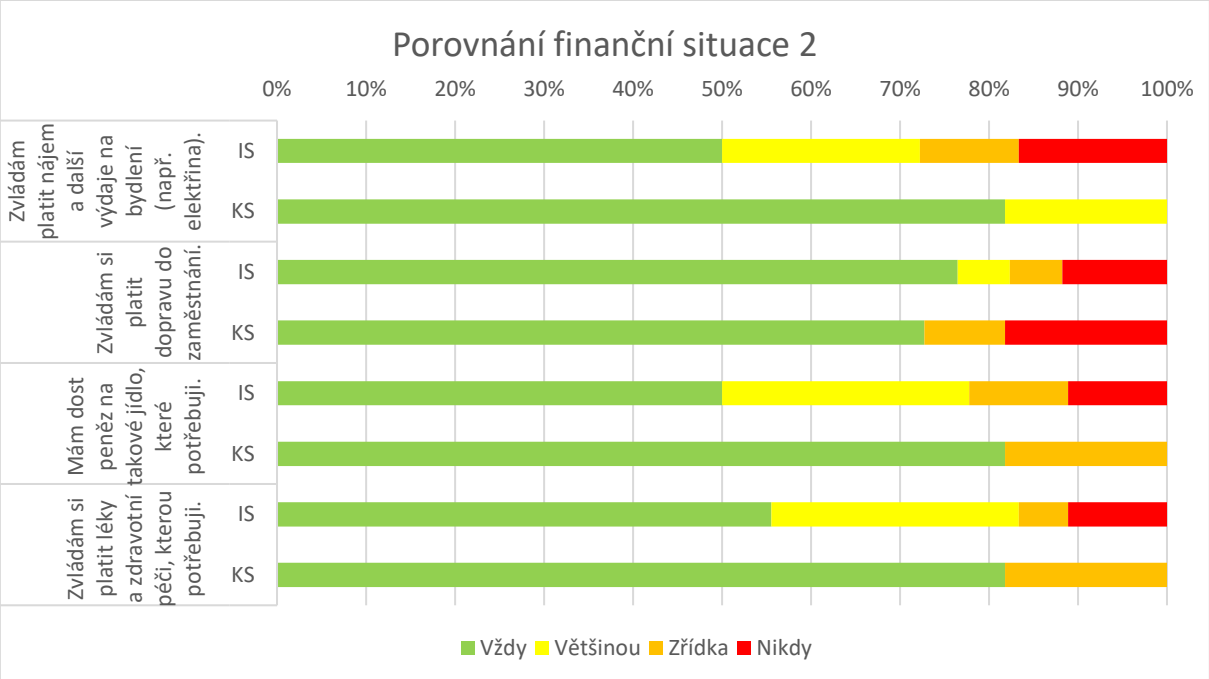

V další části dotazníků jsme u respondentů mapovali jejich situaci ohledně dluhů, placení finančních náhrad a alimentů (Obrázek 8). Většina z dotazované IS deklaruje, že nemá povinnost platit náhradu škody či výživné. V ojedinělých případech respondenti IS náhradu škody a výživné platit nezvládají. Cca dvě třetiny dotazované IS deklarují, že mají o svých dluzích přehled.

U dotazované KS je situace mírně odlišná. Cca poloviny z dotazované KS se povinnost platit náhradu škody a výživné netýká. Zbylí respondenti KS, kteří mají povinnost platit výživné, deklarují, že tuto povinnost vždy zvládají. Naopak, v ojedinělých případech nezvládají platit

náhradu škody. U dluhů je KS (ti respondenti KS, kterých se dluhy týkají) rozdělena cca na poloviny – polovina má o svých dluzích přehled, druhá nikoliv.

Obrázek 8 - Situace z hlediska finančních náhrad a alimentů u IS a KS v rámci dotazování ESI III

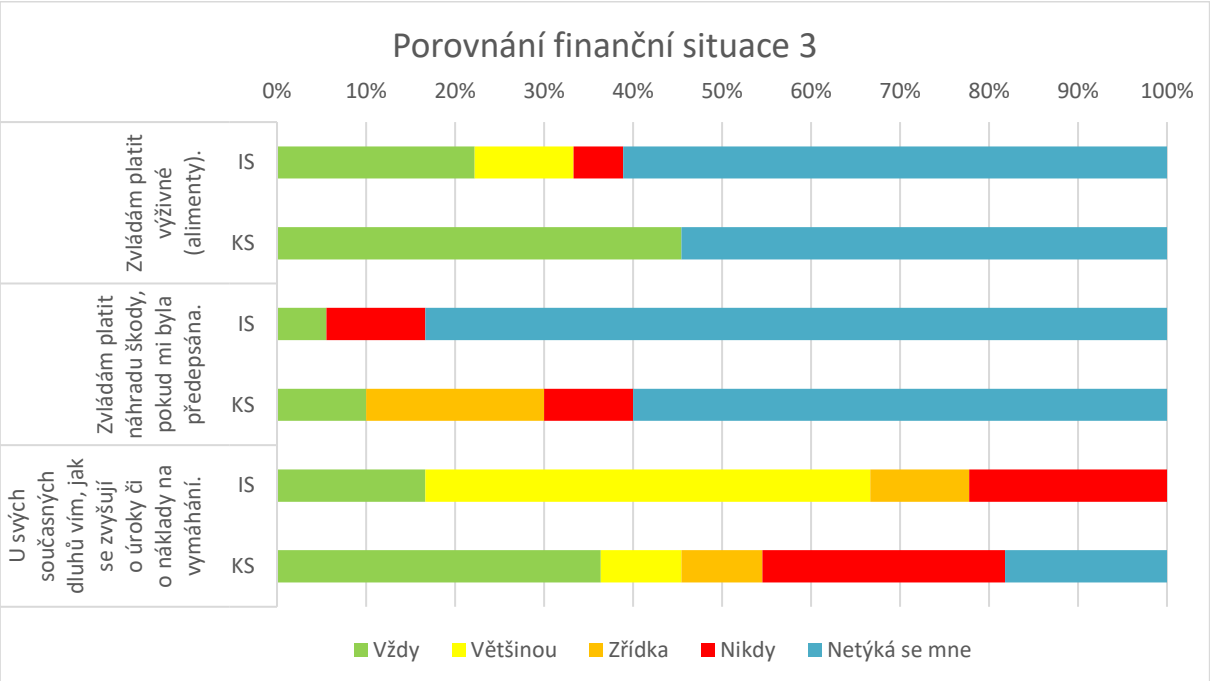

Poslední zkoumanou oblastí z hlediska financí bylo vnímaní současného příjmu. Otázka byla záměrně položena ve znění „Jak v současné době vnímáte příjem vaší domácnosti?“, aby bylo možné odpovědi našich respondentů porovnat s výsledky reprezentativního vzorku české populace získaných během šetření European Social Survey (ESS) z roku 2018 (ESS 2018). Porovnání výsledků zachycuje Obrázek 9. Zde vidíme, že IS je rozdělena na polovinu – první polovina z dotazovaných se svým příjmem vychází, druhá nikoliv. Situace u dotazované KS je mnohem lepší – až 90 % deklaruje, že je schopno se svým současným příjmem vyjít. Česká populace obecně se pohybuje dle průzkumu mezi IS a KS - cca 70 % reprezentativního vzorku deklaruje, že je schopno se svým příjmem vyjít. Zde se poměrně výrazně projevují důsledky systémového nastavení (především v oblasti insolvencí) - ačkoliv projekt docílil legálního zaměstnání, vychází polovina respondentů z IS se svým příjmem velice těžko. Jinými slovy, i naše data podporují tezi, že existuje skupina lidí, kterým se nevyplácí legálně pracovat. Tento problém, kdy se ti, kdo se snaží stát se opět řádnými občany, mají citelně hůře než běžní občané, i než ti, kdo se po propuštění z VTOS až tak nesnaží, se velmi obtížně překonává.

Obrázek 9 - Porovnání vnímání současného příjmu u IS, KS a reprezentativního vzorku CZ populace z roku 2018

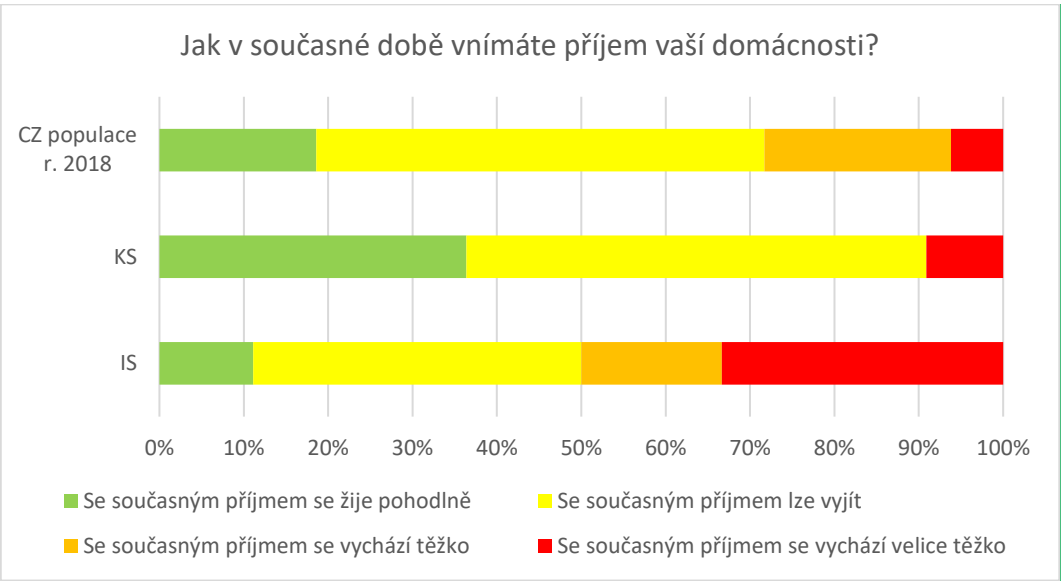

Práce:

V této části dodatečného dotazování ESI III jsme se respondentů ptali na to, kolik z uplynulých 4 týdnů odpracovali. Odpovědi se pro jednotlivce liší v intervalu 0-30 dní (30 dní bylo použito pro jednotlivce – zejména OSVČ, kteří deklarovali, že pracují o hodně více než je klasický plný úvazek). Průměrný počet odpracovaných dní za uplynulé 4 týdny činí pro dotazovanou IS (19 respondentů) 13,6 dne; pro dotazovanou KS (9 respondentů) činí 18,3 dne. Většina respondentů z obou skupin může v této práci pokračovat více než 3 měsíce. Většina ze zbylých respondentů (opět z obou skupin), kteří v této práci můžou pokračovat méně než měsíc, deklaruje, že ví, co bude po skončení práce dělat.

Cca polovina respondentů z naší dotazované IS si hledá jinou anebo další práci, přičemž pouze třetina z těchto zájemců je registrována na úřadě práce. V rámci dotazované KS si jinou anebo další práci hledá cca třetina z nich, přičemž pouze čtvrtina z těchto zájemců je registrována na úřadě práce.

Dále jsme se dotazovali i na legálnost či nelegálnost jejich současné práce. Odpovědi v rámci jednotlivých skupin jsou přehledně zobrazeny v Obrázek 10 níže. Zhruba stejné procento respondentů u obou skupin na tuto otázku neodpovědělo. Z obrázku jasně vidíme, že legálnost práce (včetně i aspoň částečné legálnosti) je uváděna vyšší u IS.

Obrázek 10 - (Ne)legálnost práce u IS a KS

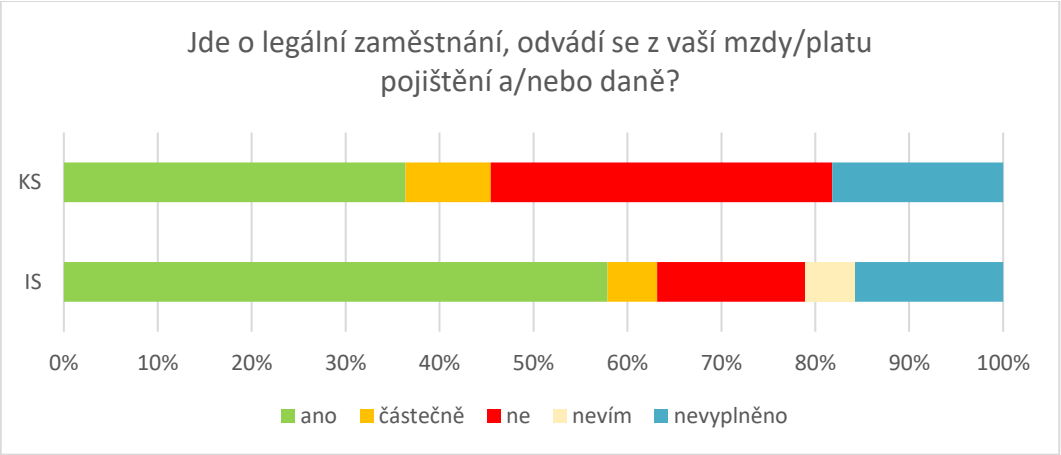

Další formy podpory:
Drtivá většina našich respondentů (z obou skupin) deklaruje, že není v žádném kontaktu s žádnou jinou organizací, která by jim pomáhala řešit jejich problémy a složité životní situace. V rámci IS vidíme ojedinělou snahu řešit svoje závislosti vyhledáním příslušných odborníků, přičemž deklarovaná intenzita setkání byla 4 - 6x. V rámci KS jsou ojediněle zmíněné případy jiné, blíže nespecifikované formy podpory, např. od lékaře či městského úřadu.

Shrnutí
Shrneme-li tyto oblasti vidíme, že situace IS a KS je v některých oblastech obdobná, v některých však IS reportuje větší těžkosti. Zde můžeme uvažovat o větší otevřenosti IS. Velmi zajímavé jsou informace o kontrolní skupině. Zdá se, že ta častěji volí nelegální způsoby existence (výrazně častěji minimálně přiznává práci načerno) a současně presentují svůj poměrně snadný život (připomínáme obecné výsledky ESI, a také odpověď na otázku, jak vycházejí s příjmem, kde KS vypovídá, že vychází se svými příjmy lépe, než obecná populace (!). Je zde několik možných vysvětlení, která mohou být pro různé části KS platné zároveň. I data PICTS-cz napovídají, že KS (minimálně část, která souhlasila s dotazováním na svobodě) se patrně častěji uchyluje k nelegálnímu způsobu života, který prezentují jako snazší, než obtíže prožívané a sdílené IS. Nevíme pochopitelně, nakolik je toto skutečné, nebo odrazem stylizované sebeprezentace KS, která je vlastní hypermaskulinní (Mertl 2020, s. 530) kultuře odsouzených skupin (tj. mj. vysoké potřebě nedávat najevo jakoukoliv slabost a prezentovat se „v pohodě“). Naopak situace IS poukazuje na problém nastavení systému insolvencí, kdy snažit se řešit své dluhy a legálně pracovat se ve srovnání s jinými strategiemi nevyplácí.

Případové studie
V rámci projektu bylo pro různé účely zpracováno 11 případových studií (kazuistik) vybraných klientů a klientek z IS. Všechny zahrnují souhrnný přehled údajů o příslušné osobě a podrobnosti o průběhu jejich spolupráce. U osmi je také zachycen jejích osud variantou metody *customer journey* (Tseng et al. 1999). Osm případových studií je v samostatné příloze této zprávy, čtyři jsou pak obsaženy v dokumentu Metodika práce s klienty (jedna studie je na obou místech v různé podobě), na tomto místě vysvětlíme, jaká data byla pro případové studie použita a jaké jsou závěry.

Postup tvorby případových studií a použitá data
Výběr případů byl proveden kombinací kvótního výběru a pohodlného vzorkování (*convenience sampling*). Základním požadavkem bylo zařazení klientů všech case managerů působících v projektu, což současně zaručuje zařazení klientů z různých věznic i kombinaci mužů a žen. S každým case managerem jsme absolvovali jednu cestu do terénu, v rámci které byl proveden evaluační rozhovor s aktuálně dostupnými klienty. Rozhovor probíhal ve věznici (pokud byl klient ještě ve VTOS) nebo v místě ubytování klientů či na pracovišti (v případě klientů na svobodě), s jednou výjimkou vždy za přítomnosti příslušného case managera.

Na začátku rozhovoru byl klientům vysvětlen účel rozhovoru, vysvětleno, že získané informace budou využity k tvorbě pseudonymizované případové studie a byla jim nabídnuta možnost rozhovor odmítnout. Rámcovou otázkou byla prosba na klienta, aby odvyprávěl svůj příběh do současnosti, a to buď od posledního propuštění z VTOS (u klientů ve VTOS) nebo za poslední rok (u klientů na svobodě). V rámci rozhovoru jsme se soustředili na tři opakující se otázky – jak se klient v daném období cítil (dobře vs. špatně na intuitivní škále), co byly události nebo setkání, které tento pocit měnily a nad čím v jednotlivých obdobích klient přemýšlel a co řešil. V rámci rozhovoru jsme také sledovali, zda a jak klient spontánně zmíní roli RUBIKON

Centra, a v případě, že se klient o RUBIKON Centru sám od sebe nezmínil, položili jsme na závěr otázku, jak hodnotí klient spolupráci s příslušným case managerem z RUBIKON Centra.

Rozhovory jsme následně doplnili o existují data o klientech, ať už administrativní nebo zjištěná v rámci projektu a požádali jsme jednotlivé case managery o doplnění hlavních bodů spolupráce.

V rámci případových studií pak kromě samotné mapy cesty klienta (*customer journey*) používáme následující zdroje:

- Komplexní zprávu SARPO, ze které čerpáme základní informace (věk, počet předchozích trestů, rodinné poměry, vzdělání), úroveň hodnocení jednotlivých dynamických rizik a souhrn statických rizik a informace o minulosti klienta a jeho kriminální historii.
- Stručné shrnutí sběru dat ESI (všechny aktuálně dostupné sběry) pořízené v rámci projektu.
- Stručné vyhodnocení výsledků PICTS-cz.
- Subjektivní informace od příslušného case managera ohledně průběhu spolupráce jak ve VTOS, tak na svobodě, stav na konci spolupráce a jiné důležité postřehy.

Jednotlivé případy se rovněž snažíme zařadit na škále míry problematičnosti klienta, kterou operacionalizujeme jako souhrnný index dynamických a statických faktorů SARPO, výsledků dotazování ESI (jak sebehodnocení, tak expertního posouzení) a souhrnného skóru kriminálního myšlení (PICTS-cz) a zjišťujeme, do jakého decilu v rámci celé CS takto klienta zařadíme. Postup je obdobný tomu, jaký jsme zvolili v rámci projektu Změna je možná – chci změnu (Kváča a Gottwaldová 2019b, s. 19). Toto zařazení nemusí vždy odpovídat subjektivnímu vnímání klienta ze strany case managera nebo i samotného evaluátora. Příkladem je případ Gerhart (084), který takto vyšel na rozhraní prvního a druhého kvartilu (tj. jen cca čtvrtina členů CS má lepší hodnoty). Vyšel mu velmi nízký souhrnný skór v PICTS-cz, má možná překvapivě nízká statická rizika v SARPO a v ESI a dynamických rizicích SARPO je přibližně průměrný. Osobní dojem však byl výrazně odlišný a více odpovídal i následnému vývoji případu.

Kazuistiky Jan, Petr, Tomáš a Anna pak vytvořili pro účely Metodiky poradci a poradkyně RUBIKON Centra.

Hlavní postřehy z případových studií

Všechny případy dobře ukazují, že intervence v zásadě probíhá podle předpokládaného mechanismu, který jsme formulovali již při tvorbě evaluačního plánu (Kváča 2018a). Méně zjevné z případových studií jsou oblasti spolupráce s rodinou ve prospěch klienta, ke kterému dochází relativně málo často. Podobně jako u jiných projektů (Kváča 2018b; Kváča a Gottwaldová 2019b) je problematická oblast řešení závislostí – přestože intervence probíhá dle plánu, není v řadě případů schopna zamezit relapsu klientů k užívání drog. Toto je patrným důvodem selhání u Anny, Cecílie i Tomáše, možná i u Františka a je přetrvávajícím rizikem u Evy.

Stručný přehled jednotlivých případů zachycuje následující tabulka.

Tabulka 9 - Přehled případových studií

Označení	Relativní náročnost klienta (decil v rámci skupiny, 1/10 = nejlehčí, 10/10 = nejtěžší případy)	Profil klienta	Průběh	Hodnocení po 6M	Stav na konci projektu
Anna	8/10	Mladší recidivistka, drogově závislá, dobré rodinné zázemí a maturita.	Zvládla rok intenzivní podpory a přestála i dílčí krize, nakonec však relaps do drog.	5	Nejasný
Antonín	5/10	Recidivista středního věku s dlouhodobým pobytem ve VTOS, uživatel drog.	Zvládl cca dva měsíce, poté návrat k TČ.	3,5	Špatný
Bohouš	3/10	Starší recidivista, dlouho spořádaný život, kriminalitu odstartovala rodinná krize.	Zvládl cca tři měsíce, poté přerušen kontakt.	4	Neznámý
Cecílie	10/10	Multirecidivistka středního věku s dlouhodobou závislostí na drogách. Věrohodná vůle se změnit.	Zvládla měsíc, poté relaps do drog a postupný útlum spolupráce.	3	Spíše špatný
Dana	5/10	Prvotrestankyně s dlouhým trestem, příčinou častého násilí byl alkohol.	Spolupráce trvá už 9 měsíců, časté střídání zaměstnání.	4	Spíše dobrý
Eva	10/10	Recidivistka mladšího středního věku s dlouhodobou závislostí na drogách. Věrohodná vůle se změnit.	Spolupráce trvá už 15 měsíců, zvládla krize, pracuje a je v podmínce.	5	Spíše dobrý
František	5/10	Multirecidivista středního věku, sportovně založený.	Zvládl cca tři měsíce, poté přerušen kontakt.	2	Neznámý, spíše špatný
Gerhart	3/10	Starší recidivista	Přerušen kontakt při propuštění.	0	Neznámý, spíše špatný
Jan	10/10	Multirecidivista vyššího věku, přes 25 let ve VTOS.	4 měsíce složité spolupráce, hluboké neřešitelné problémy, spáchání TČ a ukončení spolupráce.	3,5	Špatný
Petr	6/10	Recidivista mezi třiceti a čtyřiceti lety, ústavní výchova a typická trestná činnost uživatele drog.	Spolupráce trvá přes rok, podniká, řeší dluhy, ale potřebuje průběžnou psychickou podporu.	4	Dobrý
Tomáš	10/10	Multirecidivista mezi třiceti a čtyřiceti lety, ústavní výchova a typická trestná činnost dlouhodobého uživatele drog.	Těsně po propuštění odmítl řešit drogy a vrátil se k užívání.	1	Neznámý, spíše špatný
Sloupec Hodnocení po 6 měsících představuje subjektivní hodnocení míry naplnění individuálního plánu ze strany příslušeného case managera na škále 0 (nejhorší) – 5 (nejlepší).					

Jednotlivé případy dobře ilustrují variabilitu klientů i výsledků intervence. Tři případy zatím vypadají velmi nadějně (Dana, Eva, Petr), dva se vyvinuly zjevně negativně, včetně potvrzené kriminální recidivy (Antonín, Jan), u Cecílie a Tomáše víme o relapsu do drogového stylu života, u kterého reálně hrozí opětovný návrat ke kriminalitě, v podobné situaci může být i Anna. Bohouš, František a Gerhart pak zmizeli z kontaktu a jejich další osudy jsou nejisté.

Ukazuje se, že příliš nesouvisí úspěch s počáteční diagnostikou na základě získaných dat – projekt zatím velmi dobře pracuje s Evou, která svým profilem spadá mezi nejnáročnější desetinu klientů, naopak Gerhart nebo František dopadli spíše špatně přes výrazně lepší výchozí pozice. To potvrzuje i datová analýza, kdy námi použitý index náročnosti klienta koreluje s mírou dosažení individuálního plánu po 6 měsících jen na úrovni -0,19.

Dílčí závěr z případových studií je, že intervence probíhala podle předpokládané teorie změny. Problematickou oblastí, kde síla problému je větší než možnosti intervence, je práce se závislostmi (což je ale problém i dalších obdobných intervencí). Projekt dokáže úspěšně pracovat i s velmi náročnými klienty (ve smyslu výchozí diagnostiky jejich problémů), avšak ani se snadnými klienty není úspěch vůbec jistý.

Dílčí závěry o teorii změny

Pokud shrneme výše uvedená zjištění, můžeme zhodnotit teorii změny, resp. kauzální mechanismus projektu.

Lze říci, že všechny části, které jsou pod kontrolou realizačního týmu fungují velmi dobře. Jako celek je teorie změny funkční alespoň pro některé klienty a v úhrnu generuje významný efekt na zaměstnanost a pravděpodobně také na intenzitu kriminálního myšlení klientů. Pro některé klienty se však intervence jeví jako nedostatečná či nefunkční, ale to není vzhledem k povaze cílové skupiny překvapující a míra této nefunkčnosti je relativně malá. Pokud se podíváme na dílčí části mechanismu, můžeme rekapitulovat následující slabiny:

- U cca třetiny klientů (viz detailněji EO 3) se nedaří navázat spolupráci na svobodě. Klient buď mizí bezprostředně po propuštění nebo po prvotním kontaktu s poradcem na svobodě.
- Adiktologická linka – přes veškeré úsilí realizačního týmu u značné části klientů nedochází k behaviorální změně směřující k dostatečnému řešení závislostí, drogový relaps je patrně nejčastější příčinou selhání v rámci projektu. Klient buď spolupráci s adiktologem odmítá zcela s tím, že svou závislost zvládne sám nebo po propuštění adiktologa vyhledá, ale po několika schůzkách spolupráci přeruší. Z pohledu odborného týmu RUBIKON Centra je klientovo podcenění rizika v oblasti závislostí často podstatným důvodem následného selhání.
- Mechanismus přes spolupráci s rodinou je využíván relativně málo často a není bez obtíží. Tvrzení že „Rodina spolupracuje ve prospěch klienta“ je možné potvrdit jen u velmi malého množství klientů; poradci současně řeší dilema, jak řešit potřeby klienta a jak řešit potenciálně odlišné potřeby rodiny a z toho vyplývající konflikt zájmů. V tomto bodě je velký potenciál k dalšímu vývoji intervence.
- S předchozím bodem šířeji souvisí i celý dílčí mechanismus přes práci se sítí kolem klienta. Zatímco lze tvrdit, že RT propojuje aktéra na další služby a zasíťovává ho na další aktéry, nelze tvrzení, že „RT pracuje se sítí kolem klienta“ vysvětlovat v podobě nějaké aktivní koordinace sítě aktérů, vč. např. případových konferencí apod. V tomto bodě je velmi velký potenciál k dalšímu vývoji intervence.

Dva dílčí mechanismy pak byly v průběhu projektu výrazněji negativně ovlivněny krizovou situací kolem pandemie Covid-19. Jednak se dočasně zhoršila dostupnost bydlení, kdy

docházelo k nutnosti ubytovávat klienty i ve značně problematických či rizikových podmínkách, jednak se snížila nabídka zaměstnání. Podrobněji je problematika vlivu Covid-19 rozebrána v následující kapitole.

Hlavní postřehy k teorii změny ve zjednodušené podobě shrnuje následující obrázek.

Obrázek 11 - Hlavní postřehy k teorii změny

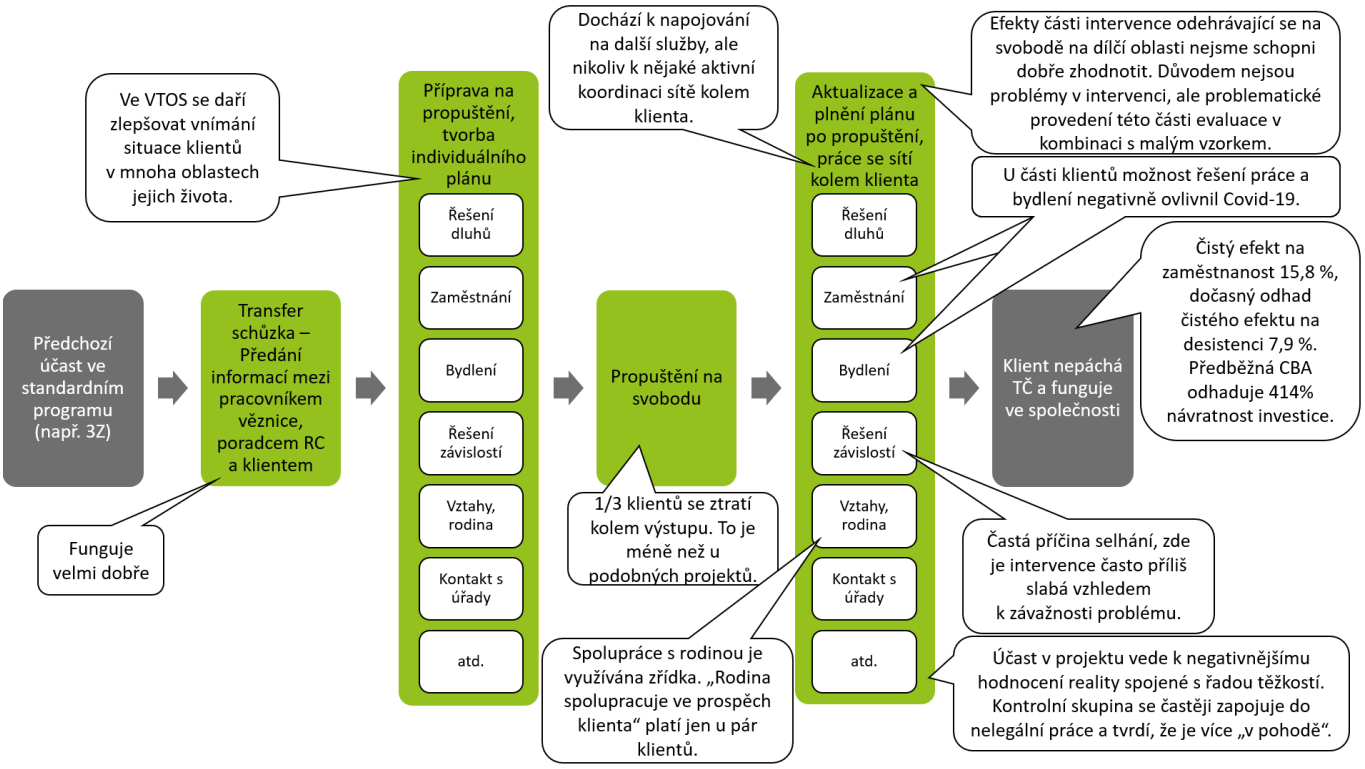

EO5: Jak pandemie Covid-19 ovlivnila zkoumanou intervenci?

Stručná odpověď:

Pandemie Covid-19 se časově významněji dotkla asi dvou pětin cílové skupiny projektu, které vystupovali z VTOS během nebo blízko před vyhlášením nouzového stavu na jaře 2020.

Z rozhovorů jak s cílovou skupinou, tak s poradci, kteří byli s cílovou skupinou v kontaktu, vyplývá silný negativní vliv pandemie. Pandemie a s ní spojený nouzový stav obecně silně zdramatizoval životní situaci „propustili mne právě z vězení“. Bylo velký problém najít dostupné bydlení, výrazně se omezila nabídka zaměstnání, situace prohloubila komplikace ve vztazích a státní sociální podpora na mnoha místech prakticky přestala existovat.

Výrazně se změnily podmínky pro provádění intervence ze strany realizačního týmu, který však v řádu několika málo týdnů s přispěním velmi flexibilního přístupu zapojených věznic dokázal vytvořit alternativní postupy, které alespoň částečně nahradily předchozí podobu intervence.

Přes omezený počet pozorování i kvantitativní analýza potvrzuje narativní důkazy o negativním vlivu pandemie, a to zejména v oblasti zaměstnanosti cílové skupiny.

V PEZ2 jsme s ohledem na aktuální vývoj doplnili evaluační plán o otázku *EO 5: Jak pandemie Covid-19 ovlivnila zkoumanou intervenci?* Chtěli jsme tak zachytit, jaké dopady měla pandemie a související opatření na projekt i jeho klienty.

V období platnosti nouzového stavu související s první (jarní) vlnou pandemie Covid-19 v roce 2020, tedy v období mezi 12. 3. a 17. 5., vystoupilo z VTOS 6 členů IS a 8 členů KS a šlo

o poslední výstupy z VTOS v rámci projektu (déle ve VTOS zůstali pouze dva členové IS, kterým byl prodloužen trest pro další došetřenou trestnou činnost). Dalších 21 členů IS a 11 členů KS vystoupilo z VTOS v období tří měsíců předcházejících nouzovému stavu a nouzový stav tak zasáhl do prvních týdnů jejich pobytu na svobodě.

Řešení této EO jsme provedli jak v kvalitativní, tak kvantitativní rovině. V rámci kvalitativního výzkumu se můžeme opírat o rozhovory CM s klienty na téma Covid-19 a také o skupinový rozhovor se všemi CM. V kvantitativní rovině jsme pak v rámci analýz u jiných evaluačních otázek zařadíme také zkoumání vlivu časové proměnné a zkoumali jsme, zda se liší úspěšnost klientů v souvislosti s dobou, kdy v rámci projektu vystoupili z VTOS a nakolik tedy jejich situace byla pod vlivem nouzového stavu.

Pohled klientů

S částí cílové skupiny se podařilo téma dopadu Covid-19 prodiskutovat ze strany jednotlivých case manažeru. Informace máme od 19 osob získaných metodou *convenience sampling,* z toho bylo 15 klientů z intervenční skupiny (9 žen a 6 mužů) a 4 klienti z kontrolní skupiny (2 ženy a 2 muži). Klienti odpovídali na otázku „Jak vás osobně ovlivnila situace a opatření související s epidemií COVID-19?“. V odpovědích jsme se zaměřovali hlavně na fakta ohledně jejich aktuální situace, dále pak na jejich pocity a potřeby.

Ze získaných odpovědí je patrné, že sdílnější byla intervenční skupina, se kterou se cíleně pracuje. Dále pozorujeme, že mužům činilo větší obtíže mluvit o svých pocitech a potřebách než ženám.

Fakta:

Z hlediska faktů jasně dominují **omezení ohledně práce a bydlení**. Většina klientů si nebyla schopna najít novou legální práci (po propuštění z VTOS nebo po propuštění z práce v důsledku COVID pandemie, nerealizované brigádní zaměstnávání v kuchyních apod.). Jedna klientka v důsledku ztráty zaměstnání a chybějícího režimu znovu propadla závislosti na drogách. Část klientů zůstala doma nařízením zaměstnavatele za současného pobírání sníženého platu, příp. přišla o část zakázek. Na práci části klientů (zaměstnaných hlavně v oblasti stavebnictví) neměla COVID pandemie vliv. Ojedinělým případem byl klient ve dlouhodobé pracovní neschopnosti, jehož pracovní situace se tak COVID pandemie vůbec nedotkla.

„Nešlo najít práci, evidenci na UP jsem musela řešit na dálku, bez RUBIKONU bych se vůbec neuměla zaevidovat.“
„Nešlo najít bydlení, azyly nebraly nové lidi, zůstala jsem bydlet u rodiny.“

Klienti měli také ztíženou situaci v oblasti bydlení (zavřené azylové domy nebo zakázán příjem nových klientů v ubytovnách). Část klientů proto bydlela u kamarádů nebo u rodiny. Část klientů přerušila po dobu pandemie osobní kontakt s rodinou.

Pocity:

„Máma pořád chce, abych pracovala, teď když chodím do práce, tak se bojí, že je nakazím, a nesmím se s nimi vídat“
„Přítel je nervózní, že nemá peníze, hodně se hádáme.“

Z hlediska pocitů klientů jasně dominují **strach, úzkost** (hlavně zpočátku pandemie), **bezmoc a vztek**. Klienti se bojí o svoji práci, v důsledku nižšího příjmu o svoje bydlení, někteří o svoje zdraví a o zdraví svých blízkých. Opakuje se také **pocit nudy a frustrace** z toho, že najednou mají k dispozici hodně času a ten neumí smysluplně využít. Registrujeme ojedinělé případy, kdy si klienti více volného času naopak chválí a náležitě ho využívají (bez ohledu na aktuální restrikce).

Část klientů pociťuje v domácím soužití **větší napětí a nervozitu**, přiznávají časté hádky s partnerem. Ve výpovědích klientů se opakuje také pocit **stesku po rodině a smutek** nad tím, že nemohou svobodně vídat svoje příbuzné. Častý je rovněž pocit **nejistoty**, kdy klienti „nevědí, co bude“. Ojediněle se vyskytuje i pocit **zmatení** z toho, že „je všude zavřeno“.

Potřeby:

V oblasti potřeb klientů je naprosto dominantní potřeba **jistoty zaměstnání, bydlení** a s tím souvisejících **financí**. Druhou nejsilnější potřebou je potřeba **pravidelného kontaktu s rodinou**. Opakující se je potřeba **opětovného chození do práce** a s tím souvisejícího **pravidelného režimu**. Zaznamenali jsme i ojedinělou potřebu běžného fungování úřadů a kurátora.

„Vypadnout z domova.“
„Aby fungoval pracák a sociálka a kurátor.“

Pohled case manažerů

S jednotlivými case manažery, kteří byli v přímé práci s klienty, jsme 31. 8. 2020 provedli skupinový rozhovor. Ten měl za výzkumný cíl získat informace o pohledu case managerů na tyto související oblasti: (i) jak situace kolem COVID-19 ovlivnila podobu služeb pro klienty (jednak přímo těch poskytovaných v rámci projektu, jednak těch, na které projekt navazuje, či s nimi nějak počítá), (ii) jaké si poradci myslí, že byly nejzávažnější důsledky pro klienty, jak klienti situaci prožívali a jaký to může mít dopad na jejich proces začlenění do společnosti, (iii) jaké bylo časové hledisko výjimečné situace – kdy dopadla na účastníky projektu nejvíce, kdy začala odeznívat a kdy a do jaké míry vůbec se dostala situace do normálu, (iv) zda v rámci řešení nových výzev lze nalézt nějaké pozitivní stránky, nějaké učení se.

Vliv na podobu služeb pro klienty

Covid-19 se promítl nejen do situace klientů, ale i do situace poradců. Poradci se nicméně shodují, že osobní situace měla podobu jejich práce jen malý vliv.

Rubikon Centrum bylo zavřeno, od konce března 2020 bylo jednou v týdnu v provozu „krizové okénko“ na komunitní zahradě na Kotlasce. Fyzický přístup do věznic byl znemožněn, ale celkem pružně se podařilo s přispěním věznic navázat spojení přes skype. Častěji také docházelo k vyzvednutí klienta přímo před věznicí při jejich výstupu z VTOS, aby se předešlo riziku nákazy cestou.

„Chyběla mi interakce s klienty. Později mě trochu omezilo zavření škol.“
„Chvilku trvalo, než jsem si zvykla.“
„Byl jsem zavřený na chatě, ale jinak nic.“

„Nemohli jsme do věznic, nemohli jsme mít schůzky s klienty. Zbyly telefony, výjimečně později lavička v parku.“
„S klientkou z IS před výstupem měly skype, pro obě premiéra, i pro věznici. Uvědomila jsem si, že nevím, kdo vedle ní sedí, jak moc může mluvit otevřeně. Skvělé, že to věznice umožnila.“

Ještě závažněji popisují poradci změny v ostatních souvisejících a navazujících službách. Velkým problémem bylo bydlení – ubytovny zavřené a azylové domy přestali přijímat, odpadli zaměstnavatelé. Až na výjimky byly špatné zkušenosti s prací státní správy, především u Úřadu práce. Situace vedla RUBIKON Centrum k aktivizaci v tématu dávek hmotné nouze a mimořádné okamžité pomoci. Adiktologové zůstali v provozu a v zásadě se snažili udržet své služby po telefonu. Komplikace se objevili v oblasti zjišťování dluhů u exekutorů, na druhou stranu došlo k zastavení mobiliárních exekucí.

Problematická byla zdravotní péče – vstupní prohlídky do zaměstnání se řešily přes čestná prohlášení, jedna klientka potřebovala pro povýšení zdravotní průkaz, který nebyla schopná získat.

„Všechno úplně jinak, nezůstal kámen na kameni. Zavřené ubytovny, velký stres najít bydlení pro klienty. Klient, který měl jít mimo Prahu kvůli izolování se od alkoholu, skončil v Praze na ubytovně, jedné z mála, která brala klienty. Teď vybírat nešlo. Byli jsme rádi za nějaký ubytování. Azyláky, buď zavřený nebo plný, čekačka obrovská.“
„Já mám frustraci doteď, byly jsme svědky zhroucení státní správy v přímém přenosu. Arogance moci – ÚP se zavřel a bylo jim to jedno. Klientka měla po výstupu 800 Kč, žádala o MOP a nedostala ji ani po měsíci.“
„S ÚP i pozitivní zkušenost, kdy konkrétní pracovnice z ÚP Cheb pomáhala s žádosti na hmotnou nouzi, šlo to dělat i on-line, nebyla to úplně špatná zkušenost. Cheb dobře, Karlovy Vary špatné – na hmotnou nouzi tam čekali 2 měsíce.“
„Zaměstnavatelé odpadli, přestali s jednou výjimkou přijímat.“
„Věznice se zavřely, ale začaly obratem reagovat na maily… tohle se zlepšilo…“
„Kurátoři fungovali strašně nepřehledně, podle toho, jak se zavřely jednotlivé úřady. Část z nich byla na home officu, ale neměli služební mobil, zveřejněná na webu byla jen pevná linka. Spíš zmatek, než nefungování.“
„Exekutorský úřady se zasekly v komunikaci, obtíže při zjišťování dluhů.“
„Zastavení mobiliárních exekucí v nouzovém stavu klienti uvítali.“

Časový průběh

Poradci se shodují, že nejhorší byla situace v druhé polovině března, na začátku nouzového stavu. Nejdřív zavřely školy, pak věznice, pak RUBIKON Centrum. Prvním obratem k lepšímu bylo otevření „nouzového okénka“ na Kotlasce. Během dubna se tým RUBIKON Centra už stihl zorientovat, rozběhlo se masivnější poskytování služeb po telefonu, poradci pracovali z domova, všichni měli notebooky a už celkem věděli, co a jak.

Návrat k normálu z hlediska RUBIKON Centra nastal ke konci května, kdy RUBIKON Centrum opět začalo fungovat prezenčně v kancelářích, byť větší důraz na telefonické poradenství přetrval.

Zcela do normálu se situace nevrátila u řady ostatních subjektů (poradci vypovídali o situaci ke konci srpna 2020). Soudy už převážně fungují. Někteří zaměstnavatelé přestali brát, lze pozorovat pokles ekonomiky a výhled není dobrý.

Některé věznice se stále neotevřeli pro možnost osobní práce s klienty. Problémem jsou jakékoliv hromadné besedy ve věznicích, jsou možné jen individuální schůzky, ve Světlé nad Sázavou přes plexisklo. Velmi obtížné je setkávání s pracovníky věznic.

„V dubnu se otevřela Kotlaska na konzultace na zahradě… Kotlaska byla požehnání.“
„S koncem nouzového stavu ÚP zrušil možnost online podání, ale přitom ještě 14 dní neotevřel. Pak byly velké fronty na 2-3 hodiny….

Důsledky pro klienty

V rovině důsledků situace pro klienty poradci celkem očekávaně potvrzují pohled klientů a dodávají mu širší souvislosti.

„Některé klientky se nemohly vídat s dětmi, které byly u prarodičů.“
„Dvě se vrátily k drogám, pro lidi s úzkostí to bylo náročný, nesáhnout k droze bylo těžký…“
„Jely vybavené rouškami, věděly, že je musejí nosit – ve vězení se cítily ve větším bezpečí, byly překvapené, že nic nejde, nic nefunguje.“
„U aktuálně propuštěných - bezmoc, nešlo dělat nic. Balvan na krku rodinám, žádné dávky, žádná práce, bezútěšné…“
„Nemohli jsme pro ně nic udělat, přinést řešení, jen s nimi být.“
„Klient si nemohl po 5 letech koupit oblečení, když šel ven … vracel se k dědovi, který ho tam nechtěl, který se bál, aby ho nenakazil. Klient nebyl schopen pochopit, že má nějaká omezení. Rodina mu měla za zlé, že dědu ohrožuje.“

Je zde silné vnímání, že stát nechal klienty na holičkách, což snadno vede k recidivě. Horší uplatnění na trhu práce a praktická nemožnost získat práci spolu s nedostupnou sociální politikou vedla k nucené existenci bez jakýchkoliv prostředků a cestě zpátky ke kriminalitě.

Velké problémy byly s ubytováním. Zatímco dříve bylo možné řešit, co je dobrá nebo špatná ubytovna z hlediska nebezpečí výskytu rizikového chování, nyní bylo nutné brát, cokoliv bylo. A mohlo to často hrát roli v selhání.

Tři nejsilnější příběhy klientů z tohoto období podle jednotlivých poradců jsou tyto:

1. Klientka bez jakéhokoliv zázemí vyšla z věznice s úložným ve výši 800 Kč. Ani po měsíci boje získání mimořádné okamžité pomoci od ÚP se jí nedostalo jakékoliv podpory ze strany sociální politiky.
2. Klient měl domluvené pracovní místo u Slap na samotě, aby neměl šanci přijít k alkoholu, ale protože přestalo fungovat ubytování, musel do Prahy. Šel na ubytovnu, z té zmizel, dost rychle. Pak se zase vynořil, jeho situace šla nahoru a dolů a následně zcela zmizel z kontaktu.

3. Klient vycházel ven bez vyřešeného bydlení, situace vypadala beznadějně. Zázrakem se to vyřešilo, nakonec ho na ubytovně ubytovali. Bylo to v době, kdy končil nouzový stav – majitel ubytovny přitom porušil zákaz asi o tři dny…

Covid-19 jako zdroj učení se

Krizová situace si vyžádala od RUBIKON Centra nové postupy. Ukázala se dobrá flexibilita organizace, schopnost rychle přijít s inovativními řešeními jako bylo krizové okénko nebo výrazné posílení telefonického poradenství. Poměrně hladce došlo k přechodu na práci z domova a on-line schůzky, které se projevily i v lepším propojení centrály s pobočkami. RUBIKON Centrum má strategii na další vlnu.

„Naučily jsme se na krizovém okénku vyplňovat žádost o dávky hmotné nouze. Má to 18 příloh. Víc jsme se začaly angažovat v tématu nefunkčního systému dávek.“

Pozitivně je též hodnocen přístup vězeňské služby, ať už GŘ, nebo nebývalou flexibilitu na úrovni jednotlivých věznic.

Kvantitativní analýza

Pro kvantitativní analýzu možného vlivu pandemie Covid-19 na cílovou skupinu jsou zvolili přístup s využitím časové proměnné. Cílovou skupinu jsme rozdělili na dvě skupiny podle data výstupu z VTOS a následně jsme porovnali, zda se jejich výsledky liší.

Nejprve jsme tuto otázku zkoumali při využití rozhodného data 12.3.2020, tedy „jarního“ vyhlášení nouzového stavu v ČR. Tímto přístupem se nám žádné významné rozdíly ve výsledcích nepodařilo zjistit. Je však potřeba poukázat na to, že pouze 16 členů CS vystupovalo z VTOS po tomto datu a počet pozorování u většiny výstupových proměnných je v řádu jednotek. Bohužel nemůžeme zde využít administrativní data MPSV, protože je máme k dispozici pouze v agregované podobě neumožňující členění podle data výstupu z VTOS.

V dalším postupu jsme proto hranici posunuli o tři měsíce zpět na základě úvahy, že nejde jen o samotný okamžik propuštění, ale i první týdny na svobodě v době nouzového stavu mohou mít podstatný vliv. Po tomto rozhodném datu, tedy po 12. prosinci 2019, již máme 49 výstupů z VTOS dohromady pro IS a KS (vliv pandemie by pochopitelně dopadal na obě skupiny).

Ani zde mnoho rozdílů nenacházíme. Zmíníme toliko dva, u kterých se dá uvažovat o určité relevantnosti.

Zaprvé starší, necovidová, kohorta dosahuje vyšších hodnot u souhrnného indexu zaměstnanosti vycházejícího z tzv. dodatečné baterie ESI III (Kváča 2019). Tento index zahrnuje jednak počet odpracovaných dnů za poslední měsíc a jednak určitá měřítka prekarizace práce, a to předpoklad udržení si současné práce na další tři měsíce a případně to, zda má dotazovaný zajištěné případné následné zaměstnání. Výsledky ukazují na horší situaci ohledně zaměstnání z „covidové“ kohorty, index dosahuje jen 0,34 oproti 0,62 u „necovidové“ kohorty a je statisticky signifikantní na 90% hladině i při malém počtu pozorování (21 a 9).

Zadruhé se podíváme na výsledkovou proměnnou s největším počtem pozorování, kterou je subjektivní hodnocení poradce, jak daleko klient došel v plnění svého individuálního plánu za 6 měsíců na svobodě. Toto měříme na škále 0-5 (čím více, tím lépe). Zde máme 45 resp. 25 pozorování, z logiky věci jen u IS. „Necovidová“ kohorta má průměrnou hodnotu 2,51, zatímco „covidová“ jen 2,16. Výsledek však není statisticky signifikantní.

Stručně můžeme shrnout, že přesto, že pandemie Covid-19 zasáhla v období těsně po výstupu z VTOS jen menšinu naší cílové skupiny a máme omezený počet pozorování,

i kvantitativní analýza potvrzuje negativní vliv pandemie, a to zejména v oblasti zaměstnanosti.

EO3: Jak se daří individuální práce s klienty?

Stručná odpověď:
Ze 78 klientů, kteří se rozhodli vstoupit do projektu jich u 70 proběhla příprava na propuštění a se 45 se rozvinula spolupráce na svobodě, která vedla alespoň k dílčímu naplnění jejich individuálního plánu. Ve srovnání s obdobnými projekty je podíl klientů, se kterými probíhala spolupráce na svobodě velmi vysoký.

V rámci projektu se podařilo formulovat koncept minimálního standardu při propuštění a většina propouštěných klientů jej naplňovala.

Z hlediska věcné náplně individuálních plánů v zásadě všichni klienti chtějí řešit svoji dluhovou situaci (medián zjištěných dluhů je 275 tis. Kč), dále pak velmi často zaměstnání a bydlení.

Poměrně dobře se dařilo řešit potřeby klientů v oblasti bydlení, zaměstnání a oddlužení, problematická je oblast řešení závislostí, kdy se často nedaří klienty motivovat k odhodlání tuto oblast řešit.

Empirické zkušenosti ukazují, že je nepravděpodobné, že by se ze špatné kvality spolupráce mezi klientem a poradcem na začátku postupně vyvinula spolupráce dobrá.

Řešení této otázky je z podstaty věci omezeno pohledem pouze na intervenční skupinu, protože s kontrolní se přirozeně nepracuje. Máme zde několik zdrojů informací, které můžeme shrnout a analyzovat.

Zaprvé, k dispozici máme monitorovací data o průběhu spolupráce. Zadruhé jsme původně chtěli pracovat se subjektivním škálováním průběhu práce s klienty na úrovni jednotlivých schůzek. Jedna z poradkyň se však s myšlenkou škálování nesžila a data tak nemáme kompletní (v zásadě chybí pro všechny klienty z Příbrami a Stráže pod Ralskem). Abychom toto alespoň částečně kompenzovali, požádali jsme poradce o celkové zhodnocení jejich pohledu na posun klienta během individuální práce.

Celkový průběh spolupráce s klienty

Nejprve bude užitečné shrnout celkový obraz spolupráce s IS, tedy kdy s kým byla přerušena spolupráce, kdo byl ke konci projektu stále v kontaktu a s jakým celkovým výsledkem. Zde můžeme vyjít z kombinace dvou údajů, jednak označení stavu v rámci projektu a jednak souhrnné hodnocení poradce na základě škály kvality spolupráce a naplnění individuálního plánu. Ucelený přehled dává následující obrázek.

Škála byla definována takto:

Škála	Jak to vypadalo cca 6 měs. po výstupu z VTOS?
	Všichni, s kým jste byli v kontaktu (i jen tlf.) po propuštění z VTOS.
5	Úplné nebo téměř úplné splnění IP (toho co lze realisticky udělat za 6 měsíců). Konec spolupráce po dohodě z pohledu CM v „pravý čas“ NEBO stále ve fungující spolupráci.
4	Částečné plnění IP za pokračující spolupráce.
	NEBO
	Úplné nebo téměř úplné splnění IP a pak náhlé nedomluvené přerušení spolupráce.
3	Jen malé pokroky v plnění IP A pokračující spolupráce.
	NEBO
	Splnění dílčího významnějšího kroku IP a předčasné ukončení spolupráce.
2	Jen malý pokrok v IP a předčasné ukončení spolupráce.
	NEBO
	Pokračující spolupráce bez pokroku „trápení se ve vztahu“.
1	Žádný nebo téměř žádný posun v rámci IP, záhy přerušena spolupráce.
0	Po propuštění žádný kontakt

Toto subjektivní hodnocení průběhu spolupráce ze strany poradce můžeme následně použít jako dobrý indikátor úspěchu v rámci projektu, který může být užitečný především u řešení otázky, pro koho intervence funguje, neboť je máme k dispozici pro 70 členů IS. Data o zaměstnanosti totiž máme v agregované, a tedy anonymizované podobě a data sbíraná v rámci ex-post šetření máme k dispozici jen asi u čtvrtiny CS.

Následující tabulka kombinuje hodnoty použité škály se stavem v projektu.

Tabulka 10 - Hodnocení CM v kombinaci se stavem projektu

	Hodnocení CM								
Stav v projektu	0	1	2	2.5	3	3.5	4	5	Celkem
Aktivní na svobodě	0	0	1	0	0	0	0	1	2
Evaluace ukončena	0	0	1	1	2	0	1	5	10
Evaluace ukončena, pokračuje ve spolupráci	0	0	0	0	2	0	3	4	9
Neaktivní na sbovodě	0	13	9	1	9	4	2	0	38
Po propuštění z VTOS se neozval	11	0	0	0	0	0	0	0	11
Celkem	11	13	11	2	13	4	6	10	70

Zjednodušeně pak lze průběh spolupráce a její stav ke konci září 2020 zobrazit takto:

Obrázek 12 - Průběh spolupráce s IS

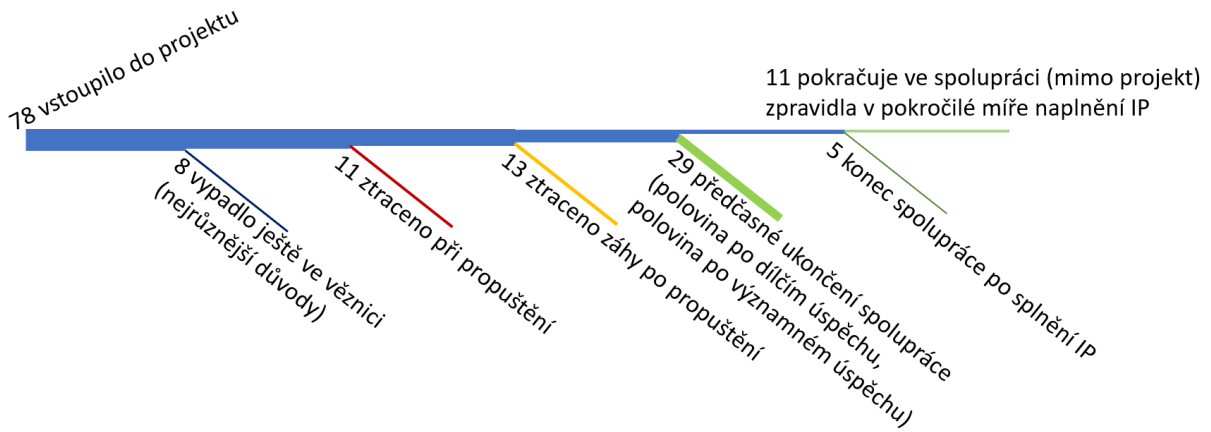

Je vhodné podotknout, že milník šesti měsíců na svobodě, který jsme zvolili pro hlavní pohled na cílovou skupinu po propuštění není definitivně vypovídající o dalších osudech klientů. Máme jednotky případů, kdy se klient, který velmi záhy přerušil spolupráci, opět

kontaktoval s RUBIKON Centrem a navázal poměrně slibnou spolupráci, a naopak, máme jednotky případů, kdy přes velmi dobrou situaci po šesti měsících došlo následně k relapsu, ať už do závislosti nebo kriminality.

Zajímavé může být porovnání míry ztráty spolupráce intervenční skupiny s jinými projekty obdobného charakteru financovanými z ESF, které přináší následující tabulka. Je třeba mít na paměti, že data nejsou plně srovnatelná vlivem mírně odlišné metodiky monitoringu v jednotlivých projektech.

Tabulka 11 - Srovnání míry (ne)spolupráce klientů v projektech ESF

Projekt Realizátor	Podíl ztráty kontaktu s intervenční skupinou při propuštění (% z počtu propouštěných klientů)	Podíl ztráty spolupráce ve VTOS (% z počtu klientů, kteří vstoupili do projektu).	Podíl klientů, se kterými probíhala spolupráce na svobodě (ať už kompletně dokončená nebo přerušená) (% z počtu klientů, kteří vstoupili do projektu)
Restart II (Polytechna a.s.)	69 %	16 %	26 %
Změna je možná – Chci změnu (A-GIGA s. r. o.)	15 %	69 %	13 %
Společně na svobodu (Rubikon Centrum)	14 %	10 %	76 %
Vlastní výpočet na základě monitorovacích dat projektu Společně na svobodu a dat obsažených v (Kváča 2018b, s. 6; Kváča a Gottwaldová 2019b, s. 6)			

Věcný průběh spolupráce

Následující informace se týkají pouze 70 klientů, kteří byli v projektu aktivní v čase svého propuštění z VTOS, neboť i u klientů, co se po propuštění znovu neozvali, víme aspoň část informací k jejich situaci ohledně bydlení, zaměstnání, financí či závislostí v čase těsně před výstupem.

Z našich statistik vyplývá, že bydlení a zaměstnání jsou pro naše klienty klíčovými oblastmi a drtivá většina z nich chce nějakým způsobem usilovat o jejich zlepšení. Konkrétně v číslech to ilustrují grafy níže.

Obrázek 13 - Zájmy IS v oblasti bydlení a zaměstnání

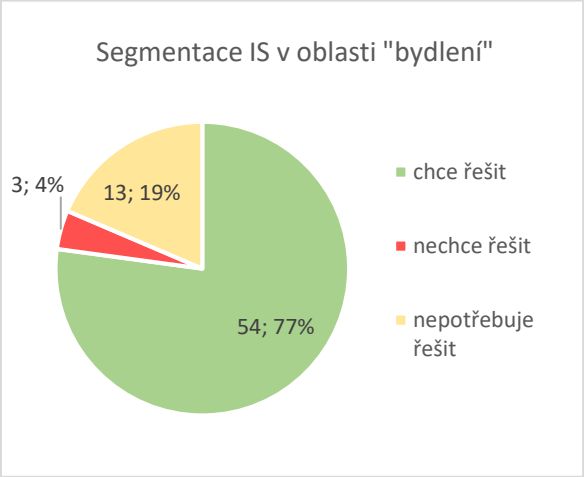

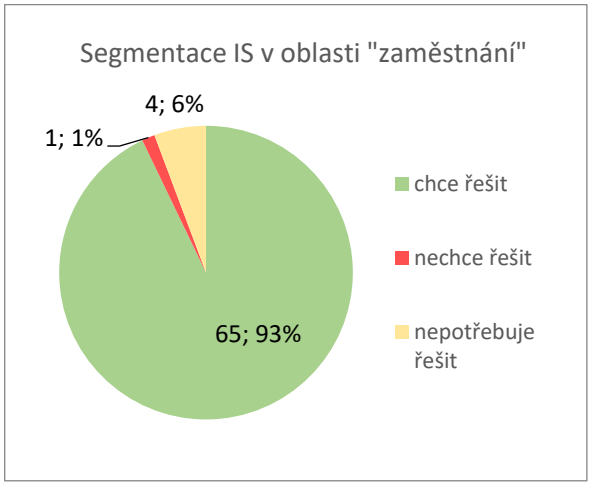

Z 54 klientů, kteří chtěli aktivně řešit svoje bydlení, ho při propuštění všichni měli zajištěné na první tři noci na svobodě. Stabilní bydlení tři měsíce po propuštění však měla zajištěna pouze polovina z nich.

Ze 65 klientů, kteří chtěli/chtějí aktivně řešit svoji situaci v oblasti zaměstnání, jich 10 podstoupilo rekvalifikaci již ve VTOS, 7 dalších klientů pak podstoupilo rekvalifikaci na svobodě. RT se snaží zvýšit šance na uplatnění svých klientů různými metodami. Jednou z nich je příprava klientů na pracovní pohovor již ve VTOS absolvováním zkušebních pohovorů „nanečisto“ - této aktivity se zúčastnilo 40 klientů. Dále se jim snaží předjednat pracovní pohovor u různých zaměstnavatelů - to se v našem projektu povedlo konkrétně pro 44 klientů. Téměř všichni klienti dohodnuté pohovory absolvovali. Jejich úspěšnost dosáhla 65 % a v projektu jsme ji měřili počtem klientů, kteří nastoupili na pracovní místo. Z dat, která máme k dispozici k 30. 9. 2020 vyplývá, že polovina z nastoupivších klientů se na své pozici udržela i po tříměsíční zkušební době, více jak pětina z nich se pak v práci udržela i po půl roce. Jako negativní faktor určitě působí i to, že část klientů nemá řidičský průkaz nebo má jako součást trestu soudní zákaz řízení na určitou dobu. Takovýchto klientů v projektu v rámci naší spolupracující IS evidujeme celkem 24 (což je téměř 35 %).

Zajímavostí je, že i klient, který deklaroval, že nemá zájem řešit svojí pracovní situaci, se ve VTOS zúčastnil rekvalifikačního kurzu a nastoupil do zaměstnání do 2 měsíců po propuštění z VTOS. Ze 4 klientů IS, kteří uvedli, že nepotřebují řešit svoji pracovní situaci, do práce nastoupili a svoje pracovní místo si i po 6 měsících udrželi pouze dva klienti.

Mnohem hůře působí situace v oblasti adiktologie (viz graf níže). Z klientů, kteří by svoje závislosti potřebovali řešit, jich při výstupu z VTOS závislosti chtěla řešit pouze polovina. A jen 38 % z těchto aktivních klientů má svého předjednaného adiktologa. Z našich dat dále vyplývá, že po propuštění z VTOS na předjednanou schůzku dorazí a adiktologa skutečně vyhledá pouze polovina z těch klientů, kteří mají schůzku domluvenou. Nejhůře pak působí statistika dlouhodobého vývoje, kdy z 29 klientů, kteří na počátku chtěli řešit svou závislost, ji ve skutečnosti řeší pouze 4 klienti. Naše čísla tak potvrzují zkušenosti z jiných projektů, že oblast závislostí je jedna z nejhůře zvládnutelných oblastí a velmi silně závisí na osobní zaangažovanosti klienta. Přestože 29 klientů deklaruje, že chce po propuštění aktivně řešit svoje závislosti, nízké riziko v SARPO hodnocení má z nich pouze 1 klient (83 % z těchto klientů má v SARPO riziko závislosti hodnocené jako vysoké a velmi vysoké), a dobrou situaci v ESI II v oblasti „drogy a alkohol“ (tj. skóre o hodnotách 9-10, hodnoceno tazatelem a dotazováno na konci trestu před propuštěním z VTOS) vykazují pouze 4 klienti (data ESI II jsou k dispozici pro 28 klientů z této skupiny).

Obrázek 14 – Situace IS v oblasti zvládání závislostí

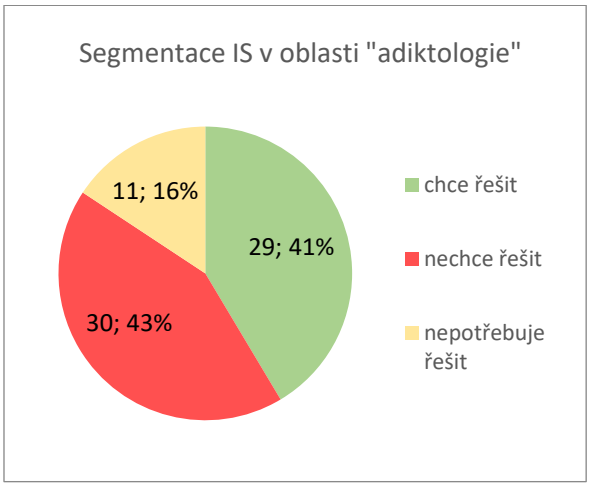

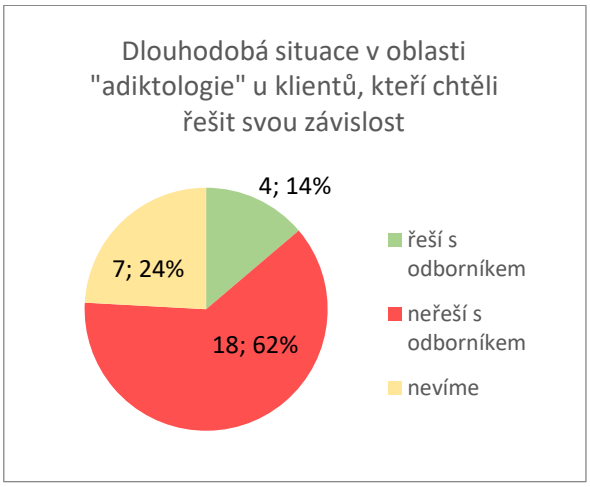

Další oblastí, na kterou jsme se zaměřili, je oblast peněz a hospodaření s nimi. Všech 70 klientů naší spolupracující IS chtělo své finance aktivně řešit. Téměř se všemi klienty byla před jejich výstupem provedena finanční analýza jejich dluhů, ze které vyplynulo několik zajímavých čísel:

- celková výše dluhů všech našich klientů je 23 914 802,-Kč;
- minimální výše dluhů u našich klientů je 42 000,-Kč;
- maximální výše dluhů u našich klientů je 2 750 000,-Kč;
- medián je 275 000,-Kč.

91 % klientů mělo zajištěno finanční prostředky na prvních 10 dnů po propuštění, 9 % z nich nikoliv. V oblasti financí jsme následně zjišťovali, jestli klienti realizují svůj plán splácení, platí výživné na svobodě, splácejí náhradu škody nebo např. jaká je jejich situace z hlediska osobního bankrotu. Odpovědi na výše uvedené otázky v té skupině klientů, pro kterou byly relevantní, přehledně shrnují následující grafy.

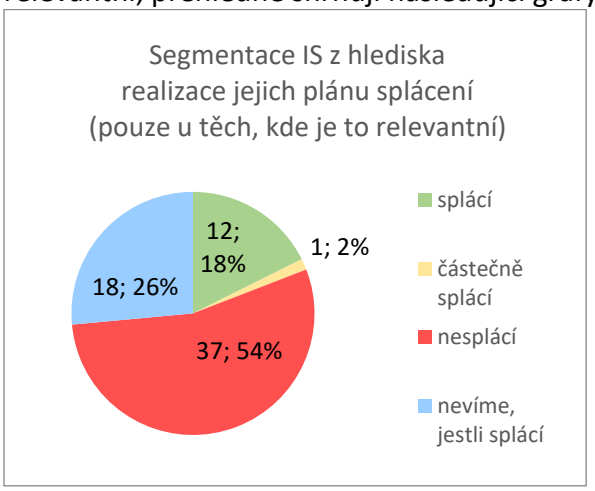

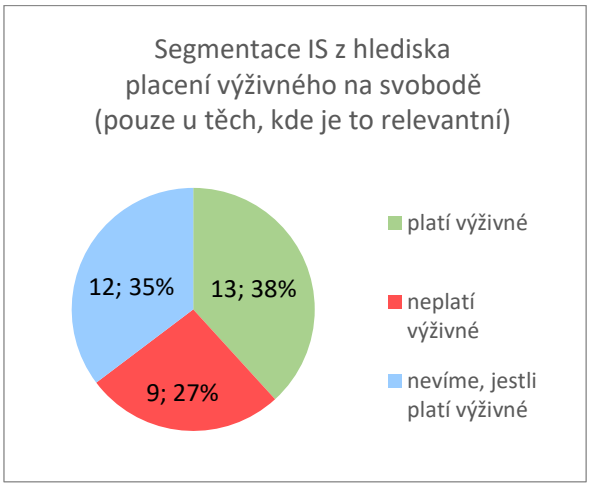

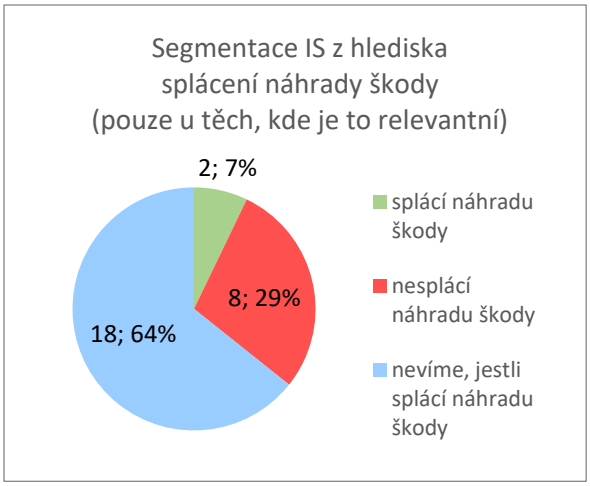

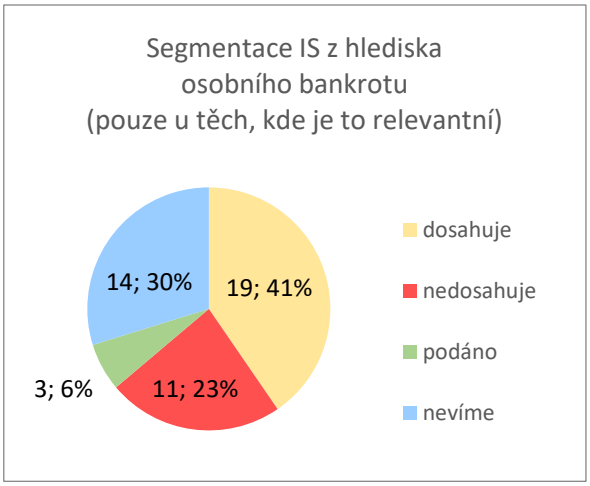

Z dalších informací pak také víme, že cca čtvrtina na svobodě spolupracujících klientů udržuje po propuštění kontakt se svým sociálním kurátorem.

Klienti z naší spolupracující IS obdrželi od členů realizačního týmu i přímou finanční podporu (např. na nákup potřebného oblečení, na poštovné a různé administrativní poplatky apod.) v celkové výši 312 846,82- Kč. Čtyři klienti neobdrželi žádnou podporu, nejvyšší vyplacená podpora jednotlivému klientovi byla 24 247,75- Kč. Střední hodnota (medián) vyplacených podpor je 1 956,- Kč.

Realizační tým strávil prací pro klienty IS v celkovém součtu 1 800,5 hodiny, nejméně 5 hodin, nejvíce pak 62 hodin. Průměrně strávil RT s jedním klientem 25,7 hodiny.

Počet schůzek s klienty byl přitom velmi variabilní od několika málo až do 57 schůzek (vč. telefonických). Největší počet schůzek měli klienti, kteří byli po dobu spolupráce umístěni na tréninkové místo v rámci RUBIKON Centra.

Prozkoumáme-li detailněji průběh schůzek z hlediska subjektivního hodnocení poradce (na škále od 1 do 5, čím vyšší, tím lepší spolupráce na schůzce), nacházíme v dostupných 44 záznamech dominantní tři vzorce. Nejčastějším je nejprve kvalitní průběh spolupráce, který se na poslední nebo v rámci několika málo posledních schůzek prudce zhorší a dojde k přerušení kontaktu. Tento scénář můžeme nazvat „nezvládnutou krizí“. Druhým nejčastějším je dlouhodobá oscilace, kdy od samého začátku nacházíme hodnoty typicky na úrovni 3 nebo 4. Tento scénář můžeme nazvat „stagnace ve spolupráci“. Třetím scénářem je „dlouhodobě hladká spolupráce“, tedy stabilní hodnocení spolupráce na úrovni 5. Obecně tak platí, že kvalita spolupráce je buď stabilní nebo se zhoršuje. V zásadě nenalézáme scénář, kdy by se z počátečních problémů vyvinula kvalitní spolupráce. To se shoduje s pohledem, který mají na průběh schůzek i samotní poradci. Částečnou výjimkou je zde pět klientů, u kterých je průměrný trend zlepšující se, jde však buď o případy, kde je velmi malý počet hodnocených schůzek nebo jde o variantu „stagnace se ve spolupráci“, ve které nepatrně převažují změny k lepšímu.

Lze tak učinit závěr, že je nepravděpodobné, že by se ze špatné kvality spolupráce na začátku postupně vyvinula spolupráce dobrá.

EO2: U jaké kombinace faktorů týkajících se jednotlivých členů intervenční skupiny se (ne)dostavuje pozitivní změna?

Stručná odpověď:
Je poměrně obtížné profilovat, s jakou charakteristikou klientů se práce daří, s kým nikoliv a kdo by si pomohl i bez intervence. Uvedené závěry je nutné brát s rezervou, zejména

proto, že máme malý počet pozorování a také protože úspěch do značné míry závisí i na jiných okolnostech, než pro která máme data.

U faktorů dynamických rizik SARPO se zdá, že špatná situace u dynamických rizik Bydlení, Rodina a sociální kontakty, Finance a částečně také Zaměstnanost spíše souvisí s úspěchem v intervenci, zatímco špatná situace u dynamických rizik Závislosti, Osobnost a chování a Výchova a vzdělání spíše souvisí s neúspěchem v intervenci. Možné vysvětlení je, že pokud klienti nemají dostupné bydlení, hodně dluží, nemají pracovní zkušenosti a především mají špatné sociální zázemí, je to pro ně motivací pro účast a vytrvání v projektu, možná proto, že nevidí jinou cestu. Úspěch pak může podpořit dobrá situace u faktorů Výchova a vzdělání, Osobnost a chování a Závislosti, které se tak zdají být méně „dynamickými“, resp. v rámci intervence se s nimi možná příliš nedaří pracovat.

U charakteristik základní demografie se objevuje vzorec úspěchu u žen (zvláště těch vzdělanějších, případně s vyšším počtem trestů, či mladších).

Z hlediska PICTS-cz se opakuje vzorec, že úspěchu dosahují klienti s relativně vyšším strachem ze změny. To je na první pohled v rozporu s teoretickými předpoklady nástroje PICTS-cz, ale může jít o vysvětlení mechanismu intervence, kterému se možná právě daří strach ze změny odbourávat (to potvrzují i zjištěné efekty na škálu FOC) a následně přinášet i jiné pozitivní změny.

Oblasti ESI podporují závěry učiněné o dynamických faktorech SARPO. Problémy v oblastech Bydlení, Práce a Přátelé a komunita jsou spíše asociovány s úspěchem a úspěchu (i bez intervence) napomáhá dobrá situace v oblastech Drogy a alkohol a Pozitivní využívání času.

V rámci analýzy se nám nepodařilo nalézt důkazy o tom, že by existovala skupina, které by intervence škodila.

V rámci evaluačního plánu jsme navrhli způsob, jakým jsme se chtěli pokusit identifikovat, jak vypadá profil klienta, který je citlivý na intervenci (tzv. *complier*) v kontrastu k těm, kteří by si i bez intervence pomohli sami (tzv. *always taker*) a těm, kteří ani s intervencí neuspějí (tzv. *never takers*). Jejich odlišení by mělo významnou praktickou užitečnost v podobě možnosti vybrat si ty klienty, na které má intervence efekt.

Již v rámci zkoumání případových studií jsme učinili pozorování, že úspěch je velmi obtížně predikovatelný. Poradci dokázali úspěšně pracovat s velmi problematickými klienty a současně klienti, kteří podle hodnocení při vstupu do projektu měli patřit ke snadným, brzy selhali. Podobné závěry musíme přes hlubší zkoumání této otázky učinit i zde.

V rámci řešení jsme volili dvě strategie, které doplňujeme o stručný komentář ohledně korelací výsledkových proměnných. Jde jednak o pokus o vytvoření regresního modelu, který by vysvětloval úspěch v rámci intervence a jednak QCA analýzu (Schneider a Wagemann 2012) mířící tamtéž. U obojího jsme byli omezeni dvěma zásadními skutečnostmi.

Zaprvé, z důvodů diskutovaných již výše, máme malý počet pozorování na konci intervence, a tedy i malý počet pozorování u nejdůležitějších výsledkových proměnných. U zaměstnanosti máme sice 117 záznamů z 118 členů CS, ale data jsou anonymizovaná a nemůžeme je využít pro profilaci klientů. Druhou výsledkovou proměnnou s největším vzorkem je subjektivní hodnocení klientů ze strany poradců ohledně pokroku v naplnění individuálního plánu během šesti měsíců od propuštění, zde máme 70 záznamů, avšak logicky postrádáme údaje za kontrolní skupinu, což nám znemožňuje porovnání (a tedy odlišení) *compliers* od *always takers*. Ostatní výsledkové proměnné (PICTS-cz, ESI) z pozorování po šesti měsících pak máme

už pouze u cca 20 členů IS a 10 členů KS, což značně omezuje možnosti především u regresního modelování.

Zadruhé, máme velký počet sledovaných proměnných (mnoho desítek), což zvláště s malým číslem pozorování přináší velké riziko vzniku náhodných vzorců. Máme tedy často více vysvětlujících proměnných než jednotlivých pozorování, což velmi stěžuje možnost odlišit signál od šumu. Tomuto problému můžeme čelit porovnáním se souladem s teorií a odmítat ty závěry, které mohou být statisticky signifikantní, ale teoreticky nevysvětlitelné, jako náhodný šum.

Jako výsledkové proměnné budeme zkoumat postupně tři – jednak subjektivní hodnocení poradců ohledně pokroku klientů v naplnění individuálního plánu (které máme jen u IS), dále změnu Současného kriminálního myšlení mezi pre- a post-testem PICTS-cz (což teorie předpokládá, by v rámci PICTS-cz nejlépe mělo zachycovat změnu) a průměrnou změnu u oblastí ESI mezi ESI I a ESI III.

Dílčí analytické práce (včetně teoretických nejasností a slepých uliček) obsahuje Příloha 2, zde, v hlavním těle zprávy uvádíme pouze informace, které jsou dostatečně jasné a potenciálně prakticky užitečné.

Pokud se z výsledků dílčích analýz pokusíme udělat nějaké závěry, můžeme uvést následující:

Je poměrně obtížné profilovat, s jakou charakteristikou klientů se práce daří, s kým nikoliv a kdo by si pomohl i bez intervence. Příčiny jsou dvě, jednak malý počet pozorování (zvláště u kontrolní skupiny) a jednak, že úspěch do značné míry závisí i na jiných okolnostech, než pro která máme data (např. by mohlo jít o to, jak si poradce a klient navzájem „sednou“). Reformulací tohoto tvrzení je, že i u klientů se špatnou výchozí situací může intervence uspět, a i u klientů s dobrou výchozí situací může selhat. Možná vysvětlení se mírně liší podle toho, jaký typ úspěchu berou v potaz. Zkoumali jsme tři možné: Míru naplnění individuálního plánu podle hodnocení poradce, změnu Současného kriminálního myšlení (PICTS-cz – CUR) a průměrnou změnu hodnocení ESI z pohledu poradce.

Určité vzorce se však opakují.

U faktorů dynamických rizik SARPO se zdá, že špatná situace u dynamických rizik Bydlení, Rodina a sociální kontakty, Finance a částečně také Zaměstnanost spíše souvisí s úspěchem v intervenci, zatímco špatná situace u dynamických rizik Závislosti, Osobnost a chování a Výchova a vzdělání spíše souvisí s neúspěchem v intervenci. Možné vysvětlení je, že pokud klienti nemají dostupné bydlení, hodně dluží, nemají pracovní zkušenosti, a především mají špatné sociální zázemí, je to pro ně motivací pro účast a vytrvání v projektu, možná proto, že nevidí jinou cestu. Úspěch pak může podpořit dobrá situace u faktorů Výchova a vzdělání, Osobnost a chování a Závislosti, které se tak zdají být méně „dynamickými“, resp. v rámci intervence se s nimi možná příliš nedaří pracovat.

U charakteristik základní demografie se objevuje vzorec úspěchu u žen (zvláště těch vzdělanějších, případně s vyšším počtem trestů, či mladších). Je vhodné však upozornit na alternativní vysvětlení, kdy za úspěchem žen může být osoba poradkyně, která pracovala se všemi ženami (na rozdíl od mužů, kde působili další tři poradci). Ještě jiné alternativní vysvětlení může být jiný, lepší způsob práce s odsouzenými v rámci věznice Světlá nad Sázavou[3].

Z hlediska PICTS-cz se opakuje vzorec, že úspěchu dosahují klienti s relativně vyšším strachem ze změny. To je na první pohled v rozporu s teoretickými předpoklady nástroje

[3] Tyto faktory jsou pro nás analyticky neodlišitelné, protože všechny ženy v projektu prošly věznicí Světlá nad Sázavou a se všemi pracovala tatáž poradkyně.

PICTS-cz, ale může jít o vysvětlení mechanismu intervence, kterému se možná právě daří strach ze změny odbourávat (to potvrzují i zjištěné efekty na škálu FOC) a následně přinášet i jiné pozitivní změny.

Oblasti ESI pak přinášení poněkud nepřehledné výsledky, které však částečně podporují závěry učiněné o dynamických faktorech SARPO. I zde totiž platí obdobné závěry – problémy v oblastech Bydlení, Práce a Přátelé a komunita jsou spíše asociovány s úspěchem a úspěchu (i bez intervence) napomáhá dobrá situace v oblastech Drogy a alkohol a Pozitivní využívání času.

V rámci analýzy se nám nepodařilo nalézt důkazy o tom, že by existovala skupina „*defiers*“, tedy skupina, které by intervence škodila.

EO4: Jak se projektu daří šířit dobrou praxi a ovlivňovat síť relevantních stakeholderů?

Stručná odpověď:
Týmu poradců se velmi rychle podařilo navázat dobré vztahy s liniovými pracovníky zapojených věznic. Velkou péči bylo třeba věnovat vztahům s vedením věznic a s Generálním ředitelstvím Vězeňské služby (GŘ VS). V závislosti na výsledcích projektu je dojednáno na úrovni věznic i GŘ VS pokračování praxe vzešlé z projektu ve všech čtyřech zapojených věznicích a jedné další v Moravskoslezském kraji, za předpokladu, že RUBIKON Centrum získá finanční pokrytím z Norských fondů. Postupy vyvinuté v rámci projektu se současně uplatňují ve veškerém poradenství poskytovaném RUBIKON Centrem. Poptávka po službách ze strany věznic je větší než dostupná kapacita, nedaří se však vyřešit systémové (neprojektové) financování poskytovaných služeb.

Tato evaluační otázka se zaměřuje na tu část intervence, která směřuje na síť relevantních stakeholderů (KA6 a KA7), které jsou řízeny a v souladu s evaluačním plánem také hodnoceny metodou *Outcome mapping* (Earl et al. 2001).

V souladu s metodikou *Outcome mapping* proběhla v říjnu a listopadu 2018 série workshopů tvořících fázi *Intentional design* procesu *Outcome mapping*. Výstupem bylo formulování následující vize a mise aktivit Rubikon Centra směřujících na ostatní aktéry.

RUBIKON Centrum pojalo *Outcome mapping* v širší souvislosti než v kontextu projektu Společně na svobodu. Aktivity směřující na některé vybrané aktéry tak nejsou financovány z tohoto projektu, nýbrž z vlastních zdrojů (např. oblasti dárců) nebo z projektu Společně v justici: Konsorcium na podporu lidí s trestní minulostí financovaného Nadací Porticus. Některé výstupy *Outcome mappingu* jsou neoddělitelné, nicméně v interpretaci situace se zaměříme na ty hraniční partnery (*boundary partners*), které nejúžeji souvisí přímo s projektem Společně na svobodu a kterými jsou věznice a generální ředitelství Vězeňské služby a okrajově též neziskový sektor. Formulovaná Vize a Mise jsou zachyceny v Průběžné evaluační zprávě 1 (Kváča a Gottwaldová 2019a).

Následně bylo zvoleno pět prioritních skupin hraničních partnerů a formulovány dílčí vize, jak by se partner měl chovat v horizontu projektu, tj. cca dvou let (tzv. *Outcome challenge*). Jsou to média, věznice a GŘ VS, ostatní neziskovky pracující s naší cílovou skupinou, dárci a ministerstvo spravedlnosti. Pro každou skupinu byla dále vytvořena strategická mapa a formulovány známky pokroku (*progress markers*) indikující, zda se daří aktéry ovlivňovat. V dubnu a září 2019 a únoru, červnu a listopadu 2020 pak proběhly workshopy k vyhodnocení činnosti a přeplánování strategie na další období.

RUBIKON Centrum úplně nezavlastnilo proces *Outcome mappingu* a plně jej neintegrovalo do vnitřních postupů, a tak postupem času došlo k útlumu využívání OM pro některé hraniční partnery. Do posledního workshopu tak byly zařazeny již jen hraniční partneři Věznice a GŘ VS a ostatní neziskovky pracující s naší cílovou skupinou.

S ohledem na interní charakter detailněji neuvádíme výstupy z jednotlivých workshopů a shrnujeme pouze hlavní body z vyhodnocení vztahů k hraničním partnerům Věznice a GŘ VS a ostatní NNO.

Tabulka 12 - Shrnutí známek pokroku

Co se daří velmi dobře	• Ve věznicích se podařilo rychle zavázat velmi dobré vztahy na úrovni poradce x sociální pracovníci (a další linioví pracovníci věznic). • Věznice stojí o pokračování spolupráce včetně oboustranného předávání informací. (Viz též závěry z fokusní skupiny uvedené v PEZ2 – podmínkou je bezpečí a nízká úroveň byrokratizace procesu). • Dobrá praxe z projektu se šíří plošně do veškerého poradenství v RUBIKON Centru (a mísí se zde i s dílčími inovacemi v rámci projektu Zajímá nás, jak to vidíte vy). • Postoj GŘ VS byl dlouho zdrženlivý, ale výrazně se zlepšil v posledních měsících projektu – stojí o pokračování spolupráce v duchu projektu, bude sepsána dohoda o spolupráci včetně zachování transfer schůzek a výpisu ze zdravotní dokumentace. Pravděpodobně napomohla pozitivní zpětná vazba od zapojených věznic. • Dříve velmi nadstandartní aktivity se stávají běžnými, věznice si o ně samy říkají. Např. Pohovory nanečisto. • Věznice se zajímají o novinky (např. novela insolvenčního zákona) a ptají se pracovníků RC na jejich názor, • Věznice mají zájem o naše služby (pokud jsou zdarma) – např. jednání stran ITI v Moravskoslezském kraji nebo plán spolupráce v Karlovarském kraji. • Pracovníci VS vnímají naše služby jako potřebné a užitečné. • S jednotlivými věznicemi i s GŘ VS bylo dojednáno pokračování praxe projektu ve všech zapojených věznicích a jedné věznici v Moravskoslezském kraji navíc, financování by mělo být pokryto z Norských fondů.
Co se daří částečně/jen někde	• S jednou výjimkou se podařilo vybudovat dobré a silné vazby i na úrovni vedení věznic. • V době COVID s námi zůstala většina pracovníků věznic ochotně ve spojení, povedlo se uskutečnit 2 skypové hovory s klienty (v obou případech klient SNS), jinak probíhal písemný kontakt, často přes pracovníka, pracovníci s námi komunikovali často otevřeněji než dříve. • V druhé vlně se rozjely skypy ve věznicích – minimálně 8 věznic, budeme teprve vyhodnocovat, jak funguje.
Co jsou aktuální řešená témata	• Snaha, aby pracovníci věznic klienty aktivně vybírali (odklon od způsobu „pracovník vyvěsí leták a na aktivitu se napíše každý, kdo chce“). • Vysvětlování změny přístupu RUBIKON Centra k práci s klienty – od dílčích oblastí s více klienty k širšímu záběru s méně klienty. Zatímco RUBIKON Centrum chce rozvíjet kvalitu, věznice volají po větší kvantitě. • Spolupráce ve věznicích se daří, zájem ze strany věznic převyšuje možnosti RUBIKON Centra, RUBIKON Centrum musí (nebo bude muset) ukončovat spolupráci i ve věznicích, kde je nastavená dobře (netýká se věznic zapojených do Společně na svobodu). • Pokračuje práce na zavedení minimálního standardu propuštění.
Co se spíše nedaří	• Nenaplněné zůstaly ambice v oblasti posunů ve financování služeb RUBIKON Centra. Vězeňská služba není schopna služby RUBIKON Centra platit, ale posunulo se alespoň vnímání zaměstnanců VS, že není samozřejmé, že RUBIKON Centrum má finance na svoje služby a je občas potřeba RUBIKON Centrum podpořit (např. formálním dopisem). • Stále je patrná přetíženost odborných pracovníků věznic.

U hraničního partnera ostatní NNO souvisí s projektem Společně na svobodu především snaha RUBIKON Centra získat podporu pro myšlenku formulace minimálního standardu při propuštění a jeho společné prosazování. To se zatím nedaří a toto téma nepředstavuje významnou agendu u ostatních NNO (ani těch sdružených do Asociace organizací v oblastí vězeňství (AOOV)). Vztahy s řadou ostatních NNO lze aktuálně charakterizovat jako bouřlivé, kdy lze nalézt mnoho signálů, že nedávno založené AOOV se z hlediska teorie dynamiky skupin nachází ve fázi „storming“ (Wheelan a Hochberger 1996).

Praxe projektu Společně na svobodu byla pro RUBIKON Centrum velmi inspirativní a vedla ke změnám i uvnitř organizace. Ukázala, že je zásadní dbát na kontinuitu práce mezi VTOS a svobodou jak v roli case managera, který zůstává pro klienta ve VTOS i na svobodě stejný, tak v rovině maximální návaznosti na práci odborných pracovníků věznice. Ukázala potřebnost řešit s každým klientem jeho individuální plán na základě jedinečných potřeb klienta. Ve fázi po propuštění na svobodu ukázal projekt další slepá místa např. zcela nedostatečný systém dávek hmotné nouze a chybějící důstojné a bezpečné bydlení pro osoby opouštějící VTOS.

4. Předběžná cost-benefit analýza

V této části se stručně zamyslíme nad ekonomickými aspekty projektu. Zde je nutné zvážit, zda náklady vynaložené na projekt jsou nižší než celospolečenské příjmy, resp. úspory celospolečenských nákladů. Má přitom smysl uvažovat ve třech úrovních, a to (i) na úrovni jedince, (ii) na úrovni projektu, a (iii) v úvaze o škálování projektu na celý relevantní systém. Tuto kapitolu je nutné chápat jako předběžnou, velmi nejistý je především použitý údaj o efektech na kriminální recidivu, který s úpravami přebíráme z jiného výzkumu.

Úroveň jednotlivce

Pro cost-benefit analýzu je vhodné vyčíslit či odhadnout následující proměnné:

a) náklady intervence (NI) na jednu podpořenou osobu z cílové skupiny;
b) společenská úspora plynoucí z úspěšné prevence recidivy u jedné osoby (SÚR)
c) společenská úspora plynoucí z úspěšného zaměstnání jedné osoby (SÚZ)
d) míru úspěšnosti intervence, a to jak z hlediska úspěšnosti zaměstnání CS (ÚIZ), tak z hlediska prevence recidivy (ÚIR) (tyto jevy jsou na základě uznávaných teorií recidivy korelované, avšak mohou se vyskytnout nezávisle, proto je vhodné o jejich ekonomických efektech uvažovat zvlášť);

Obecně platí, že některé položky jsou snadno spočitatelné a poměrně přímočaře je lze vztáhnout ke zkoumané intervence, jiné jsou více spekulativní a obtížněji vyčíslitelné. Volíme přístup, kdy se snažíme spočítat to, co lze poměrně snadno a pokoušíme se explicitně pojmenovat, co vědomě zanedbáváme a jakým směrem odhadujeme vliv těchto opominutých položek. Jednotlivé položky nejsou vždy zcela přesné, pro konzervativní odhad se snažíme zaokrouhlovat směrem nevýhodným pro zkoumanou intervenci.

Pokud

(1) $NI < \text{ÚIZ} \times \text{SÚZ} + \text{ÚIR} \times \text{SÚR}$

pak můžeme hovořit o nákladově efektivní intervenci. Volíme zde přístup obdobný jako v (Kváča 2018b; Kváča a Gottwaldová 2019b), avšak s aktualizovanými údaji na základě primárních zdrojů

Odhad jednotlivých parametrů modelu úspor

Náklady intervence - NI

Projekt, v jehož rámci intervence probíhala, má rozpočet cca 9,9 mil. Kč, avšak významná část nákladů se netýká přímé práce s klienty. Jde např. o náklady na evaluaci nebo na náklady na advokaci a šíření pilotovaného řešení. Náklady na přímou práci s klienty byly vyčísleny na 4 875 000 Kč, což při 78 podpořených osobách činí 62 500 Kč na jednu podpořenou osobu.

Společenská úspora plynoucí z úspěšné prevence recidivy (SÚR)

Tato položka zahrnuje velké množství dílčích nákladů a vychází z úvahy, jaká celospolečenská újma vzniká, pokud dojde ke kriminální recidivě. Můžeme vyjít z tohoto vzorce:

$$(2)\, \text{SÚR} = \text{Počet spáchaných TČ} \times (\text{Škoda na 1 TČ} + \text{Náklady na vyšetřování}) + \text{Počet trestních řízení} \times \text{Náklady OČTR} + \text{Délka trestu} \times \text{Náklady na VTOS}$$

Jednotlivé parametry odhadujeme na takto:

- Počet spáchaných trestných činů – podle policejních statistik za rok 2019 (Policie České republiky 2020) je ročně registrováno 199 221 trestných činů, 105 994 se jich

podaří objasnit (53 %), z toho 47 904 jich spáchali recidivisté (45 % z objasněných). Můžeme předpokládat, že recidivisté páchají i část neobjasněných TČ. Šlo by uvažovat směrem, že recidivisté budou „schopnější“ než prvopachatelé a tedy méně často odhaleni, použijeme však konzervativní úvahu, že i mezi neobjasněnými TČ je podíl pachatelství recidivistů stejný jako u objasněných, tedy 45 %. Tomu by odpovídalo cca 89 600 trestných činů ročně spáchaných recidivisty, neuvažujeme při tom trestné činy, které se udály, avšak nejsou registrované policií (např. protože je oběti nenahlásí). Tato čísla se meziročně nijak výrazně nemění. Současně víme, že ročně je propuštěno z VTOS 11 491 osob (Vězeňská služba ČR 2020, s. 145) a 63,68 % odsouzených nejsou prvotrestaní. Uvažujme míru kriminální recidivy na základě tohoto údaje na úrovni 63,5 %, jiné zdroje hovoří až o 70 % (Ministerstvo spravedlnosti nedatováno, s. 119). Pak by se z 11 491 propuštěných mělo VTOS vrátit zpět cca 7 300 osob. Těmto pravděpodobným recidivistům můžeme přičítat zmiňovaných 89 600 trestných činů, tedy řekněme 12 TČ na osobu[4].

- Škoda na jeden trestný čin - podle policejních statistik za rok 2019 (Policie České republiky 2020) je celková škoda v rámci všech trestných činů 24 262 637 tis. Kč, při výše uvedeném počtu TČ pak vychází průměrná škoda na jeden trestný čin na 121 787 Kč.
- Náklady na vyšetřování jednoho trestního činu – zde bychom rádi zjistili náklady Policie ČR na vyšetřování jedno trestního činu. Toto je velmi obtížné, jak upozorňuje už (Křelinová 2016, s. 24). Ani s odstupem dalších čtyř let není možné zjistit údaje, které by snadno umožnily potřebnou kalkulaci. Jelikož v rámci evaluace nemáme kapacity do zjišťování potřebných údajů pomocí Zákona o svobodném přístupu k informacím, použijeme údaje uvedené v (Křelinová 2016, s. 25). Zde autorka odhaduje náklady na jeden případ pro rok 2014 na 33 472 Kč. Tohoto údaje se konzervativně podržíme, i když by bylo možné uvažovat o valorizaci alespoň na úrovni inflace.
- Počet trestních řízení – z výše uvedených údajů víme, že jeden recidivista spáchá v průměru 12 TČ, avšak jen u 45 % z nich je zjištěn jako pachatel. Řekněme tedy, že s jedním recidivistou je vedeno trestní řízení u pěti trestných činů.
- Náklady na trestní řízení – zde se pokoušíme odhadnout náklady soudů a státního zastupitelství na jedno trestní řízení. Běžné výdaje soudů za rok 2019 jsou na úrovni (Ministerstvo spravedlnosti 2020, s. 55) 13 620 054 tis. Kč. Podíl trestní agendy odhadujeme na 25,34 %, a to podle podílu trestních soudců (přes 80 % běžných výdajů soudů tvoří platy), tedy 3 451 322 tis. Kč. V rámci soudní soustavy probíhá 100 558 trestních věci (tamtéž) (což poměrně dobře odpovídá 105 tis. objasněných trestných činů). Náklady na jednu trestní věc tak odpovídají cca. 34 300 Kč. Běžné výdaje státního zastupitelství pak činí 3 234 238 tis. Kč (Ministerstvo spravedlnosti 2020, s. 70), na jednu trestní věc tedy cca. 32 100 Kč. Neuvažujeme zde náklady na právní zastoupení odsouzených (není-li ex-offo).
- Délka trestu – podle (Vězeňská služba ČR 2020, s. 112) je nejčastější délka trestu mezi jedním a dvěma lety. Uvažujme tedy, že náš průměrný recidivista je odsouzen

[4] Pochopitelně ne všichni spáchají TČ v jednom roce, pokud však jde o průtokové proměnné, které se v čase dramaticky nemění, je tato úvaha přijatelným odhadem.

na 18 měsíců VTOS (přestože průměr je vyšší a u recidivistů jsou obvyklé vyšší sazby), tedy 547 dní.

- Náklady na výkon trestu odnětí svobody - (Vězeňská služba ČR 2020, s. 50) vyčísluje výdaje na jednu vězněnou osobu na 1492 Kč za den VTOS.

Pokud tyto údaje dosadíme do vzorce (2) získáváme

$$(3)\, SÚR = 12 \times (121\,787\ Kč + 33\,472\ Kč) + 5 \times 66\,400\ Kč + 547 \times 1492\ Kč = 3\,011\,232\ Kč$$

Spočítali jsme zde, že společenské náklady na recidivu jedné osoby dosahují i za poměrně konzervativních předpokladů tří milionů Kč. Existuje zároveň řada oblastí, které jsme pro složitost propočtu či obtížnou dostupnost dat do rovnice nezařadili. Jedná se například o náklady na právní zastoupení obžalovaných, nehmotné újmy způsobené trestnou činností (např. zranění či smrt obětí), efekty na rodiny odsouzených (veškeré multiplikace kriminální životní dráhy, sociálního vyloučení či nižšího vzdělání v rodinách, kde rodič není přítomný pro výkon trestu odnětí svobody) atd.

Společenská úspora plynoucí z úspěšného zaměstnání (SÚZ)

Pokud budeme uvažovat průměrnou mzdu jaké dosahují naši klienti ve výši 17 000 Kč hrubého, odpovídá to výši zaplacených daní a sociálního a zdravotního pojištění (tedy příjem veřejných rozpočtů) 3220 Kč měsíčně, resp. 38 640 Kč ročně za poplatníka a dalších 5746 Kč měsíčně, resp. 68 952 Kč v odvodech zaměstnavatele[5]. Výše podpory v nezaměstnanosti (při konzervativních předpokladech minimální výše a časového rozsahu) činí 21 732 Kč [6]. Celkově tak lze uvažovat o celospolečenském přínosu situace kdy je osoba zaměstnaná na místo nezaměstnané ve výši 129 324 Kč za jeden rok. To odpovídá zatím skutečně zjištěnému efektu. Současně však očekáváme, že čistý efekt intervence bude přesahovat jeden rok a úspora z úspěšného zaměstnání dále poroste. I zde uvažujeme pouze snadno vyčíslitelné údaje a neuvažujeme jakékoliv multiplikační efekty v ekonomice.

Míra úspěšnosti intervence (zaměstnání) – ÚIZ

Míru úspěšnosti intervence (zaměstnání) můžeme dobře odhadnout na základě kontrafaktuální situace u zaměstnanosti. Odhadujeme, že intervence vygenerovala 148,25 dodatečných člověkoměsíců práce za první rok na svobodě. To odpovídá 12,35 dodatečně zaměstnané osoby z IS o velikosti 78 osob, tedy úspěšnosti 15,83 %.

Míra úspěšnosti intervence (recidiva) – ÚIR

Pro úspěšnost intervence z hlediska prevence recidivy zatím nemáme žádná data. Jejich sběr plánujeme až s relevantním odstupem po skončení projektu. Dle výzkumu IKSP „Zaměstnání jako faktor desistence“ (Tomášek et al. 2017) však zaměstnanost výrazně napomáhá snižování recidivy (pouze cca desetina legálně zaměstnaných recidivuje). Bylo by tedy možné předpokládat ÚIR = 0,9 ÚIZ. V našem případě ale chceme být opatrní a bereme v úvahu, že patrně pracujeme s náročnější cílovou skupinou. Z konzervativních důvodů prozatím volíme tento parametr na úrovni ÚIR = 0,5 ÚIZ, tedy na úrovni 7,92 %. Tento parametr je zatím klíčovou nejistotou v našem výpočtu a je v plánu jej aktualizovat poté, co se podaří získat informace o kriminální recidivě naší CS.

---

[5] https://www.finance.cz/dane-a-mzda/kalkulacky-a-aplikace/mzdovy-kalkulator/?rozsirena=0&hruba_mzda=17000&pocet_deti=&invalidita_ztp=0&deti_ztp=0&dite_ztp_1=0&dite_ztp_2=0&dite_ztp_3=0&dite_ztp_4=0&dite_ztp_5=0&invalidita=0&invalidita3=0&ztp=0&student=0&sluz_auto=&duch_stud_mat=0&vysledek=1&do=application-payRoll-submit&nahled=1

[6] https://www.finance.cz/518363-vyse-podpory-v-nezamestnanosti/

Z dosud zjištěných údajů můžeme tvrdit, že pokud se na úrovni čistých efektů podaří jednu osobu zaměstnat a současně zachránit před kriminální recidivou, můžeme jen na úrovni snadno spočitatelných údajů odhadnout celospolečenský přínos ve výši 3 140 tis. Kč.

Dosaďme nyní tyto údaje do vzorce (1), abychom zjistili limitní výši nákladů na jednu podpořenou osobu, má-li být intervence společensky přínosná. Dostáváme

(4) $\acute{U}IZ \times S\acute{U}Z + \acute{U}IR \times S\acute{U}R = 0{,}1583 \times 129\,324\ K\check{c} + 0{,}0792\ \times 3\,011\,232\ K\check{c} = 258\,811\ K\check{c}$

Tedy, intervence je ekonomicky efektivní, pokud náklady na jednu podpořenou osobu v IS jsou nižší než 258 811 Kč. Srovnáme-li to se skutečnými náklady ve výši 62 500 Kč na jednu podpořenou osobu, dostáváme čistý přínos na jednu osobu ve výši 196 311 Kč, případně návratnost investice ve výši 414 %. Vzhledem k tomu, že náklady a přínosy nejsou příliš rozdělené v čase, abstrahujeme od diskontování na čistou současnou hodnotu.

Úroveň projektu

Z výsledku (4) lze snadno odvodit výši celkové společenského přínosu projektu. Uvažujeme-li o 12,35 dodatečně zaměstnané osobě a o 6,18 osobách, u kterých se podařilo předejít kriminální recidivě, to vše při velikosti intervenční skupiny 78 osob, získáme vynásobením výsledku (4) počtem 78 celkový společenský přínos ve výši

(5) $257\,417\ K\check{c}\ \times 78 = 20\,187\,258\ K\check{c}$

Projekt tedy vygeneroval společenský přínos přes 20 mil. Kč, a to při celkových nákladech ve výši 9,9 mil. Kč, z čehož však práce s klienty, tedy skutečné náklady intervence činily pouze 4 875 000 Kč. Jedna vynaložená koruna na práci s klienty přinesla společenskou úsporu ve výši 4,14 Kč.

Obrázek 15 – Úspora nákladů pro společnost na investovaných 100 Kč.

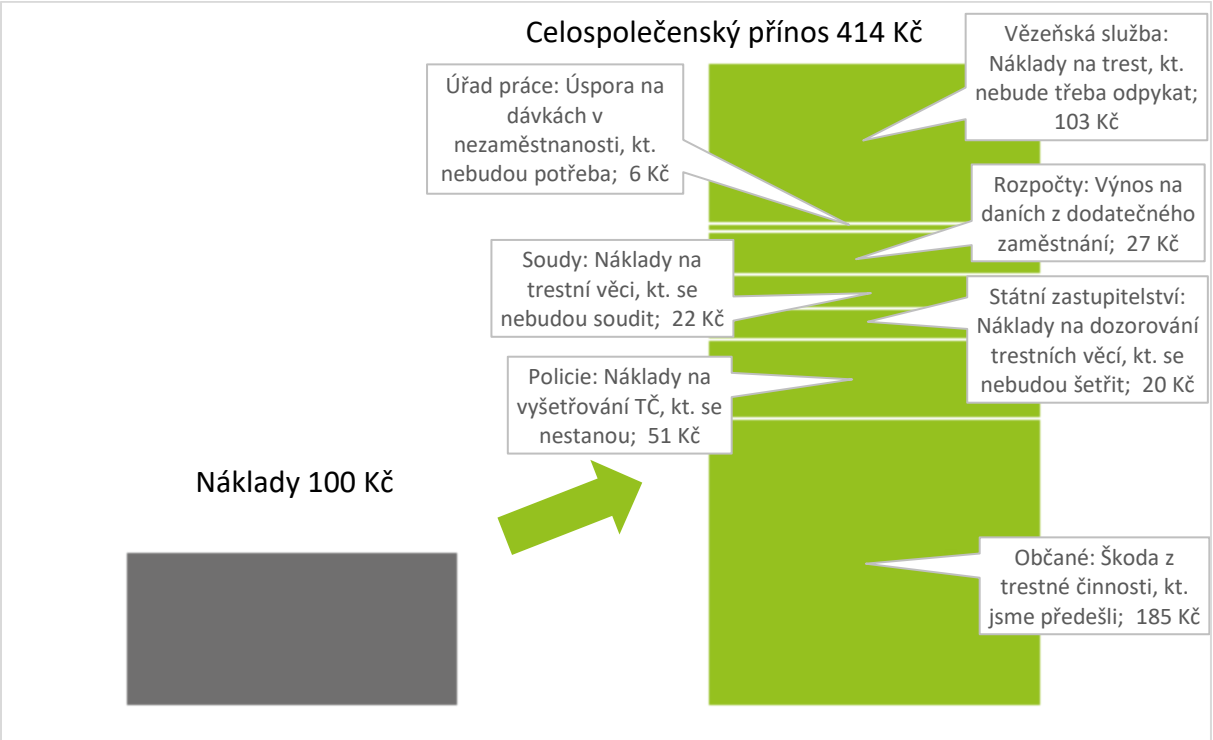

Úroveň systému

Zkoumaná intervence představuje poměrně malý pilot. Při 78 osobách v intervenci a 11 491 propouštěných osobách z VTOS ročně to představuje pokrytí jen 0,6788 % propouštěných. Pokud bychom dokázali intervenci při stejné efektivitě škálovat na celou vězeňskou populaci, mohli bychom dosáhnout zaměstnání dodatečných 1 819 osob a prevenci recidivy u 909 osob. Celospolečenské přínosy takového zlepšení systému trestní justice by představovaly přes 2,9 mld. Kč, při potřebné investici ve výši 718 mil. Kč.

Zároveň nám pohled na systém odhaluje potenciál pro další zkvalitňování intervence, resp. celého systému trestní justice. Naše intervence pravděpodobně snižuje kriminální recidivu o cca 8 procentních bodů. Z mezinárodního srovnání však plyne, že zatímco ve špatných systémech (vč. ČR) je kriminální recidiva více než dvoutřetinová, v nejkvalitnějších je méně než třetinová (Yukhnenko et al. 2020). Výsledky této intervence nejsou špatné, ale skutečně kvalitní systém trestní justice může být ještě 4x-5x lepší.

Shrnutí

Projekt je na základě předběžné cost-benefit analýzy a za konzervativních předpokladů vysoce ekonomicky efektivní. Společenský přínos jedné úspěšné prevence kriminální recidivy a současného zaměstnání osoby s trestní minulostí dosahuje 3 140 tis. Kč. Při nákladech projektu ve výši 62 500 Kč na podpořenou osobu je tak i při relativně nízké úspěšnosti (zjištěný čistý efekt u zaměstnání na úrovni 15,8 procentního bodu a odhadovaný u recidivy na 7,9 p.b.) celospolečenský přínos vyšší, a to přes 250 tis. Kč na jednu podpořenou osobu. Ve stručnosti, jedna koruna vložená do práce s klienty tímto způsobem, generuje 4,14 Kč úspor v podobě zdanění dodatečné práce, prevence škody z kriminální činnosti a nákladů na její vyšetřování, souzení a výkon dalšího trestu. Potenciál pro zkvalitnění systému trestní justice však zůstává velký, námi zkoumaná intervence by snížila rozdíl mezi českou mírou recidivy a nejlepšími systémy ve světě jen asi o čtvrtinu či pětinu.

5. Diskuze hlavních závěrů

V této kapitole se pokusíme diskutovat hlavní evaluační zjištění v širším kontextu systému trestní justice. Tato diskuze tak přestává být čistě evaluační a zahrnuje i prvky expertního pohledu na problematiku.

Zkoumaná intervence se odehrává v prostředí českého systému trestní justice, který je v mnoha parametrech v mezinárodním srovnání asi oprávněně řazen mezi ty hůře fungující. S přibližně 200 odsouzenými na stotisíc obyvatel patří ČR spolu se Slovenskem, Polskem a baltskými státy k nejvězněnějším zemím v Evropě, kdy země jako Francie nebo Německo mají těšně pod 100 vězněných na stotisíc obyvatel a lídr tabulek, Finsko, jen těsně nad 50 (Eurostat 2020). Přes 60 % vězňů není uvězněno poprvé (Drahý et al. 2018, s. 36).

Příčin může být mnoho, počínaje vysokým užíváním ukládání krátkých trestů odnětí svobody, po samotné nastavení funkčnosti a základní filosofie systému penitenciární a postpenitenciární péče. Jak upozorňuje (Mertl 2020, s. 524), *„existuje systémová kontradikce spočívající v nastavení českých věznic, které akcentují a zesilují vliv prizonizace, ale odborný vězeňský personál i někteří sociální pracovníci/pracovnice následně od vězněných a propuštěných osob v různých situacích vyžadují jejich osobní iniciativu a zodpovědnost a autonomii, která byla ovšem předtím systematicky ve vězení potlačována*.“ Diskuze se přitom odehrává v rovině, která nese znaky argumentačního klamu v podobě falešného dilematu (a částečně je přebírá i Mertl): responsibilizace vs. rehabilitace (Mertl 2020, s. 525 a násl.). Buď mají pravdu zastánci responsibilizace v tom, že za své činy je (mj. i v trestním smyslu) odpovědný jedinec, a proto nelze z trestných činů vinit systém trestní justice (a proto nezáleží na tom, jak je nastaven). Nebo mají pravdu zastánci rehabilitace, kdy je odsouzený do značné míry obětí společnosti a (dis)funkčnosti společenských systémů, a musí mu býti pomáháno, což je mnohdy, jak vysvětluje koncept sociální konstrukce cílových skupin (Schneider a Ingram 1993) politicky neprůchozí, protože „deviantům se nepomáhá“. Tato dychotomie je ale falešná. Současně totiž může platit, že odpovědnost za činy leží na jedinci, což je i jádrem evropských právních systémů, ale současně mají správci systémů neoddiskutovatelnou odpovědnost za chování systémů: platí totiž, že určité systémy podporují či naopak odrazují od určitého chování. Existuje-li systém, který generuje ve společnosti poloviční kriminalitu oproti aktuálnímu stavu, pak jako správce systému odpovídám nepřímo za polovinu trestné činnosti, která se odehrává, jakkoliv jsou za trestné činy primárně odpovědní pachatelé.

V tomto kontextu se zkoumaný projekt Společně na svobodu snaží překlenout významné množství problémů jinak běžných v českém systému trestní justice. Jeho podstatou je snaha o větší integraci služeb (v tomto případě především mezi konkrétní věznicí a neziskovou organizací) a zároveň individualizovaná podpora klientů. To je přesně v souladu s tezí, že *„bez vhodného nastavení společenských institucí a struktur, které by reflektovalo vliv prizonizace a specifickou marginalizovanou a zranitelnou pozici propuštěných osob, se šance na úspěšný návrat do společnosti velmi snižuje. Vhodným nastavením se jeví zejména dostupná terénní sociální práce, která by poskytovala praktickou pomoc s problémy, které osoby po svém propuštění řeší, psychologickou podporu a motivaci a také otevřenou, empatickou a naslouchací interakci.“* (Mertl 2020, s. 527)

Naše evaluační zjištění jasně ukazují, že praxe projektu Společně na svobodu je prokazatelně lepší než nulový scénář, tedy běžná praxe, a jde tedy o krok správným směrem. Zároveň se ukazují i omezení, neboť intervence používaná v projektu je účinná jen na část klientů a selhává u mnoha jiných.

Zde může být vhodné si pomoci teorií středního dosahu formulovanou Markem Smithem. Smith ve zkratce poukazuje na to, že se empiricky setkává se třemi skupinami sociálně znevýhodněných klientů (Smith 2019). První jsou „snadní“, lidé jejichž život jednorázově vykolejil a potřebují omezenou, v zásadě jednorázovou pomoc v nějaké dimenzi svého života. Takovýchto klientů je současně velmi málo. Druhou skupinou jsou „zamotaní“, osoby, které čelí většímu komplexu provázaných problémů, z nichž ale žádný sám o sobě není zásadní či neřešitelný. Toto je možná největší skupina klientů. Jejich prognóza je však nedobrá – empiricky se téměř nikdo ze svízelné situace nedostává, v lepším případě tam jejich situace stagnuje a v horším se postupně propadají do skupiny třetí. Důvodem zde je především nedostatek výdrže v řešení svých problémů či neschopnost se v nich dobře zorientovat. Konečně třetí skupinou jsou klienti „v pasti“. Tito lidé čelí hlubokým problémům, které jsou zcela zjevně neřešitelné bez rozsáhlé odborné pomoci a ani ta nemusí být účinná. Nejjistější cestou řešení situace těchto klientů je prevence, tedy zabránění tomu, aby se ocitli v pasti. Mark Smith pak poukazuje na nesoulad mezi tím, co tyto skupiny potřebují a tím, jaké veřejné služby obvykle existují. Ty totiž nabývají toliko dvou základních podob: transakční podpory, tedy jednorázová podpora, zpravidla značně standardizovaná, poskytovaná bez hlubší znalosti konkrétních problémů (např. výplata dávky, zprostředkování nabídky práce na Úřadu práce) nebo naopak v podobě intervence, tedy nákladné a rozsáhlé odborné služby (nebo „služby“) v podobě adiktologické léčby či uvěznění atd. Problémem je absence odpovídající služby pro osoby „zamotané“ – transakční podpora jim nepomůže, ale pro intervenci nejsou dostatečně znevýhodněné – k té se dostanou až po zhoršení situace za nějakou dobu. Potřebnou podobu služby Smith označuje za podporu, v podobě v zásadě laické, ale hluboce lidské podpory – zájmu o druhého, nesouzení, důvěry, dodávání odvahy a vůle k „vymotávání se“ ze složité situace a případně koučovacích přístupů pro lepší orientaci v problémech. I u našich klientů, osob s trestní minulostí, Mertl upozorňuje na to, že „*největším problémem [je] absence podpory a možnosti s někým problém sdílet a na druhé straně že pokud jim něco někdy pomohlo, byla to osoba, která s nimi vykonávala sociální práci a měla o ně zájem*.“ (Mertl 2020, s. 528)

Lze se tak domnívat, že postupy Společně na svobodu jsou úspěšné především pro „zamotané klienty“ a selhávají častěji u klientů „v pasti“. Kdo je kdo, se však neurčuje snadno. Zcela zjevným případem klienta „v pasti“ je případ pana Jana s jeho nízkou mentální vyzrálostí, se kterou není prakticky schopen žít mimo instituci. Atributem mnoha klientů v pasti bude jejich závislost v míře vyžadující odbornou intervenci. Na několika případových studiích se ukazuje, že relaps do drogové závislosti je častou příčinou neúspěchu v rámci Společně na svobodu.

Výsledky evaluace ukazují, že praxe Společně na svobodu je lepší než nulový scénář v podobě běžné situace (tedy situace kontrolní skupiny). Současně nám předběžná cost-benefit analýza ukazuje i vysokou ekonomickou výhodnost praxe Společně na svobodu. Přesto je intenzita čistých efektů relativně malá. V určitém zjednodušení platí, že přibližně třetina odsouzených se do vězení nikdy nevrátí, třetina dlouhodobě propadne kriminálními stylu života a o osudech zbývající třetiny rozhoduje kvalita systému trestní justice. Společně na svobodu však dokáže ovlivnit jen menšinu z té třetiny ovlivnitelné kvalitou systému.

Obrázek 16 - Pokrok je jen částečný

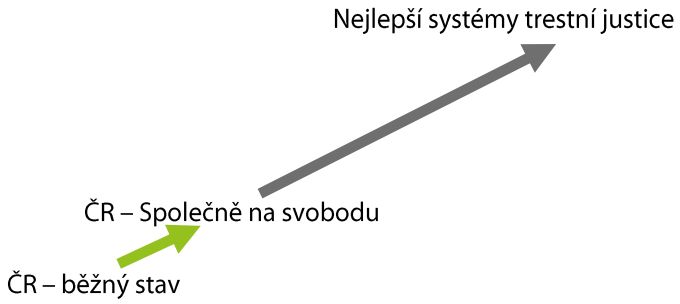

Krátce se proto zastavme u úvah, kam by se dále měla ubírat praxe, jejíž směr projekt Společně na svobodu dobře vytyčil. Nalézáme zde dvě oblasti inspirace. Hillary Cottam (Cottam 2019) ve svých experimentech s nejrůznějšími sociálně znevýhodněnými skupinami ukazuje, že možnou a efektivnější alternativou k práci založené na vztahu jeden poradce vs. jeden klient (jak to dělá Společně na svobodu) je vybudování facilitované vzájemně se podporující komunity, kde mají znevýhodnění jednak možnost se podporovat navzájem a současně mohou navazovat zdravé sociální vazby na jiné osoby, což i odpovídá teoriím o resilientních sociálně-ekologických systémech (Simonsen 2014). Tento způsob práce se jeví jako velmi efektivní především pro „zamotané“ klienty v Smithově typologii.

Druhým směrem je pak další postup v integraci služeb a zavedení case managementu nikoliv pouze v rámci jedné organizace, ale napříč organizacemi. Stručný přehled základních principů přináší (Adams et al. 2017), systémy trestní justice blížící se tomuto pojetí jsou popsány v (Bourgon 2012) – příklad Singapur, případně (McFee a Taylor 2014) – příklad provincie Saskatchewan v Kanadě.

Budoucnost přístupu založeného na Společně na svobodu se musí vyrovnat se dvěma hlavními výzvami:

Zaprvé, nalézt systémový a udržitelný způsob financování. Přestože se předpokládá bezprostřední pokračování Společně na svobodu dokonce v pěti věznicích, zdroje jsou opět projektové.

Zadruhé, pro další kvalitativní posun je třeba nalézat způsoby lepší spolupráce, integrace služeb, sdílení informací a casemanagementu napříč řadou organizací veřejného i neziskového sektoru.

Navazující studie

Bez ohledu na ukončení projektu ke konci roku 2020 předpokládáme pokračovaní evaluační práce ve dvou ohledech. Zaprvé chceme na administrativních datech dále sledovat situaci na trhu práce u IS i KS. Zde bude zajímavé odhalit, jak dlouho budou pozitivní efekty na zaměstnanost přetrvávat a zda náhlé zlepšení u KS při posledním dosavadním údaji (srpen 2020) bude mít trvalejší charakter. Zadruhé chceme v relevantním odstupu ověřit na administrativních datech efekt na kriminální recidivu. Smysl to má provést někdy na přelomu let 2021 a 2022, kdy již bude cílová skupina dostatečně dlouho po výstupu z VTOS, ke kterému došlo v průběhu projektu. Oba tyto údaje budou posléze klíčové pro aktualizaci cost-benefit analýzy, která se prozatím v klíčovém údaji efektů na kriminální recidivu opírá o odhad.

6. Doporučení

A) Doporučení pro RUBIKON Centrum

A1 – Ještě lepší integrace služeb

Dále rozvíjet case management, integraci služeb a spolupráci formálních i neformálních sítí kolem klientů. Budoucí model přitom nemusí dominantně stát na vztahu 1:1 mezi klientem a poradcem, ale může se více opírat o facilitaci komunity kolem klientů, jak prakticky ukazuje (Cottam 2019) a kam v rámci RUBIKON Centra směřují i úvahy v rámci projektu Zajímá nás, jak to vidíte vy. Takový přístup může být jak účinnější, tak levnější. I při dominantním přístupu poradce-klient jsou tři oblasti obzvláště nutné pro experimentování s lepším nastavením služby. Zaprvé, a především, je to adiktologická podpora a potřeba lepších výsledků u zvládání závislostí na straně klientů, zadruhé častější a hlubší spolupráce s rodinami klientů a zatřetí další prohloubení spolupráce s dalšími službami a přechod od propojování klienta na další služby k aktivnější koordinaci sítě aktérů kolem klienta (anebo spolupráce s takto pojatým case management zajišťovaným jinou organizací.

Reakce RUBIKON Centra:
Projekt Společně na svobodu byl v RUBIKON Centru prvním pokusem pracovat s klienty na celé šíři jejich problémů a koordinovat pomoc klientům v rámci case managmentu. V započatém záměru chceme pokračovat a dále ho rozvíjet. Proto nyní realizujeme projekt „Zajímá nás, jak to vidíte vy“ zaměřený na revizi stávajících služeb zejména pohledem klientů a modelování účinnější práce. Dlouhodobě též vnímáme časté selhání klientů z důvodu nezvládnuté závislosti. Optimální řešení, zaměstnat adiktologa a včlenit adiktologické poradenství mezi běžné služby RUBIKON Centra, zatím selhává na finančních možnostech organizace. Doporučení důsledněji pracovat s rodinou a aktivněji koordinovat síť aktérů vnímáme jako prospěšné, budeme usilovat o zlepšení v této oblasti.

A2 – Podpora chápání systémových souvislostí

Podporovat lepší chápání systémových souvislostí (big picture) kriminální justice u dalších aktérů, a to především státních, tak i dalších. Toto by mělo napomáhat lepší spolupráci mezi všemi relevantními aktéry a tím i posunu v kvalitě systému trestní justice, který v mnoha parametrech patří k nejslabším v rámci EU.

Reakce RUBIKON Centra:
Oblast systémových změn a souvislostí vnímáme jako stěžejní a v současné době na ni klademe velký důraz. V RUBIKON Centru vznikl materiál, který analyzuje data trestní justice v ČR za rok 2019, identifikuje klíčové problematické body a navrhuje 6 kroků k řešení. S tímto materiálem nyní seznamujeme relevantní stakeholdery. Dalším nástrojem k systematičtějšímu řízení spolupráce s aktéry a vyhodnocování posunů je metoda Outcome mapping, kterou budeme nadále využívat.

A3 – Využití PICTS-cz pro práci s klienty

Inventář stylů kriminálního myšlení, který byl využit pro evaluaci projektu, má primární funkci jako nástroj pro práci s klienty. Využití tohoto potenciálu by přineslo do poskytovaných služeb další profesionální rozměr. Je však proto třeba angažovat psychologa proškoleného v nástroji. Tento by následně mohl podporovat jednotlivé poradce, zvláště u složitějších případů.

Reakce RUBIKON Centra:
Používání PICTS-cz by do našich služeb jistě přineslo pozitivní dopad. Obáváme se však dalšího finančního zatížení, kterým by došlo k poklesu dlouhodobé udržitelnosti služeb. Inventář PICTS-cz vnímáme jako jednoznačně vhodný nástroj pro systémové využití v rámci

odborného zacházení s trestanými klienty, považujeme za vhodné směřovat jeho využití do státní správy, zejména k VS ČR a PMS.

A4 – Větší zaměření se na ženy nebo přihlížení k hodnotám SARPO v rámci výběru klientů

Platí-li, že současná poptávka po službách RUBIKON Centra je větší než kapacita, nabízí se dvě možnosti, kam cílit svoji pozornost. Jednou je soustředit se primárně na ženy s trestní minulostí, a to ze dvou důvodů. Jednak už v průběžné zprávě jsme přinesli poznatek o jejich relativně větším sociálním znevýhodnění oproti mužům ve stejné situaci, jednak některé výsledky naznačují, že intervence lépe funguje u žen. Druhou možností je jako doplňkové kritérium používat poznatky zjištěné u EO 2, tedy že špatná výchozí situace u dynamických rizik Bydlení, Rodina a sociální kontakty, Finance a částečně také Zaměstnanost spíše souvisí s úspěchem v intervenci, zatímco špatná situace u dynamických rizik Závislosti, Osobnost a chování a Výchova a vzdělání spíše souvisí s neúspěchem v intervenci.

Reakce RUBIKON Centra:

Systémová práce s vězněnými a propuštěnými ženami je otázkou, která si v oblasti trestní politiky státu zaslouží větší pozornost, než je jí v současné době věnována. Vzhledem k dlouhodobě dobré spolupráci s věznicí Světlá nad Sázavou budeme s CS žen s trestní minulostí pracovat i nadále. Vnímáme, že ženy potřebují jiný přístup a řeší jinou škálu problémů než muži s trestní minulostí. V letech 2016-2018 jsme realizovali genderově zaměřený projekt „Dejme šanci ženám se záznamem“, který ukázal specifika a možnosti práce s ženami s trestní minulostí. V rámci tohoto projektu se osvědčilo, kdy byl jeden pracovník (pracovnice) vyčleněn specificky na práci s ženami, a to včetně přesahu do specifických témat jako např. sociálně-právní ochrany dětí. V této praxi chceme pokračovat, pro věznici Světlá nad Sázavou jsme vyčlenili pracovnici, která je díky svému psychologickému vzdělání schopna reagovat na specifické potřeby žen. Téma ženy a justice bylo v rámci strategického plánování identifikováno jako jedna z priorit RC na další roky, kromě přímé práce bude téma i součástí aktivit zaměřených na iniciaci odborné diskuse a systémovou změnu.

A5 – Evaluace na úrovni služby

Zvažte odklon od evaluace jednotlivých projektů a zavedení kontinuální výsledkové evaluace vašich služeb jako celku, s maximálním využitím administrativních dat. To by mělo přinést větší počty zkoumaných klientů a tím i větší vypovídající schopnost výsledků. Vhodné může být také zapojení do primárně vědeckých projektů (např. IKSP).

Reakce RUBIKON Centra:

Evaluaci a měření dopadu považujeme za velmi přínosné, získaná data vnímáme jako nutný předpoklad pro hledání fungujících řešení. Neziskový sektor může v oblasti navrhování řešení na základě výsledků evaluace plnit roli inovátora, musí však pro tuto roli zajištěné financování. Administrativní data má v tuto chvíli v rukou státní správa a je pro nás téměř nemožné se s nimi nakládat. Současně vnímáme, že část dat zcela chybí. Domníváme se, že možnosti neziskového sektoru jsou v oblasti měření dopadu s využitím administrativních dat velmi mizivé. V této oblasti vnímáme primární roli a zodpovědnost státu a státní správy, která s daty disponuje. Apel na měření dopadu a práce s administrativními daty je jedním z 6 identifikovanými doporučení pro změnu, které RUBIKON Centrum zahrnulo do podkladů pro advokační práci.

B) Doporučení pro evaluátory a výzkumníky u obdobných intervencí

B1 – Vhodné navazující studie v podobě PICTS-cz u ženské populace a pro rozsáhlejší sledování klientů intervencí na svobodě

Výzkum v této evaluaci naznačil (na omezeném vzorku) poměrně překvapující rozdíly mezi muži a ženami v českých věznicích ve srovnání s rozdíly mezi muži a ženami v jiných státech - viz Průběžná evaluační zpráva 2 - (Kváča a Gottwaldová 2020, s. 31) a také zajímavý přepokládaný vývoj škál PICTS-cz u kontrolní skupiny na svobodě (tato zpráva, řešení EO 1). Obojí má výzkumný potenciál přesahující zájem realizátora projektu.

B2 – Pozor na bias vyplývající z různé kvality vztahu mezi tazateli a respondenty v případě, že ke sběru dat využíváte realizační tým

Využití dotazníku Ekonomické a sociální integrace se ukázalo jako poměrně problematické a v důsledku málo užitečné. Z logistických důvodů jsme volili sběr dat ze strany poradců pracujících přímo s klienty a opomněli jsme vzít v úvahu, že použitý nástroj je pravděpodobně silně závislý na kvalitě vztahu mezi tazatelem a respondentem, což patrně způsobilo závažný bias mezi intervenční a kontrolní skupinou na úrovni kvality měření. Nástroje více nezávislé na tazateli (např. v našem případě rovněž použité PICTS-cz) jsou v těchto situacích vhodnější.

B3 – Za dopadovou evaluaci intervencí směřujících na tuto CS by měl odpovídat veřejný sektor.

S ohledem na kritickou závislost evaluace u této CS na administrativních datech je mírně řečeno podivné, že odpovědnost za evaluaci nese soukromý subjekt, který nemá dobré právní postavení k využití vhodných dat. V projektu jsme toto částečně překonali, ale za cenu nutné anonymizace dat, což vedlo k vyloučení možnosti některých potenciálně užitečných analýz především v oblasti cílení intervence na vhodné klienty. Subjekty veřejného sektoru (GŘ VS, MPSV) by neměly outsourcovat svoji odpovědnost za učení se.

C) Zeď nářků – doporučení pro další aktéry v systému trestní justice

V této části shrnujeme doporučení, která nesměřují k realizačnímu týmu projektu, neboť jsou mimo sféru jeho přímého vlivu. Zpravidla upozorňují na systémové problémy na úrovni příslušných veřejných politik. Po pravdě řečeno, neočekáváme, že by na základě této evaluace došlo ke změně, ale je třeba si existující systémové problémy stále připomínat.

C1 – Systémové financování

Adresát: Ministerstvo spravedlnosti, Ministerstvo práce a sociální věcí, Ministerstvo vnitra

V rámci systému trestní justice nalezněte systémové řešení financování intervencí obdobných Společně na svobodu. Společenská návratnost takových výdajů je velmi vysoká.

C2 – Lépe slaďte politiky dotýkající se životní situace „jsem propuštěn z vězení“ tak, aby usnadňovaly desistenci

Adresát: Ministerstvo spravedlnosti, Ministerstvo práce a sociálních věcí

Přestože existují dílčí veřejné politiky, které ošetřují životní situaci „jsem propuštěn z vězení“, nejsou nastaveny tak, aby usnadňovaly desistenci. Většina z nich je nekompatibilní se schopnostmi člověka, který opouští VTOS (viz též rozpor mezi responzibilizací a rehabilitací (Mertl 2020)). Vede to ke kriminalitě prvního dne a opakování bludného kruhu recidivy.

C3 – V krizi chraňte ohrožené

Adresát: Ministerstvo práce a sociálních věcí

Řada zkušeností z nouzového stavu vyvolaného pandemií COVID-19 ukazuje, že mnoho klientů se v tomto krizovém stavu ocitlo bez jakékoliv pomoci a některé elementy sociálního systému přestaly prakticky existovat. Dobře nastavená krizová infrastruktura by však naopak měla nejslabší účinně bránit.

C4 – Umožněte takovou délku projektů financovaných z ESF, která odpovídá dynamice společenského problému, které mají řešit

Adresát: MPSV, řídicí orgán OP Z, Národní orgán pro koordinaci MMR, Evropská komise (DG EMPL)

Každý sociální problém má specifickou dynamiku svého řešení, přesto jsou všechny ESF projekty zpravidla dvouleté až tříleté. Umožňuje to sice řídicímu orgánu lépe řídit alokaci, ale vede to ke vzniku projektů, které svoji předdefinovanou délkou nejsou optimální pro řešení daného problému. Projektům směřujícím na tuto CS by vzhledem k době, které je nutná k projevení recidivy lépe vyhovoval delší běh (alespoň 4-5 let).

Použité zdroje

ADAMS, Eddy, Mike CAMPBELL, Fintan FARRELL, Toby JOHNSON, Richard KOKEŠ, Vladimír KVÁČA, Allan MERCER, Jyostna PATEL a Leda STOTT, 2017. *Integrated services - Early lessons from transnational work in the European Social Fund* [online]. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Technical Dossier no.3. ISBN 978-92-79-73932-3. Dostupné z: https://ec.europa.eu/esf/transnationality/filedepot_download/1145/1202

ALDANA, Steven G a Wendy LILJENQUIST, 1998. Validity And Reliability Of A Financial Strain Survey. **9**, 9.

BEACH, Derek a Rasmus PEDERSEN, 2013. *Process-Tracing Methods: Foundations and Guidelines* [online]. ISBN 978-0-472-05189-2. Dostupné z: doi:10.3998/mpub.10072208

BLATNÍKOVÁ, Šárka, Petra FARIDOVÁ a Marek VRANKA, 2016. *Kriminální styly myšlení: Inventář PICTS-cz*. B.m.: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. ISBN 978-80-7338-156-1.

BOURGON, Jocelyne, 2012. The Story of the Singapore Prison Service: From Custodians of Prisoners to Captains of Life. 14.

COTTAM, Hilary, 2019. *Radical Help : How We Can Remake the Relationships Between Us and Revolutionise the Welfare State*. 10. vyd. London: Virago Press. ISBN 978-0-349-00909-4.

CRONQVIST, Lasse, 2019. *QCA Add-In.* [online]. Dostupné z: https://www.qca-addin.net

DRAHÝ, František, Jindřich HŮRKA a Michal PETRAS, 2018. *SARPO: charakteristiky odsouzených v českých věznicích : deskriptivní studie*. ISBN 978-80-270-5197-7.

EARL, Sarah, F. CARDEN, Michael Quinn PATTON a Terry SMUTYLO, 2001. *Outcome mapping: building learning and reflection into development programs*. Ottawa: International Development Research Centre. ISBN 978-0-88936-959-7.

ESS, 2018. *European Social Survey (ESS) : ESS Round 9 - 2018 Czechia* [online] [vid. 2020-11-22]. Dostupné z: https://www.europeansocialsurvey.org/data/country.html?c=czechia

EUROSTAT, 2020. Prison statistics - Statistics Explained. *Eurostat Statistics Explained* [online] [vid. 2020-12-05]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Prison_statistics

KALLEBERG, Arne L, 2014. *Measuring Precarious Work : A WORKING PAPER OF THE EINet MEASUREMENT GROUP* [online]. 2014. B.m.: University of North Carolina at Chapel Hill. Dostupné z: https://cpb-us-w2.wpmucdn.com/voices.uchicago.edu/dist/5/1068/files/2018/05/einet_papers_kalleberg-1owgfyz.pdf

KHANDKER, Shahidur R., Gayatri B. KOOLWAL a Hussain A. SAMAD, 2010a. *Handbook on impact evaluation: quantitative methods and practices*. Washington, D.C: World Bank. ISBN 978-0-8213-8028-4.

KHANDKER, Shahidur R., Gayatri B. KOOLWAL a Hussain A. SAMAD, 2010b. *Handbook on impact evaluation: quantitative methods and practices*. Washington, D.C: World Bank. ISBN 978-0-8213-8028-4.

KŘELINOVÁ, Lenka, 2016. *Společenské náklady recidivy a zhodnocení efektivnosti intervencí pro její snížení*. Praha. Diplomová práce. Vysoká škola ekonomická v Praze.

KVÁČA, Vladimír, 2018a. *Evaluační plán projektu Společně na svobodu*. Praha: Rubikon CENTRUM.

KVÁČA, Vladimír, 2018b. *Závěrečná evaluační zpráva projektu RESTART II* [online]. Praha: Polytechna Consulting, a. s. Dostupné z: https://esf2014.esfcr.cz/PublicPortal/Views/Projekty/Public/ProjektDetailPublicPage.aspx?action=get&datovySkladId=9DBA005B-9E17-4CB1-B216-FADBA16917F7

KVÁČA, Vladimír, 2019. *Pokyny pro sběr dat ESI I, II a IIIR*. Praha: RUBIKON Centrum.

KVÁČA, Vladimír a Adela GOTTWALDOVÁ, 2017. *Analýza výchozího stavu cílové skupiny projektu RESTART II*. Praha: Polytechna.

KVÁČA, Vladimír a Adela GOTTWALDOVÁ, 2019a. *Průběžná evaluační zpráva č. 1, předběžná analýza výchozího stavu*. Praha: RUBIKON Centrum.

KVÁČA, Vladimír a Adela GOTTWALDOVÁ, 2019b. *Závěrečná evaluační zpráva projektu Změna je možná – chci změnu* [online]. Praha: A-GIGA s. r. o. Dostupné z: https://esf2014.esfcr.cz/PublicPortal/Views/Projekty/Public/ProjektDetailPublicPage.aspx?action=get&datovySkladId=6BAB32C5-79F9-4290-9B83-C13660100342

KVÁČA, Vladimír a Adela GOTTWALDOVÁ, 2020. *Společně na Svobodu, Průběžná evaluační zpráva č. 2*. Praha: RUBIKON Centrum.

LEUVEN, E. a B. SIANESI, 2003. *PSMATCH2: Stata module to perform full Mahalanobis and propensity score matching, common support graphing, and covariate imbalance testing* [online]. Dostupné z: http://ideas.repec.org/c/boc/bocode/s432001.html.

MAREŠOVÁ, Alena, 2011. *Kriminální recidiva a recidivisté: (charakteristika, projevy, možnosti trestní justice)*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. ISBN 978-80-7338-119-6.

MCFEE, Dale R a Norman E TAYLOR, 2014. The Prince Albert Hub and the Emergence of Collaborative Risk- driven Community Safety. *Canadian Police College Discussion Paper Series* [online]. Dostupné z: https://cfbsjs.usask.ca/documents/research/research_papers/ChangeAndInnovationInCanadianPolicing.pdf

MERTL, Jiří, 2020. „Musíte makat a poslouchat, no“: Vězení, potlačování autonomie a responsibilizace u vězněných a propuštěných osob v ČR. *Czech Sociological Review* [online]. **56**(4), 523–553. ISSN 00380288, 2336128X. Dostupné z: doi:10.13060/csr.2020.017

MINISTERSTVO SPRAVEDLNOSTI, 2020. *Závěrečný účet kapitoly 336 Ministerstvo spravedlnosti ČR za rok 2019* [online] [vid. 2020-11-12]. Dostupné

z: https://www.justice.cz/documents/12681/719282/FIN%C3%81LN%C3%8D+336+Z%C3%9A+2019_verze+k+10.3.2020.pdf/e13ffb3f-602d-4c80-beac-399ff55161a0

MINISTERSTVO SPRAVEDLNOSTI, nedatováno. Koncepce vězeňství do roku 2025. 162.

OFFICE OF FAMILY ASSISTANCE, nedatováno. Enhancing Family Stability: A Guide for Assessing Housing Status and Coordinating with Local Homelessness Programs for TANF Agencies. *Office of Family Assistance | ACF* [online] [vid. 2020-11-22]. Dostupné z: https://www.acf.hhs.gov/ofa/resource/enhancing-family-stability

PEARLIN, Leonard I., Elizabeth G. MENAGHAN, Morton A. LIEBERMAN a Joseph T. MULLAN, 1981. The Stress Process. *Journal of Health and Social Behavior* [online]. **22**(4), 337. ISSN 00221465. Dostupné z: doi:10.2307/2136676

POLICIE ČESKÉ REPUBLIKY, 2020. *Statistické přehledy kriminality za rok 2019* [online] [vid. 2020-11-12]. Dostupné z: https://www.policie.cz/clanek/statisticke-prehledy-kriminality-za-rok-2019.aspx

SAPOUNA, Dr Maria, Catherine BISSET, Anne-Marie CONLONG a Ben MATTHEWS, 2015. What Works to Reduce Reoffending: A Summary of the Evidence. 139. ISSN 2045-6964.

SCHNEIDER, Anne a Helen INGRAM, 1993. Social Construction of Target Populations: Implications for Politics and Policy. *American Political Science Review* [online]. **87**(2), 334–347. ISSN 0003-0554, 1537-5943. Dostupné z: doi:10.2307/2939044

SCHNEIDER, Carsten Q. a Claudius WAGEMANN, 2012. *Set-Theoretic Methods for the Social Sciences: A Guide to Qualitative Comparative Analysis*. B.m.: Cambridge University Press. ISBN 978-1-139-56061-0.

SIMONSEN, Sturle Hauge, 2014. *Applying resilience thinking : Seven principles for building resilience in social-ecological systems* [online]. 2014. B.m.: Stockholm Resilience Centre. [vid. 2019-10-17]. Dostupné z: https://stockholmresilience.org/download/18.10119fc11455d3c557d6928/1459560241272/SRC+Applying+Resilience+final.pdf

SMITH, Mark, 2019. *The Tangled and the Trapped – Reforming public services a citizen at a time* [online] [vid. 2019-08-08]. Dostupné z: https://tangledandtrapped.wordpress.com/

TOMÁŠEK, Jan, Petra FARIDOVÁ, Zuzana KOSTELNÍKOVÁ, Hana PŘESLIČKOVÁ, Jan ROZUM a Petra ZHŘÍVALOVÁ, 2017. *Zaměstnání jako faktor desistence*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. ISBN 978-80-7338-166-0.

TRIANGLE, 2020. What is the Outcomes Star? – Triangle. *Triangle Consulting Social Enterprise Limited* [online]. [vid. 2020-04-06]. Dostupné z: https://www.outcomesstar.org.uk/about-the-star/what-is-the-outcomes-star/

TSENG, Mitchell M., Ma QINHAI a Chuan-Jun SU, 1999. Mapping customers' service experience for operations improvement. *Business Process Management Journal* [online]. **5**(1), 50–64. ISSN 1463-7154. Dostupné z: doi:10.1108/14637159910249126

VĚZEŇSKÁ SLUŽBA ČR, 2020. Statistická ročenka Vězeňské služby České republika 2019. 262.

WHEELAN, Susan A. a Judith M. HOCHBERGER, 1996. Validation Studies of the Group Development Questionnaire. *Small Group Research*. **27**(1), 143–170.

YIN, Robert K., 2013. *Case Study Research: Design and Methods*. B.m.: SAGE Publications. ISBN 978-1-4833-2224-7.

YUKHNENKO, Denis, Shivpriya SRIDHAR a Seena FAZEL, 2020. A systematic review of criminal recidivism rates worldwide: 3-year update. *Wellcome Open Research* [online]. **4** [vid. 2020-11-19]. ISSN 2398-502X. Dostupné z: doi:10.12688/wellcomeopenres.14970.3

Přílohy

Příloha 1 - Změna ESI II vs. ESI I - řešení metodou Propensity score matching

Porovnání ESI II a ESI I jsme kromě metody Difference-in-difference uvedené v hlavním těle zprávy provedli rovněž při konstrukci kontrafaktuálu metodou Propensity Score Matching (PSM) s metodou párování v podobě prostého nejbližšího souseda (*nearest-neighbour*), tedy porovnání takových dvojic z IS a KS, které mají nejbližší *propensity score*. Počet pozorování zde je o několik jednotek nižší než u metody *Double difference*, a to protože u několika jedinců nám chybí některá hodnota potřebná pro výpočet *propensity score*.

Pro stanovené *propensity score* (PS, tedy údaje, který vyjadřuje míru podobnosti zkoumaných jednotek z intervenční a kontrolní skupiny) jsme použili předintervenční data v podobě věku, počtu předchozích trestů, jednotlivých dynamických rizik a úhrnu statických rizik ze SARPO a také škál Současné kriminální myšlení, GSCT a Strach ze změny v rámci *pre-testu* PICTS-cz. Tento způsob výpočtu *propensity score* má oporu v penologické teorii a úspěšně prošel testem *ballancing property* (Khandker et al. 2010b, s. 59). Technické řešení vychází z (Leuven a Sianesi 2003).

Testovali jsme rovněž, zda je naplněna podmínka překryvu IS a KS (*common support*) (Khandker et al. 2010b, s. 57), tedy nakolik se překrývají množiny hodnot PS u IS a KS. Výsledky ukazuje Obrázek 17.

Zvolili jsme způsob párování se třemi nejbližšími sousedy, tedy každý člen IS byl porovnáván se třemi nejpodobnějšími zástupci KS. Tento způsob párování jsme zvolili, abychom snížili váhu pozorování takových členů KS, kteří by vstupovali do příliš mnoha párů, neboť byli podobní více zástupcům IS. Při prostém nejbližším sousedu nám u jednoho člena KS vycházela váha 18.

Obrázek 17 - Common support

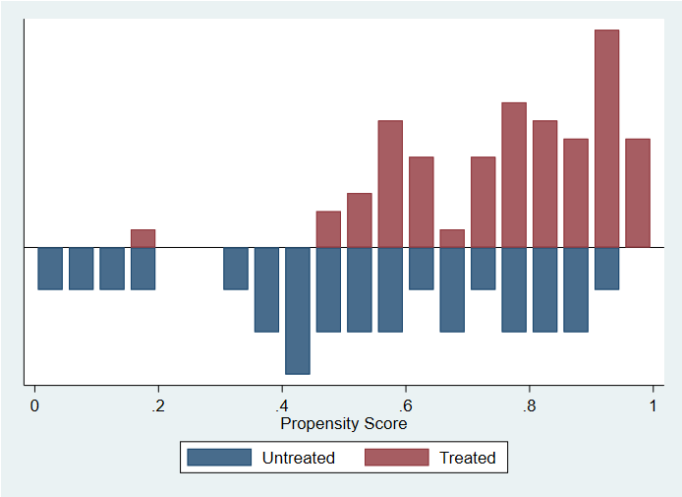

V souboru máme 6 členů KS, kteří nebyli použiti v rámci žádného páru s členy IS, nejvyšší váhu pak má pozorování člena KS č. 47, který byl použit v 29 případech srovnání (váha 9,67) pří párování vždy se třemi nejbližšími členy KS.

Tabulka 13 - Rozdíly mezi ESI I a II – IS vs. KS, propensity score matching

	IS (N)	KS (N)	dif	p_value
Sebehodnocení				
Bydlení	63	27	1.497	0.047 **
Životní kompetence a samostatnost	63	27	0.180	0.750
Duševní zdraví a well-being	63	27	0.762	0.066 *
Přátelé a komunita	63	27	1.328	0.125
Vztahy a rodina	63	27	1.164	0.062 *
Rodičovství a péče	22	14	2.026	0.051 *
Drogy a alkohol	63	27	0.709	0.200
Positivní využití času	63	27	-0.127	0.819
Zvládání silných emocí	63	27	0.074	0.905
Život bez trestné činnosti	63	27	0.550	0.184
Nakládání s penězi	63	27	1.836	0.019 **
Zaměstnání	63	27	1.153	0.019 **
Průměr			0.929	
Hodnocení tazatele				
Bydlení	64	27	1.583	0.037 **
Životní kompetence a samostatnost	64	27	-0.208	0.750
Duševní zdraví a well-being	64	27	0.760	0.056 *
Přátelé a komunita	64	27	0.234	0.742
Vztahy a rodina	64	27	0.547	0.473
Rodičovství a péče	38	17	1.939	0.025 **
Drogy a alkohol	64	27	1.052	0.340
Positivní využití času	64	27	0.734	0.145
Zvládání silných emocí	64	27	0.370	0.524
Život bez trestné činnosti	64	27	1.745	0.016 **
Nakládání s penězi	64	27	0.604	0.315
Zaměstnání	64	27	0.969	0.065 *
Průměr			0.861	

Výsledky metodou PSM nejsou dramaticky odlišné od výsledků metodou DD. S předchozí metodou panuje shoda v tom, že efekt intervence je pozitivní v průměru kolem 0,9 bodu na desetibodové škále.

V této příloze uvádíme pro záznam dílčí analýzy z řešení otázky, pro koho intervence (ne)funguje. Výsledky nejsou zpravidla příliš silné nebo se je nepodařilo smysluplně teoreticky vysvětlit a hrozí tedy, že jde jen o náhodný šum. Tento typ analýzy by potřeboval zopakovat s využitím většího počtu pozorování.

Predikce úspěchu v individuálním plánu

První zkoumanou proměnnou bude subjektivní hodnocení klientů ze strany poradců ohledně pokroku v naplnění individuálního plánu. Zde nemáme data o kontrolní skupině a můžeme se pokusit odlišit toliko úspěšné a neúspěšné klienty (ale nikoliv už úspěšné klienty, kteří by si nejspíše pomohli i sami).

Prvním krokem může být prozkoumání souvislosti výsledkové proměnné s vysvětlujícími proměnnými. Zde nacházíme nepříliš silné korelace (na úrovní 0,30 – 0,36) u několika proměnných. Nejsilněji -0,36 se škálou PICTS-cz reaktivní kriminální myšlení (R), následována dalšími souvisejícími škálami PICTS-cz na úrovních -0,35 až -0,33 (PRB, CUR, GSCT, CO, CI), dále oblastí Drogy a alkohol u ESI I hodnocení poradce (0,34) a dynamickým faktorem SARPO Výchova a vzdělání (-0,31). Všechny tyto korelace mají směr předpovězený teorií.

Pokus o vytvoření lineárního regresního modelu nepřinesl žádný dostatečně užitečný výsledek. Nejlépe dopadl za použití proměnných SARPO Výchova a vzdělávání, ESI I (poradce) Zvládání silných emocí, ESI I (poradce) Bydlení a PICTS-cz DNH (Popření újmy). Model je sice signifikantní na 95% hladině a jednotlivé faktory alespoň na 90%, vysvětluje však jen cca 10 % variance ve výsledkové proměnné a především jsou některé jeho složky obtížně vysvětlitelné teorií.

```
. regress CM_Evaluation DF_Growing_up_Education SB_9_ManagingStrongEmotions DNH SB_1_Housing,
beta

      Source |       SS           df       MS      Number of obs   =        69
-------------+----------------------------------   F(4, 64)        =      2.95
       Model |  28.4081982         4  7.10204954   Prob > F        =    0.0268
    Residual |    154.2947        64  2.41085469   R-squared       =    0.1555
-------------+----------------------------------   Adj R-squared   =    0.1027
       Total |  182.702899        68  2.68680733   Root MSE        =    1.5527

------------------------------------------------------------------------------------------
             CM_Evaluation |      Coef.   Std. Err.      t    P>|t|                     Beta
---------------------------+--------------------------------------------------------------
    DF_Growing_up_Education |  -.1566953   .0762162    -2.06   0.044               -.2419507
SB_9_ManagingStrongEmotions |  -.1857807   .0879609    -2.11   0.039               -.2806651
                        DNH |   .0423268   .0234037     1.81   0.075                .2192126
                SB_1_Housing |   .2096951   .0956658     2.19   0.032                .2822409
                       _cons |   1.340364   1.189027     1.13   0.264                       .
------------------------------------------------------------------------------------------
```

Nejsilnějším faktorem je Bydlení, kdy lepších výsledků dosahují ti, kteří na počátku mají malé problémy s bydlením (toto dává smysl), Zvládání silných emocí však má znaménko v rozporu s teorií – lépe si vedou ti, kdo špatně zvládají emoce, v souladu s teorií by pak mohl být opět faktor Výchovy a vzdělání (čím větší rizika, tím horší výsledky), Popření újmy už však opět příliš nedává smysl – kdo lépe racionalizuje a minimalizuje své vnímání dopadu kriminálního chování na ostatní, vede si v intervenci lépe.

O něco zajímavější jsou výsledky pokusů vysvětlit úspěch či neúspěch pomocí *Qualitative Comparative Analysis* (QCA). S ohledem na velký počet možných vysvětlujících proměnných jsme dělali analýzu po částech, vždy za určitý typ dat. To by mohlo přinést prakticky využitelné výsledky, pokud by se například podařilo dobře predikovat úspěch jen pomocí dat SARPO nebo jen PICTS-cz, a nikoliv jejich kombinací.

Začněme dynamickými faktory SARPO. Implikanty s nejvyšším pokrytím jednotlivých výsledků jsou v následující tabulce.

	Kombinace dynamických faktorů SARPO	Klienti
Výsledek vysvětlení úspěchu	Špatná situace u Bydlení a dobrá situace u Výchovy a vzdělání	95, 53, 82, 113, 93, 61
Výsledek vysvětlení neúspěchu	Dobrá situace u Financí v kombinaci se špatnou u Výchovy a vzdělání nebo Osobnosti a chování nebo Závislostí	14, 39, 52, 120, 55, 31, 32, 114, 28, 87 (Výchova a vzdělání) 14, 39, 7, 74, 120, 55, 43, 75, 106 (Osobnost a chování) 14, 39, 7, 74, 120, 31, 32, 114, 43, 75, 24 (Závislosti)
Za špatnou situaci považujeme vysoké a velmi vysoké riziko v daném faktoru, za dobrou nízké nebo střední riziko.		

Dynamické faktory SARPO se v QCA analýze do značné míry chovají tak, že špatná situace u dynamických rizik Bydlení, Rodina a sociální kontakty, Finance a částečně také Zaměstnanost spíše souvisí s úspěchem v intervenci, zatímco špatná situace u dynamických rizik Závislosti, Osobnost a chování a Výchova a vzdělání spíše souvisí s neúspěchem v intervenci.

Můžeme uvažovat, že pokud klienti nemají dostupné bydlení, hodně dluží, nemají pracovní zkušenosti a především mají špatné sociální zázemí, je to pro ně motivací pro účast a vytrvání v projektu, možná proto, že nevidí jinou cestu. Úspěch pak může podpořit dobrá situace u faktorů Výchova a vzdělání, Osobnost a chování a Závislosti.

Z tohoto by šlo formulovat určitá podpůrná kritéria pro vstup do projektu (v jednotlivých sloupcích seřazené od nejvýznamnějšího po méně významné):

Doporučení účasti v intervenci:	Doporučení neúčasti v intervenci:
Vysoké riziko Rodina a sociální kontakty	**Kombinace vysokých rizik Závislosti a Osobnost a chování**
Vysoké riziko Bydlení (zvláště v kombinaci s vysokým rizikem Financí)	**Vysoké riziko Závislosti**
Vysoké riziko Finance	**Vysoké riziko Osobnost a chování**
Vysoké riziko Zaměstnání	Vysoké riziko Výchova a vzdělání

Určité uchopitelné vzory nacházíme i při analýze dat uvažujících jen základní demografické informace (a statická rizika SARPO).

	Základní demografie	Klienti
Výsledek vysvětlení úspěchu	Mladší ženy Vzdělanější ženy s vysokými statickými riziky	82, 65, 77 61, 46, 65
Výsledek vysvětlení neúspěchu	Vzdělanější muži s nízkým počtem trestů, ale vyššími statickými riziky Mladé osoby s vysokým počtem trestů	39, 67, 112, 26, 42 48, 71, 83

Při použití dat PICTS-cz nacházíme jen velmi malý počet klientů, u kterých jsou výsledky konzistentní a použití ESI I zase přináší jen obtížně vysvětlitelné vzorce.

QCA s použitím dat PICTS-cz a ESI přináší následující výsledky:

	PICTS-cz	Klienti
Výsledek vysvětlení úspěchu	Vyšší Strach ze změny, ale nízké současné i proaktivní kriminální myšlené	10, 74, 76
Výsledek vysvětlení neúspěchu	-	

	ESI I (Tazatel)	Klienti
Výsledek vysvětlení úspěchu	Špatné Bydlení, Vztahy a rodina, Drogy a alkohol, Zvládání silných emocí a současně špatné Peníze a hospodaření nebo práce	4, 10, 36, 51, 108, 52, 95 4, 10, 36, 51, 108, 54, 106 4, 10, 36, 51, 108, 13
Výsledek vysvětlení neúspěchu	Špatné Vztahy a rodina v kombinaci s dobrými Přátelé a komunita nebo Zvládání silných emocí nebo Nakládání s penězi	52, 95, 48, 101, 120, 67, 110, 31 3, 40, 58, 82, 12, 32, 89, 59, 48, 101, 120, 67, 28, 110, 31 54, 106, 101, 120, 67, 28

Predikce změny současného kriminálního myšlení (DCUR)

Druhou výsledkovou proměnou, kterou se pokusíme hlouběji analyzovat, je změna současného kriminální myšlení, tedy rozdíl mezi hodnotou škály CUR u pozorování PICTS-cz po šesti měsících na svobodě a při vstupu do projektu. Žádoucí je zde co největší snížení.

Začněme opět rychlým pohledem na korelace, tedy souvislosti s jinými proměnnými. Nejsilnější asociace jsou celkem nepřekvapivě s výchozími hodnotami některých škál PICTS-cz, nejvíce (-0,61) pochopitelně s výchozí hodnotou Současného kriminálního myšlení (CUR), zde pochopitelně platí, aby CUR mohlo klesat, musí být na začátku dostatečně vysoké. Obdobné je to i se škálami Vyhýbání se problémům (PRB), Diskontinuita (Ds) a Reaktivní kriminální myšlení (R) s korelačními koeficienty v rozmezí -0,61 až -0,57. Strach ze změny už souvisí méně (-0,43).

Zajímavé jsou asociace s výkonem práce v během VTOS. Zde totiž nacházíme poměrně silnou korelaci (0,51) s prací na vnějším pracovišti (tedy u těch, kteří pracovali na vnějším pracovišti nachází častěji zvýšení současného kriminálního myšlení), a podobně silnou, avšak s opačným znaménkem (-0,49) souvislost s prací na vnitřním pracovišti (tedy u těch, kteří pracovali uvnitř věznice dochází častěji ke snížení současného kriminálního myšlení). Toto je poměrně překvapivé, patrně je zde nějaká souvislost s profilem osob, které jsou zařazované na jednotlivá pracoviště. Důležitý je poznatek, že může být užitečnější si všímat, zda daná osoba pracuje uvnitř nebo vně věznice, než zda prostě jen pracuje v rámci VTOS.

Nacházíme také poměrně silnou souvislost s pohlavím (-0,49), tj. častěji se zlepšují ženy, a s počtem dětí (0,42), vyšší počet dětí souvisí se zhoršováním současného kriminálního myšlení. Poslední korelací, kterou zmíníme je hodnocení poradce v rámci ESI I v oblasti Pozitivní využití času, kde nacházíme souvislost -0,43, tedy čím lepší je situace v této oblasti, tím více současné kriminální myšlení klesá. Další korelace, které by byly silnější než 0,4 nenacházíme.

V dalším kroku se podíváme na výsledky regresní analýzy.

Zde již máme pozorování jak pro IS, tak pro KS. Má určitý smysl pokusit se vytvořit modely tři – pro celou CS a tedy zkoumat, jaké faktory jsou důležité bez ohledu na účast v intervenci, pro IS, tedy jaké faktory jsou důležité v kombinaci s účastí v intervenci, a pro KS, tedy jaké faktory jsou důležité v kombinaci s neúčastí v intervenci.

Pro změnu současného kriminálního myšlení (DCUR) platí, že za úspěch považujeme co nejnižší hodnotu, tedy zápornou změnu, tedy snížení CUR.

První model pro celou CS naznačuje, že DCUR roste s Proaktivním kriminálním myšlením (P) a klesá s vyšším Superoptimismem (So) a Diskontinuitou (Ds) měřenou na vstupu do projektu. Model je signifikantní na 99% hladině a vysvětluje přes 50 % variance.

```
. regress DCUR P SO DS if Valid_1==1 & Valid_2==1, beta

      Source |       SS           df       MS      Number of obs   =        24
-------------+----------------------------------   F(3, 20)        =      9.33
       Model |  1359.20084         3  453.066947   Prob > F        =    0.0005
    Residual |  970.757492        20  48.5378746   R-squared       =    0.5834
-------------+----------------------------------   Adj R-squared   =    0.5209
       Total |  2329.95833        23  101.302536   Root MSE        =    6.9669

------------------------------------------------------------------------------
        DCUR |      Coef.   Std. Err.      t    P>|t|                     Beta
-------------+----------------------------------------------------------------
           P |    1.13908   .3106519     3.67   0.002                 .8128568
          SO |  -1.025456   .2904771    -3.53   0.002                -.7296505
          DS |  -.6657853   .1710197    -3.89   0.001                -.6463381
       _cons |   29.73069   12.27922     2.42   0.025                        .
------------------------------------------------------------------------------
```

Druhý model pouze pro IS ukazuje, že v kombinaci s účastí v intervenci DCUR klesá s vyšším Strachem ze změny (FOC) a vyšší přítomností kriminálního stylu myšlení Zdůvodnění (Mo). Model je signifikantní na 95% hladině a vysvětluje přes 40 % variance.

```
. regress DCUR FOC MO if Valid_1==1 & Valid_2==1 & Group_Int==1, beta

      Source |       SS           df       MS      Number of obs   =        16
-------------+----------------------------------   F(2, 13)        =      6.29
       Model |  716.441302         2  358.220651   Prob > F        =    0.0123
    Residual |  740.496198        13   56.961246   R-squared       =    0.4917
-------------+----------------------------------   Adj R-squared   =    0.4136
       Total |   1456.9375        15  97.1291667   Root MSE        =    7.5473

------------------------------------------------------------------------------
        DCUR |      Coef.   Std. Err.      t    P>|t|                     Beta
-------------+----------------------------------------------------------------
         FOC |  -.6731283   .2413055    -2.79   0.015                -.5562567
          MO |  -.6142931   .2425197    -2.53   0.025                -.5050953
       _cons |   63.02873   18.41658     3.42   0.005                        .
------------------------------------------------------------------------------
```

Toto je poněkud překvapivé, protože teorie předpokládá, že nižší FOC by měl být předpokladem pro snížení CUR. V našem případě však lze uvažovat o vysvětlení, že je to právě intervence, která FOC snižuje či kompenzuje (což nám potvrzují dopady na PICTS-cz) a tím napomáhá následně snižovat CUR. Obdobně, intervence může kompenzovat faktor Zdůvodnění (tedy ospravedlňování své kriminální činnosti).

Dobrý model jen pro KS se nepodařilo sestavit.

QCA analýza přináší smysluplnější výsledky pouze pro úspěch v rámci IS. Pro úspěch KS a neúspěch IS je k dispozici velmi málo případů a neúspěšní členové KS vykazují v zásadě libovolnou kombinaci faktorů.

	IS	KS
Vysvětlení úspěchu	SARPO: • Špatná situace u Financí a dobrá u závislostí (klienti 29, 102, 26, 67) • Špatná situace u bydlení (klienti 36, 53, 61) • Špatná situace u Zaměstnání a špatná u Osobnost a chování (klienti 36, 4, 77, 74) • Dobrá situace u Zaměstnání a špatná u Financí (65, 26, 67) PICTS-cz: • Vyšší hodnoty na škále Reaktivního kriminálního myšlení a vyšší hodnoty Strachu ze změny (77, 26, 102, 4, 29, 36, 114) Základní demografie: • Mladší osoby (65, 77, 114, 26) • Vzdělanější ženy (61, 74, 65, 77) • Ženy s vyšším počtem trestů (4, 36, 61)	Nejasné, v zásadě jen případ 41
Vysvětlení neúspěchu	Málo případů	V zásadě libovolná kombinace faktorů

Současně, pokud provedeme QCA pro celou CS a jako jeden z faktorů zahrneme účast v intervenci, stane se právě účast v intervenci implikantem vysvětlujícím nejvíce případů. To naznačuje, že účast v intervenci je důležitým faktorem. Výsledky QCA současně opatrně naznačují, že pravděpodobně nebude mnoho osob v kategorii *„defiers“*, tj. osob, kterým by intervence škodila (protože téměř nenacházíme úspěšné členy KS a jen velmi málo neúspěšných členů IS) a tedy, že většina IS je citlivá na intervenci, tj. většina by mohla patřit do skupiny *„compliers“*. Toto je konzistentní už s dřívějším zjištěním, že přes velmi malý počet pozorování jsou efekty projektu na změnu současného kriminálního myšlení statisticky signifikantní, avšak neřeší to možnost, že to je díky specifické podobě *attrition biasu*.

Nejlepší regresní model pouze pro KS ukazuje, že v kombinaci s neúčastí v intervenci DCUR klesá s vyššími statickými riziky SARPO.

```
. regress DCUR SF_TOTAL_RISK if Group_Int==0 & Valid_1==1 & Valid_2==1, beta

      Source |       SS           df       MS      Number of obs   =         8
-------------+----------------------------------   F(1, 6)         =      3.85
       Model |  155.681557         1  155.681557   Prob > F        =    0.0972
    Residual |  242.318443         6  40.3864072   R-squared       =    0.3912
-------------+----------------------------------   Adj R-squared   =    0.2897
       Total |         398         7  56.8571429   Root MSE        =     6.355

------------------------------------------------------------------------------
         DCUR |      Coef.   Std. Err.      t    P>|t|                     Beta
--------------+---------------------------------------------------------------
SF_TOTAL_RISK |  -.3492576   .1778873    -1.96   0.097               -.6254276
        _cons |   28.47728   10.91805     2.61   0.040                       .
------------------------------------------------------------------------------
```

Toto by znamenalo, že vysoká statická rizika (závažnější kriminální minulost a s ní často spojený delší trest) vedou ke snižování současného kriminálního myšlení (toto by se dalo možná vysvětlit v souvislostí s tím, že krátké tresty nefungují), avšak tuto souvislost případná účast v intervenci ruší (což je obtížně vysvětlitelné). Model je ale signifikantní jen těsně na 90% úrovni, vysvětluje méně než 30 % variance a zároveň má velmi málo stupňů volnosti pro malý počet pozorování.

Predikce změny ESI III vs. ESI I

Poslední výsledkovou proměnnou, u které se pokusíme odpovědět na otázku, u jaké části CS se dostavují pozitivní změny, bude průměrná změna v jednotlivých oblastech ESI mezi měřením na konci a na začátku projektu (z pohledu poradce). Chtěným výsledkem je zde co největší nárůst. Vzhledem k problematičnosti srovnatelnosti ESI III mezi IS a KS se však nebudeme pouštět do interpretací vyžadujících takové srovnání.

Začněme pohledem na souvislosti mezi proměnnými u IS.

Zde nacházíme časté souvislosti s hodnotami ESI na vstupu do projektu, nejsilněji:

Bydlení (-0,69), Životní kompetence a samostatnost (-0,50), Duševní zdraví a well-being (-0,51), Přátelé a komunita (-0,64), Drogy a alkohol (-0,48), Pozitivní využití času (-0,59), Zvládání silných emocí (-0,49), Zaměstnání (-0,58), vše v hodnocení tazatele a současně Nakládání s penězi (-0,55) u sebehodnocení. Tyto souvislosti jsou do určité míry triviální, neboť pozitivní změna vyžaduje spíše nízkou výchozí hodnotu. Zajímavější tak jsou dvě další korelace, a sice -0,54 s věkem a -0,39 s pohlavím. Pozitivní výsledky se tak častěji dostavují u mladších klientů a u žen. Za zmínku ještě stojí pozitivní (0,35) korelace se Strachem ze změny v rámci (PICTS-cz).

Zajímavější jsou také korelace u KS. Kromě obdobných souvislostí s ESI I, zde nacházíme některé významné rozdíly. Především u věku, kde nacházíme korelaci (0,63), tedy silnou a s opačným znaménkem než u IS. Podobně silná je korelace s počtem dětí (0,66). Silnou korelaci (a spíše obtížně vysvětlitelnou) nacházíme u dynamického rizika Bydlení (SARPO, 0,64). Silné korelace také nacházíme s některými škálami PICTS-cz, zejména Popření újmy (DNH, 0,70), dále Sn, Ci a CUR (v rozmezí 0,75 až 0,61). Jde o pozitivní korelace, tj. ke zlepšení ESI u KS dochází u těch s horší výchozí situací podle PICTS-cz.

V rámci regresní analýzy se opět pokusíme najít dva modely, jeden pro IS a jeden pro KS.

U IS se jako nejlepší jeví tento model, signifikantní na 99% úrovni a vysvětlující téměř 60 % variance souboru, obsahující faktory počtu předchozích trestů a výchozí situace ESI (hodnocení poradce) u Přátel a komunity a Zaměstnání.

```
   . regress D_ESI31_B_AVG No_of_penalties SB_4_Friends_Community  SB_12_JobSeekingCompetencies if
Group_Int==1, beta

         Source |       SS           df       MS      Number of obs   =        18
   -------------+----------------------------------   F(3, 14)        =      9.31
          Model |  47.1482946         3  15.7160982   Prob > F        =    0.0012
       Residual |  23.6404043        14   1.6886003   R-squared       =    0.6660
   -------------+----------------------------------   Adj R-squared   =    0.5945
          Total |  70.7886989        17  4.16404111   Root MSE        =    1.2995

   ------------------------------------------------------------------------------------------
                 D_ESI31_B_AVG |      Coef.   Std. Err.      t    P>|t|                     Beta
   ----------------------------+-------------------------------------------------------------
               No_of_penalties |  -.3687362   .1205612    -3.06   0.009                -.4823095
         SB_4_Friends_Community |  -.2614166    .112197    -2.33   0.035                -.3927438
   SB_12_JobSeekingCompetencies |  -.5032581   .1629625    -3.09   0.008                -.5155114
                          _cons |   7.583857   1.185237     6.40   0.000                        .
   ------------------------------------------------------------------------------------------
```

Všechny tři koeficienty jsou negativní, intervence lépe funguje u nižšího počtu předchozích trestů a patrně kompenzuje či rozvíjí výchozí slabé dispozice na trhu práce a nedostatek pozitivních vztahů s přáteli.

U KS nacházíme model, který naznačuje, že bez intervence si lépe poradí starší a ti, co popírají újmu (což ale může souviset s tím, jak pak reportují svojí situaci, tj. může to být korelace/vysvětlení biasu).

```
. regress D_ESI31_B_AVG Age_at_IN DNH if Group_Int==0 & Valid_1==1, beta

      Source |       SS           df       MS      Number of obs   =         8
-------------+----------------------------------   F(2, 5)         =     16.18
       Model |  10.6032337         2  5.30161687   Prob > F        =    0.0066
    Residual |  1.63872427         5  .327744853   R-squared       =    0.8661
-------------+----------------------------------   Adj R-squared   =    0.8126
       Total |   12.241958         7  1.74885114   Root MSE        =    .57249

------------------------------------------------------------------------------
D_ESI31_B_~G |      Coef.   Std. Err.      t    P>|t|                     Beta
-------------+----------------------------------------------------------------
   Age_at_IN |   .0865372   .0265543     3.26   0.022                 .5335228
         DNH |   .1408554   .0295405     4.77   0.005                 .7806243
       _cons |  -8.344399   1.715159    -4.87   0.005                        .
------------------------------------------------------------------------------
```

Pokud bychom se pokusili bez ohledu na nepoměřitelnost ESI III u IS a KS vytvořit regresní model pro celou CS, dostaneme:

```
. regress D_ESI31_B_AVG No_of_penalties SB_4_Friends_Community SB_12_JobSeekingCompetencies, beta

      Source |       SS           df       MS      Number of obs   =        27
-------------+----------------------------------   F(3, 23)        =     11.67
       Model |  53.9236725         3  17.9745575   Prob > F        =    0.0001
    Residual |   35.431509        23  1.54050039   R-squared       =    0.6035
-------------+----------------------------------   Adj R-squared   =    0.5518
       Total |  89.3551814        26  3.43673775   Root MSE        =    1.2412

------------------------------------------------------------------------------------------
               D_ESI31_B_AVG |      Coef.   Std. Err.      t    P>|t|                     Beta
-----------------------------+------------------------------------------------------------
             No_of_penalties |  -.3054919   .1102699    -2.77   0.011                -.3684779
      SB_4_Friends_Community |  -.2413556   .0935257    -2.58   0.017                -.4106462
SB_12_JobSeekingCompetencies |  -.3481229   .1281421    -2.72   0.012                -.4292453
                       _cons |   6.258729   .8840959     7.08   0.000                        .
------------------------------------------------------------------------------------------
```

Toto je model velmi obdobný modelu pro IS.

QCA přináší následující hlavní vhledy:

	IS	KS
Vysvětlení úspěchu	SARPO: • Dobrá situace u Výchova a vzdělání a dobrá situace u Osobnost a chování (klienti 53, 93, 61, 108, 29, 102, 65, 26, 67, 44) • Špatná situace u Finance (36, 53, 93, 61, 13, 4, 25, 77, 108, 29, 102, 65, 26, 67) Základní demografie: • Ženy (4, 36, 53, 108, 61, 74, 93, 65, 77) • Vysoký počet trestů (53, 108, 74, 93, 25, 29, 67, 44, 102, 65, 77, 114, 26) ESI I: • Problémy v oblasti Bydlení (4, 108, 36, 74, 44, 26, 13, 25, 77, 93, 65, 114, 67) • Problémy v oblasti Zaměstnání (4, 108, 36, 74, 77, 93, 29) • Problémy v oblasti přátelé a komunita (4, 108, 36, 74, 44, 13, 25, 53)	SARPO: • Špatná situace u Zaměstnání (případy 68, 41, 8, 17, 80) Základní demografie: • Nízký věk (68, 80, 8, 41, 38, 81, 111) ESI I: • Dobrá situace u Pozitivního využívání času (41, 8, 17, 81, 111, 38) • Dobrá situace u Drogy a alkohol (80, 41, 111, 38)
Vysvětlení neúspěchu	Žádné dostatečně jasné případy	ESI I: Málo případů (pouze klient 35)

Příloha 3 - Technické řešení evaluace

Technické řešení evaluace

Sběr dat probíhal s využitím interní databáze RUBIKON Centra Salesforce. Inventář PICTS-cz jsme se souhlasem autorů české verze (Blatníková et al. 2016) upravili do strojově čitelné podoby (předchozí české verze předpokládaly ruční přepis dat) a pro čtení využívali nástroje FormRead (www.formread.org). Prvotní čištění dat a některé dílčí analýzy proběhly v programu MS Excel s využitím vlastních maker napsaných v jazyce Visual Basic. Většina hlavních analýz byla provedena ve statistickém programu Stata 16.1 s využitím balíčku pro Propensity Score Matching (Leuven a Sianesi 2003). QCA analýza pak probíhala s využitím QCA Add-in 1.1 pro MS Excel (Cronqvist 2019).

Příloha 4 - Případové studie (samostatný dokument)